

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

ПМУ ХАБАРШЫСЫ

Гуманитарлық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ПГУ

Гуманитарная серия
Издается с 1997 года

№ 2 (2016)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

Гуманитарная серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВОо постановке на учет средства массовой информации
№ 14209-Ж

выдано

Министерством культуры, информации и общественного согласия
Республики Казахстан**Бас редакторы – главный редактор**

Орсариев А. А.

доктор PhD

Заместитель главного редактора

Бегимтаев А. И. *к.полит.н., доцент*

Ответственный секретарь

Калиев И. А., *к.полит.н., доцент***Редакция алқасы – Редакционная коллегия**

Акишев А. А.,	<i>д.полит.н., профессор;</i>
Арын Р. С.,	<i>д.пол.н., профессор;</i>
Абсаттаров Р. Б.,	<i>д.филос.н., профессор;</i>
Ахмеджанова Г. Б.,	<i>д.ю.н., профессор;</i>
Борбасов С. М.,	<i>д.пол.н., профессор;</i>
Батырбаева Ш. Д.,	<i>д.и.н., профессор (Кыргызстан);</i>
Ветренко И. А.,	<i>д.пол.н., профессор (Россия);</i>
Джунусов А. М.,	<i>д.пол.н., профессор;</i>
Жиренчин К. А.,	<i>д.ю.н., профессор;</i>
Иватова Л. М.,	<i>д.пол.н., профессор;</i>
Косанов Ж. К.,	<i>д.ю.н., профессор;</i>
Кошенова Р. Н.,	<i>д.филос.н., доцент;</i>
Нурымбетова Г. Р.,	<i>д.пол.н., профессор;</i>
Романова Н. В.,	<i>д.и.н., профессор;</i>
Сабит М. С.,	<i>д.филос.н., профессор;</i>
Билялова Г. К.,	<i>д.филос.н., профессор;</i>
Кузембаев Н. Е.,	<i>к.и.н., доцент;</i>
Нургожина Б. В.	<i>(тех. редактор).</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна

МАЗМҰНЫ**«ФИЛОСОФИЯ» СЕКЦИЯСЫ****Мусахан Д. Е.**

Композитор Еркеғали Рахмадиевтің

киномузыкасының эстетикасы 10

«МӘДЕНИЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ**Марчибаева У. С., Мейрманов А. Б., Актаев С. К.**

Қазақстан Республикасындағы бұқаралық

спорттың даму үдерісі мен спорттық маркетингі 19

Марчибаева У. С., Мейрманов А. Б., Актаев С. К.

Тоғызқұмалақ ұлттық ойынындағы комбинация

жасау арқылы құмалақтарды ұтудың жолдары 23

Омарова Г. Н., Күзеубай А. Ұ.

Ән өнеріндегі терминдердің қолданыс

ерекшеліктері (Арқа дәстүрі бойынша) 32

Темирғалинова А. К.

Тарихи жанрдағы сутерттердің мәдениетаралық

қатынасқа тигізетін әсері 41

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ**Абдикакимов М. Т., Бегимтаев А. И.**

Қоғамдық-экономикалық модернизация

және құндылықтардың өзгеруі 46

Комаров О. Е.

ПМПИ-де білім беру процесінің студенттері ұйымдастыру

қанағаттандыру: социологиялық талдау 57

Коновалов С. А., Кучинская Ю. В., Муканова А. Ж.

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқаруды

дамытудың келешегі 62

Матиева Х. А.

Солтүстік Кавказ халықтары Қазақстанда:

социодемографиялық және этномәдени мінездемелер 68

Шаукенова З. К., Коновалов С. А., Кучинская Ю. В., Муканова А. Ж. Қазақстанның әлеуметтік-демографиялық құрылымының өзгеруі: балалар қауымы	72
--	----

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

Абдыкаликова М. Н., Давлетбаева Ж. Ж. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл: Еуропа елдерінің тәжірибесі	79
Борантаева Ф. Ж. Корея Республикасының саяси мәдениетіндегі конфуциандықтың рөлі	85
Ельмуратов Ф. Ж., Сагандыкова М. С. Бұқаралық ақпарат құралдар – саяси-әлеуметтік құбылыс ретінде	95
Ельмуратов Ф. Ж., Сагандыкова М. С. Ақпараттық саясат және бұқаралық ақпарат құралдардың қазақстандық азаматтық қоғамдағы орны мен рөлінің қалыптасуы	110
Жандосова Ә. М. Халықаралық имиджді зерттеудегі негізгі тұжырымдамалық әдістер	126
Игликов С. Т. Жастардың саяси әлеуметтенуі және оның ерекшеліктері	131
Игликов С. Т. Жастардың саяси әлеуметтенуіндегі БАҚ пен МЕҰ ара-қатынасы	140
Зайыр К. Заманауи Қазақстанның жемқорлыққа қарсы тұрудың технологиялары мен саяси-құқықтық принциптері	147

«ҚҰҚЫҚ» СЕКЦИЯСЫ

Олжабаев Б. Х., Тлеуленов А. М. Қазақстан Республикасында жергілікті мемлекеттік басқару мәселелері мен аймақтық деңгейде әлеуметтік саясатты жүзеге асыруда биліктік жүйенің өзара қатынасы және оларды шешу жолдары	163
--	-----

Олжабаев Б. Х., Ахметов Т. У. Қазақстан Республикасының бірінші президентінің Қазақстанның конституциялық реформаларды жүзеге асырудағы рөлі	172
---	-----

Авторларға арналған ережелер.....	184
-----------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦИЯ «ФИЛОСОФИЯ»**

Мусахан Д. Е. Эстетика киномузыки композитора Еркегали Рахмадиева	10
---	----

СЕКЦИЯ «КУЛЬТУРОЛОГИЯ»

Марчибаева У. С., Мейрманов А. Б., Актаев С. К. Процесс развития массового спорта в Республике Казахстан и спортивный маркетинг	19
Марчибаева У. С., Мейрманов А. Б., Актаев С. К. Выигрыш кумалаков путем создания комбинации в национальной игре тогызкумалак.....	23
Омарова Г. Н., Кузейбай А. У. Особенности использования терминов песенном искусстве (на материале Аркинской традиции)	32
Темиргалинова А. К. Влияние картин исторического жанра на межкультурные отношения	41

СЕКЦИЯ «СОЦИОЛОГИЯ»

Абдикакимов М. Т., Бегимтаев А. И. Социально-экономическая модернизация и изменение ценностей в обществе	46
Комаров О. Е. Удовлетворенность студентов организацией воспитательного процесса в ПГПИ: социологический анализ.....	57
Коновалов С. А., Кучинская Ю. В., Муканова А. Ж. Перспективы развития местного самоуправления в Казахстане	62
Матиева Х. А. Народы Северного Кавказа в Казахстане: социодемографические и этнокультурные характеристики	68
Шаукенова З. К., Коновалов С. А., Кучинская Ю. В., Муканова А. Ж. Изменение социально-демографической структуры Казахстана: детское население	72

СЕКЦИЯ «ПОЛИТОЛОГИЯ»

Абдыкаликова М. Н., Давлетбаева Ж. Ж. Противодействие коррупции: опыт европейских стран	79
Борантаева Ф. Ж. Роль конфуцианства в политической культуре Республики Корея ..	98
Ельмуратов Г. Ж., Сагандыкова М. С. Средства массовой информации как социально-политическое явление	95
Ельмуратов Г. Ж., Сагандыкова М. С. Формирование роли и места казахстанского гражданского общества в средствах массовой информации и информационной политики	110
Жандосова А. М. Некоторые концептуальные подходы к изучению международного имиджа	126
Игликов С. Т. Политическая социализация молодежи и ее особенности	131
Игликов С. Т. Взаимодействие СМИ и НПО в политической социализации молодежи	140
Зайыр К. Политико-правовые принципы и технологии противодействия коррупции в современном Казахстане	147

СЕКЦИЯ «ПРАВО»

Олжабаев Б. Х., Тлеуленов А. М. Конституционно-правовые основы местного государственного управления в Республике Казахстан и его роль в реализации социальной политики государства.....	163
Олжабаев Б. Х., Ахметов Т. У. Роль первого президента Республики Казахстан в осуществлении конституционных реформ в Казахстане	172
Правила для авторов	184

CONTENT**SECTION «PHILOSOPHY»****Mussakhan D. Y.**

The esthetics of cinema music of composer Yerkegali Rakhmadiyev .. 10

SECTION «КУЛЬТУРОЛОГИЯ»**Marchibayeva U. S., Meirmanov A. B., Aktayev S. K.**The development of mass sports
in Kazakhstan and sports marketing 19**Marchibayeva U. S., Meirmanov A. B., Aktayev S. K.**Winning kumalak by creating a combination
of the national game togyzkumalak 23**Omarova G. N., Kuzeubai A. U.**Peculiarities of using terms in the art of songs
(on the basis of Arkinsk traditions) 32**Temirgalinova A. K.**Influence of pictures of the historical genre on the cross-cultural
relations 41**SECTION «SOCIOLOGY»****Абдикакимов М. Т., Бегимтаев А. И.**

Socio-economic modernization and changing values in society 46

Komarov O. E.Satisfaction of students organization of educational
process in PSP: sociological analysis 57**Konovalov S. A., Kuchinskaya Yu. V., Mukanova A. Zh.**

Prospects of Development of local Self-Government in Kazakhstan 62

Matiyeva Kh. A.North caucasian nations in Kazakhstan: socio-demographic
and ethno-cultural characteristics 68**Shaukenova Z. K., Konovalov S. A.,****Kuchinskaya Yu. V., Mukanova A. Zh.**Changes in the Socio-Demographic
Structure of Kazakhstan: Child Population 72**SECTION «POLITOLOGY»****Abdykalikova M. N., Davletbayeva Zh. Zh.**

Prevention of corruption in european countries 79

Borantayeva F. Zh.The role of Confucianism in the political culture
of the Republic of Korea 85**Ельмуратов Г. Ж., Сагандыкова М. С.**Средства массовой информации
как социально-политическое явление 95**Ельмуратов Г. Ж., Сагандыкова М. С.**Формирование роли и места казахстанского
гражданского общества в средствах массовой
информации и информационной политики 110**Zhandossova A. M.**

Some Conceptual Approaches to the Study of International Image 126

Игликов С. Т.

Политическая социализация молодежи и ее особенности 131

Игликов С. Т.Взаимодействие СМИ и НПО в политической
социализации молодежи 140**Зайыр К.**Политико-правовые принципы и технологии противодействия
коррупции в современном Казахстане 147**SECTION «ПРАВО»****Олжабаев Б. Х., Тлеуленов А. М.**Конституционно-правовые основы местного
государственного управления в Республике Казахстан
и его роль в реализации социальной политики государства 163**Олжабаев Б. Х., Ахметов Т. У.**Роль первого президента Республики Казахстан
в осуществлении конституционных реформ в Казахстане 172

Rules for authors 184

СЕКЦИЯ «ФИЛОСОФИЯ»

УДК 78: 791.43(574)

Д. Е. Мусахан

Магистр искусствоведческих наук, докторант, Казахская национальная академия искусств имени Т. К. Жургенова, г. Алматы
e-mail: danara.mussakhan@gmail.com

**ЭСТЕТИКА КИНОМУЗЫКИ КОМПОЗИТОРА ЕРКЕГАЛИ
РАХМАДИЕВА**

В настоящее время проблема феномена киномузыки как одного из важнейших составляющих элементов кино приобретает все более существенное значение. Автор данной статьи рассматривает и характеризует основные аспекты создания музыкального оформления казахстанским композитором Еркегали Рахмадиевым к широко известным кинофильмам «Земля отцов» (1966 г.), «Конец атамана» (1970 г.), «Транссибирский экспресс» (1977 г.).

Ключевые слова: киномузыка, кинофильм, композитор, Еркегали Рахмадиев, кинематограф.

ВВЕДЕНИЕ

Кинематограф Казахстана имеет свое собственное, неповторимое лицо во многом благодаря блестящим работам отечественных кинокомпозиторов, среди которых видное место занимает общественный и государственный деятель, Народный артист СССР Еркегали Рахмадиев (1932-2013 гг.). Подлинный мэтр казахской музыки, способный воплотить свой незаурядный талант во множестве музыкальных жанров, создал за свою жизнь значительное количество произведений, не обойдя вниманием и кинематографическое искусство. Композитор отразил в своей музыке веяния времени – эпоху грандиозных перемен, характерных для Казахстана в 1960-1980-е годы. Еркегали Рахмадиев является автором музыки к таким известным кинокартинам режиссера Шакена Айманова, как «Земля отцов» и «Конец атамана», а также к фильму Эльдора Уразбаева «Транссибирский экспресс».

Следует отметить, что, благодаря своей специфике, киномузыка, неразрывно связанная с драматургией кинокартины и её составляющими элементами, стала особым явлением, привлекавшим в разное время внимание, как теоретиков кино, так и музыковедов. Изучением специфики данного явления занимались ученые, заложившие своими трудами основу изучения вопросов киномузыки: Б. Балаш [1], С. Эйзенштейн [2], Т. Корганов и И. Фролов [3], Э. Фрид [4], З. Лисса [5], З. Кракауэр [6], Т. Шах [7] и многие другие. Помимо вышперечисленных имеются разнообразные исследования, принадлежащие перу выдающихся композиторов – А. Онеггеру [8], С. Прокофьеву [9], А. Хачатуряну [10], Д. Шостаковичу [11], обобщивших собственный практический опыт написания киномузыки.

В области отечественной киноведческой науки имеется ряд работ исследователей, посвященных истории развития казахстанского кинематографа. Однако специальные исследования, посвященные проблеме музыки к кинофильмам Казахстана, за исключением нескольких статей, в частности, статьи В. Недлиной [12], на сегодняшний день отсутствуют.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В киномузыке композитора Еркегали Рахмадиева проявились вечные темы взаимоотношений самобытного и интернационального музыкальных стилей, традиций и современности. Музыкальное оформление кинокартин, предложенное Е. Рахмадиевым, с одной стороны, каждый раз логически подчинено художественной идее фильма, а с другой – демонстрирует некоторую общность черт его произведений для кинематографа, позволяющих говорить об особом, узнаваемом стиле выдающегося мастера.

Так, в фильме «Земля отцов» (1966 г.), представляющего собой лирическую киноповесть, главной особенностью музыкального оформления выступает его ориентация на естественное звучание казахских народных инструментов, в частности, домбры, как бы обрамляющей основные мотивы всего произведения. Следует отметить, что использование в большинстве случаев музыкальных вставок звучащих народных инструментов является основной чертой данной музыки. Возможно, по замыслу авторов, в лирические моменты фильма этот музыкальный материал, как никакой другой, способен описать и показать зрителю картины бескрайней степи, выполняя драматургическую функцию иллюстрации кадра.

Сюжет картины на сценарий выдающегося поэта, писателя Олжаса Сулейменова повествует о долгом путешествии акакала и его внука Баяна, которые хотят найти могилу погибшего сына старика и отца

мальчика под Ленинградом и похоронить его в родном ауле. Однако, совершив свой длинный и нелёгкий путь и добравшись до могилы, они не решаются тревожить прах героя, упокоившегося рядом со своими боевыми товарищами. Главной темой, проходящей через весь фильм, становится частная, единичная судьба героев фильма, характеризующая горе народов бывшего Советского Союза, переживших страшную войну с огромными потерями. Всеобщая трагическая судьба делает неважными географические, национальные и культурные различия между людьми.

Традиционный прием иллюстрации особенно явно проступает в сцене, когда Баян и его дедушка еще в родной степи видят всадника на скакуне – стук копыт ритмически повторяет наигрыши домбры. Действие в кадре словно «озвучивается» музыкой. Здесь ярко проявляется функция характеристики (комментария) места событий и героев. В то же время нельзя не заметить здесь и функцию динамизации действия, усиливающую интенсивность происходящего в кадре. Совершенно очевидным представляется корреляция между национальными музыкальными фрагментами и кадрами, в которых участвуют только герои-казахи, и симфонической музыкой, характеризующей интернациональную коммуникацию (Баян – Егор – Софья; дедушка – Чечен – археолог и т.д.).

Через весь кинофильм проходит идея ценности дружбы представителей разных народов, идея общего дома и общей судьбы. В кульминационный момент фильма, когда Баян попадает на братскую могилу и находит фамилию своего отца на памятнике погибшим воинам, крупным планом показано лицо мальчика, его большие печальные глаза, в которых отражается потрясение, вызванное осознанием сопричастности его судьбы судьбам народов всей огромной страны. Нарастающая интенсивность музыкального ряда подчеркивает масштаб великой трагедии войны. Музыка, динамичная и глубоко драматическая, в том числе по мелодическим линиям и ритмам, выполняет здесь интерпретативную функцию: зритель должен почувствовать значимость момента, его кульминационный характер. Роль композитора здесь по значимости уравнивается с ролью режиссера и оператора фильма, а музыка становится равнозначной сценарию.

Торжество идеи интернационализма подчеркивается симфоническими фрагментами, сопровождающими различные моменты фильма. Национальные мотивы (русские песни и романсы в исполнении попутчика героев Егора, наигрыши домбры) в ленте соседствуют с проявлениями традиции классической симфонической музыки.

В то же время музыкальный материал выступает как самостоятельный символ в фильме. К примеру, солдат Егор скучает по балалайке и отвергает

предлагаемую ему торговцем «фашистскую» губную гармошку. Музыка, таким образом, служит для иллюстрации разных культур с целью их сопоставления: если вначале каждый из героев исполняет свой мотив, то даже в сцене финальной встречи Баяна с дедушкой звучит уже не домбра, а оркестровая музыка.

Демократизм, ясность, оптимизм – таковы особенности музыки к фильму «Земля отцов». Романтическая приподнятость совмещается в ней с эпической широтой, неистовая напористость подчеркивает динамику действия и чувства. Лаконизм и четкость мышления позволяют композитору метко охарактеризовать характер конфликта и героев, вследствие чего зритель начинает более остро воспринимать происходящее в кадре.

Глубокое знание национальных традиций, умение их гибко и свободно применять, и в то же время владение европейской техникой композиции делают музыку Е. Рахмадиева к фильмам значимым и самостоятельным фактом искусства. Киномузыка композитора, неспешная, поистине эпическая, создает ощущение масштабности переживаемых событий, в то же время, не уходя от темы личного, интимного переживания утраты персонажами фильма. Она включает в себя как элементы народного казахского песенного мелоса, так и классическую симфоническую традицию.

Таким образом, для фильма свойственно, в основном, закадровое музыкальное оформление, выражающее эмоциональное состояние героев и авторское размышление режиссера. Композитор помогает зрителю верно расставить эмоциональные и смысловые акценты в наиболее важных ключевых сценах. Внутрикадровая музыка представлена, в основном, как уже отмечалось, фрагментами песен и романсов, исполняемых героями фильма. Основная же смысловая нагрузка ложится на весьма экспрессивные симфонические фрагменты.

Если «Земля отцов» – скорее по преимуществу лирическая история одной семьи, показанная на фоне судьбы целой страны, то «Конец атамана» (1970 г.) и «Транссибирский экспресс» (1977 г.) представляют собой образцы патриотического кинематографа, где героям предстоит решать задачи, напрямую влияющие на то, какой будет судьба советской власти на его земле. В данных случаях Е. Рахмадиеву пришлось решать совершенно другие задачи – к примеру, иллюстрировать музыкой сцены погони, единоборств, а также подсказывать зрителю то, что напрямую не показано в кадре.

Стержневые моменты фильма «Конец атамана» мастерски сопровождаются авторскими симфоническими фрагментами. Напряженность, тяжелые раздумья героя подчеркиваются оркестровой музыкой, где ведущая партия отдана флейте. Пока еще не ясно, что ждет героя, но то, что это

будут драматические и опасные события, не вызывает сомнений. Ударная группа инструментов подчеркивает значимость происходящего в кадре – завязки истории (нападение на склад с фальшивым опиумом). Зритель как бы подготавливается к драматическим событиям кинокартины.

Арест главного героя – подлинно трагический момент, особо подчеркнутый средствами музыки. Переживания лучшего друга Суворова и жены Касымхана Салтанат фоном сопровождают струнные инструменты. Духовые инструменты, напротив, подчеркивают опасность происходящих в кадре событий. «Рваный» ритм, резкие акцентированные звуки флейты предназначаются для динамизации кинематографического действия.

События фильма затрагивают кровные, самые главные интересы героев – отсюда лиризм симфонических фрагментов, например, в сцене переправы через реку, где родной край, красота его природы являются важными компонентами композиции фильма, его своеобразными символами. Композитор средствами музыки доносит до зрителя мысль о том, что герой, чья судьба так тесно связана с родной землей, не может быть предателем.

Кинокартина также полна музыкальных фрагментов, чуждых основной идее фильма. Казаки, поющие солдатскую песню «Солдатушки, браво, ребятушки», пение муэдзина – данные номера создают колорит времени и места. На фоне музыки Е. Рахмадиева становится понятно, что Касымхан не по собственной воле оказывается в окружении врагов. Зрителю надлежит почувствовать, каковы подлинные мотивы главного персонажа, что он – настоящий герой, исполняющий волю страны. Музыкальный материал выражает подтекстовую функцию, подчеркивая авторскую мысль.

Звуки джаза, фоном сопровождающие визит Касымхана в чайхану, иллюстрируют ложные ценности всего белого движения и пособников атамана Дутова – развращенный, лживый мир, где правит жажда наживы. Музыка здесь можно охарактеризовать, как подчеркнуто мажорную, приторную.

Кульминационные моменты фильма подчеркиваются симфоническими отрывками, полными подлинного величия и трагизма. Скачка товарища Касымхана, везущего благую весть о его геройстве, сопровождается динамичными музыкальными фрагментами. На фоне родных гор и степей – сцена встречи с Салтанат – поистине катарсичный момент для зрителя, в течение которого звучит идиллическая, разрешающая, освобождающая музыка.

В свою очередь, «Транссибирский экспресс» (1977 г.) – это подлинно шпионская история. Зрителю здесь непривычно видеть чекиста-героя Касымхана в роли владельца кабака господина Фана. Легкомысленные звуки

регтайма передают подчеркнутую буржуазность, роскошь белоэмигрантов в Харбине. Использование разностилевых фрагментов подчинено задачам выражения авторского замысла: представить «свое» и «чужое», подлинное и фальшивое. Эта оппозиция является ключевой в киноленте, в которой герой вынужден скрываться под маской, как и злодеи, стремящиеся быть безликими или выдавать себя за доброжелателей.

Нечто другое зритель находит в сцене завязки фильма, где вероломно убивают дочь господина Сайто – Танако. Драматизм событий подчеркивается тревожной партией духовых и ударных инструментов.

Внутренний монолог героя сопровождается лирико-патриотическая музыкальная тема, отсылающая к духу революционной борьбы. Зрителю становится ясно, что внешняя жизнь Фана – это лишь прикрытие, его подлинным мотивам соответствует закадровая симфоническая музыка. Этот контраст в данных фрагментах особенно ощутим. В кинофильме «Семнадцать мгновений весны» (1973 г., режиссер Т. Лиознова) важную роль играет закадровый голос, поясняющий мысли, чувства и поступки героев. В сущности, музыка к фильму «Транссибирский экспресс» выполняет ту же функцию.

Звуки джаза – это, напротив, музыка в кадре. Данная форма служит для того, чтобы как можно ярче изобразить место и время событий, атмосферу, исторический и культурный контекст. Оппозиция «подлинное – лживое», таким образом, реализуется, в том числе и через противопоставление внутрикадровых и закадровых фрагментов.

Музыка Е. Рахмадиева выполняет и другую важнейшую функцию – подготавливает зрителя к драматическим, острым моментам фильма, настраивая на восприятие эпизодов смертельной борьбы. О том, что далее будут активные действия, в том числе убийства, зритель узнает, прежде всего, по смене основного мотива и нарастанию интенсивности музыкального сопровождения. В данном случае со всей отчетливостью проявляется функция динамизации действия.

Подлинно личные, самые потаенные переживания героя представлены при помощи мотивов казахской народной музыки. Звуки домбры, народная песня в подобных эпизодах – это лучшие краски для передачи переживаний Касымхана, оказавшегося спустя шесть долгих лет на родной земле (пусть и в качестве пассажира поезда, едущего по чужому заданию, под вымышленным именем). Красота родного края, связь с единоплеменниками, почтение к земле предков – все эти мотивы волнуют зрителя, заставляют его сопереживать герою.

Данные фрагменты превращают шпионский фильм в лиро-эпическую историю возвращения на родину. Касымхан видит людей, аулы, могилы

предков, и понимает, что на самом деле ему дорого, для чего он живет и для чего рискует собой. Симфонические отрывки, напротив, подчеркивают в нем чувство подлинной гражданственности, патриотизм, любовь к Родине и верность делу. Он не только «сын казаха», как Касымхан говорит девушке Айжан, но и настоящий чекист, бесстрашный и твердый духом.

Возвращение героя на родину – еще один эпизод победы над врагом – подчеркнуто оркестровыми фрагментами с преобладанием духовых инструментов. Высокий пафос, нравственная правота героя – этими идеями проникнуто музыкальное полотно Е. Рахмадиева.

Таким образом, в кинофильме «Транссибирский экспресс» как бы сталкиваются несколько стихий. Симфоническая музыка, подчеркивающая линию патриотизма, сопровождает наиболее значимые, драматические моменты, в которых решается не только жизнь отдельных героев, но и судьба страны. В свою очередь, джазовый ряд – это иллюстрация чуждой, белоэмигрантской сферы, где герой вынужден существовать под маской не обремененного интеллектом владельца варьете. Народные же мотивы тесно связаны с самыми глубокими переживаниями главного персонажа Касымхана, с миром его внутренних чувств.

ВЫВОДЫ

Жанр киномузыки выступает в качестве важнейшей отрасли искусства республики. Работа над исследованиями по данной теме, несомненно, представляет большой искусствоведческий, музыкально-познавательный и научно-исследовательский интерес. В целом, музыкальный материал к выше проанализированным кинофильмам («Земля отцов», «Конец атамана», «Транссибирский экспресс»), созданный композитором Еркегали Рахмадиевым, позволил совершить детальный разбор относительно теоретических аспектов киномузыки – было выявлено множество оригинальных композиторских находок и решений в жанровых и стилистических особенностях, способах взаимодействия музыки с кадром, многообразии выполняемых киномузыкой функций и т.д.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Балаш, Б.** Дух фильма / пер. с нем. Н. Фридланда. – М. : Гослитиздат, 1935. – 198 с.
- 2 **Эйзенштейн, С. М.** Избранные произведения. Т.2. – М. : Искусство, 1964. – 566 с.

- 3 **Корганов, Т.** Кино и музыка / Т. Корганов, И. Фролов. – М. : Искусство, 1964. – 351 с.
- 4 **Фрид, Э. Л.** Музыка в советском кино. – Л. : Музыка, 1967. – 200 с.
- 5 **Лисса, З.** Эстетика киномузыки / пер. с нем. А. О. Зелениной, Д. Л. Каравкиной. – М. : Музыка, 1970. – 496 с.
- 6 **Кракауэр, З.** Природа фильма. Реабилитация физической реальности. – М. : Искусство, 1974. – 424 с.
- 7 **Шах, Т. Ф.** Музыка в структуре медиатекста. – Краснодар, 2010. – 326 с.
- 8 **Онеггер, А.** О музыкальном искусстве / пер. с фр. В. Н. Александровой, В. И. Быкова. – Л. : Музыка, 1979. – 264 с.
- 9 **Прокофьев, С. С.** Дневники, письма, беседы, воспоминания. – М. : Советский композитор, 1991. – 315 с.
- 10 **Хачатурян, А. И.** Музыка фильма // Искусство кино. – М., 1955. – № 11. – С. 30-38.
- 11 **Шостакович, Д. Д.** Ещё раз о киномузыке // Искусство кино. – М., 1954. – № 1. – С. 86-89.
- 12 **Недлина, В. Е.** М. Тулебаев – кинокомпозитор. Кинофильм «Джамбул» // Мукан Тулебаев и современная музыкальная культура (материалы международной научно-практической конференции, посвящённой 100-летию со дня рождения М. Тулебаева). – Алматы, 2013. – С. 59-66.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Д. Е. Мусахан

Композитор Еркегали Рахмадиевтің киномузыкасының эстетикасы

Т. Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

D. Y. Mussakhan

The esthetics of cinema music of composer Yerkegali Rakhmadiyev

Kazakh national academy of arts
named after T.K.Zhurgenov, Almaty.
Material received on 14.06.16.

Бүгінгі таңда киноның аса маңызды құрауыш элементтерінің бірі ретінде киномузыка феноменінің проблемасы барған сайын елеулі маңызға ие болуда. Бұл мақаланың авторы қазақстандық

композитор Еркегали Рахмадиевтің кеңінен белгілі «Атамекен» (1966 ж.), «Атаманның ақыры» (1970 ж.), «Транссібір экспресі» (1977 ж.) кинофильмдеріне музыкалық ресімдеу жазуының негізгі аспектілерін қарастырады және сипаттайды.

Nowadays the problem of the phenomenon of cinema music as one of the most important constituent elements of the cinema is becoming increasingly essential. The author of this article examines and characterizes the main aspects of the creation of musical accompaniment by Kazakh composer Yerkegali Rakhmadiyev to the well-known films «Land of the Fathers» (1966), «The End of Ataman» (1970), «Trans-Siberian Express» (1977).

СЕКЦИЯ «КУЛЬТУРОЛОГИЯ»

ӘОЖ

У. С. Марчибаева¹, А. Б. Мейрманов², С. К. Ақтаев³

¹п.ғ.к., доцент, ²п.ғ.к., доцент м.а., ³магистрант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана қ.

e-mail: serik.rety@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БҰҚАРАЛЫҚ СПОРТТЫҢ ДАМУ ҮДЕРІСІ МЕН СПОРТТЫҚ МАРКЕТИНГІ

Бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасындағы бұқаралық спорттың дамуы үдерісі туралы баяндалып, спорттық маркетингтің деңгейін анықтау және салыстыру бойынша зерттеу жұмыстары келтірілген. Зерттеу жұмысының мақсаты – халықтың бұқаралық спортпен шұғылдану жағдайын анықтау және елішілік ауқымында іске асырулуына талдау жасау.

Кілтті сөздер: спорт, бұқаралық спорт, спорттағы маркетинг, денсаулық, халық, спорттағы мемлекеттік саясат.

КІРІСПЕ

Бұл ғылыми зерттеуде, бүгінгі күні, Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамытудағы мемлекеттік саясаттың іске асуы туралы жазылып, әлемдік нарықтық дамудың маңызды және позитивті ғылыми-практикалық үлкен жетістіктерінің бірі – маркетингтің спорттық бағыты туралы сөз қозғалады.

Нарықтық қарым-қатынастың даму үдерісіндегі – өнеркәсіптің өсуі мен ғылыми-техникалық даму, қайта өндіру дағдарысы және экономикалық күлдырау, қаржылық күлдырау меншікті бөлу, экономикалық теориялардың дамуы және ғылыми бағыттарды жетілдіру кезеңдерімен қабаттаса жүретін қарым-қатынас процестер жиынтығындағы спорттық маркетингтің пайда болуы тарихы зерттеледі [1].

Қазақстан Республикасындағы бұқаралық спорттың даму үдерісін қарастыру мен спорттық маркетингтің деңгейін анықтау өзекті мәселеге айналып отыр.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Спорт (фр. desport – «ойын», «сауық») – белгілі ережелер немесе дәстүрлерге сай көбінесе жарыс күйінде өтетін әрекет. Спорт жалпы алғанда

физикалық мығымдығы өте маңызды болатын (жеңіске немесе жеңіліске әкелетін) әрекетті сипаттағанымен, ақыл-ой немесе құрал-жабдық сапасы да маңызды рөл атқаратын ақыл-ой спорты және мотор спортына қатысты айтылады. Адам баласы спортпен денсаулығын жақсарту, моральді және затты қанағаттану үшін, өзін-өзі дамыту үшін шұғылданады [2].

Қазақстан Республикасында бұқаралық спорттың даму үдерісіне серпіліс, 2010 жылғы 29 қаңтарда Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында бастауын алды.

«Халық денсаулығы – ол Қазақстанның өзінің стратегиялық мақсаттарына жетудегі табысының ажырамас құрамдас бөлігі. Саламатты өмір салты мен адамның өз денсаулығы үшін ынтымақты жауапкершілігі қағидаты – міне, осылар денсаулық саласындағы және халықтың күнделікті тұрмысындағы мемлекеттік саясатының ең басты мәселесі болуы тиіс. 30 %-ға дейінгі қазақстандықтар бұқаралық спортқа тартылуы керек – деп атап өтті» [3].

Бұқаралық спорт – тұрмыс пен еңбек қызметіне керек дене қасиеттері мен қозғалыс дағдыларын дамытып, жетілдіруге және бір қалыпта ұстауға көмектесетін, тұрғындардың әртүрлі әлеуметтік демографиялық тобының мұқтаждығын қанағаттандыратын спорт түрі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың бес институтционалдық реформасындағы «100 нақты қадам – Ұлт жоспарын» жүзеге асырудағы, спорт саласындағы мемлекеттік саясатының басым бағыты етіп қойылған: дене шынықтыру арқылы ұлт саулығын нығайту, бұқаралық және балалар мен жасөспірімдер спортын дамыту, және спорттағы үлкен жеңістеріміз арқылы Қазақстанның әлемдік аренадағы имиджін жақсарту.

Елбасы халықтың 30 пайызын спортпен және тұрақты дене шынықтырумен айналысуын қамтамасыз ету үшін, бірінші кезекте бұқаралық спортты дамытуға және балалар мен жасөспірімдер арасындағы спортты насихаттауды жүктеген болатын.

2013 жылы бұқаралық спортпен айналысатын халық саны – 3 миллион 925 мың адамды құраса, 2014 жылы бұл көрсеткіш жалпы халық санының 25,1 пайызына жетіп, 4 миллион 300 мыңға жуық дене шынықтыру және спортпен шұғылданушылар санын құрады [4].

2001 жылдан бастап үш рет жаңарып құрастырылған «Қазақстан Республикасындағы Дене шынықтыру мен спортты дамыту бағдарламасы», қазақстандық спорттың қалыптасуының алғышарттарының негізгі болды. 2001-2005 жж., 2007-2011 жж., 2011 -2015 жылғы бағдарламалар арасында үздіксіз байланыс көрінеді. Әрбір бағдарламада ортақ мәселелерді шешу, ұқсас міндеттерді орындау мен мақсаттарға жету бағдарланған.

Халықты дене тәрбиесіне тарту мен бұқаралық спортты дамыту нәтижелі жүйені жасау арқылы басым және ұзақ мерзімді келешекке арналды. Бұқаралық спорттың халық арасындағы 2020 жылға дейінгі даму үдерісі, бұл жүйелі процестің жалғасы болуы ықтимал.

Қазіргі заманғы спорттық маркетингтің көзқарасы бойынша, әрбір бағдарламада өзекті көрсеткіштерінің салдары, бағдарламаларды орындауға арналған күнелтуге керек қары бюджеттің негізі болады. Әрине, жаңадан салынған спорттық объектілер, спорттық іс-шаралардың ұйымдастырылуы, спортпен шұғылдануға қатысушы адамдар саны нәтижелі болғанымен, бірде-бір бағдарламада болжалды кіріс жасалмады [5].

Ресейдің жаңа экономикалық жағдайларға ауысуы, көптеген спорттық ұйымдардың қызметіне кері әсерін тигізді. Өткен жылдары спорт саласы мемлекет пен кәсіподақтармен толығымен қаржыландырылып, қатерлі қиыншылықтармен кездеспеді. Мемлекеттік құрылымдармен қатар, көптеген спорттық қоғамдар мен клубтар белсенді қызмет етіп, кіріс табатын дербес коммерциялық қызметпен айналыспады Ол қазіргі территориялық (аймақтық) спортты басқару принципіне ауысуы мәселені одан әрі ұшықтырды [6].

Жалпы спорттық маркетингтің пайда болуы – жарнамалық агенттіктің иесі Патрик Нейлидің есімімен байланысты, ол түрлі спорттық жарыстарға демеушілерді тартумен айналысты. Ұзақ уақыт бойы спорт ұғымы – коммерцияға жаппайтын сала ретінде және нарық заңдарына бағынбай дамыды.

Бүгінгі күнде, қазақстандық спорттық маркетингтің негізгі мәселесі маркетингтердің жеткіліксіз болмауы ғана емес, жаһандық деңгейдегі мәселеге айналып келеді. Себебі мемлекеттік дотация мен демеушілердің көмегімен ғана күн көруге бейімделген спорттық субъектілер, коммерциялық іс-әрекетпен айналысқан жағдайда қажетті тәжірибенің болмауы салдарынан жағдайын қиындатады.

Қазақстандағы спорттық маркетинг ұғымы әлі де пайда табу көзі ретінде жетілмегенімен, отандық маркетингтердің басқару мектебі қалыптасып келеді [7].

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстан Республикасында бұқаралық спортты дамыту үдерісіне кері әсер етуші факторларға спорттық маркетингті басқаратын мамандардың тәжірибесінің аз болуын жатқызатын болсақ, қазақстандық спорттың дамуы әлі де тежеп келеді.

Бұл ғылыми мақаланың қорытындысы бойынша, 2001 жылдан бері Қазақстан Республикасында спорт саласындағы үш бағдарламада көрсетілмеген табыс көздерін, анықтаушы фактор ретінде спорттық маркетингті дамытуға арналған жолдарды іздеу керек.

Спорттық маркетинг саласындағы басқарушыларды шетелдік ұйымдар және қоғамдармен байланыс орнатып, коммерциялық іс-әрекеттерді жүргізу мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Әбішев, Ә. Ә., Герасименко, В. В., Каленова, С. А.** Маркетинг: Оқулық. – Алматы : Экономика, 2014. – 6 б.

2 <https://kk.wikipedia.org/wiki/Спорт>

3 «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы/Денсаулық сақтау, – 2010 жылғы 29 қаңтар.

4 Қазақстан Республикасында спорт және дене шынықтыруды дамыту туралы сараптамалық ақпарат. http://www.mks.gov.kz/kaz/analiticheskie_doklady_i_obzor/

5 <http://www.sports.kz/blogs/blogger/lutsko/post/programma-razvitiya-sporta-v-kazahstane>

6 **Литвин, А. В.** Особенности маркетинга взаимоотношений в спорте/ Журнал. – «Маркетинг в России и зарубежом». Статья из № 1. – 2010.

7 <http://sportmarketing.kz/sportivnyiy-marketing-i-razvitiye-sporta-v-kazahstane.html>

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

U. S. Marchibayeva, A. B. Meirmanov, S. K. Aktayev

Процесс развития массового спорта в Республике Казахстан и спортивный маркетинг

Евразийский Национальный Университет
им. Л. Н. Гумилева, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

U. S. Marchibayeva, A. B. Meirmanov, S. K. Aktayev

The development of mass sports in Kazakhstan and sports marketing

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Material received on 14.06.16.

В этой научной статье описывается процесс развития массового спорта в Республики Казахстан, проведена исследовательская работа по определению и сравнению уровня спортивного маркетинга.

Цель исследовательской работы – определение условий занятия массовым спортом населения и анализ в внутривосточном уровне.

In this scientific article describes the process of developing an array of sports in the Republic of Kazakhstan, conducted research to identify and compared the level of sports marketing. The purpose of research - to determine the conditions of the population mass sports classes and analysis subnational level.

ӘОЖ

У. С. Марчибаева¹, А. Б. Мейрманов², С. К. Актаев³

¹п.ғ.к., доцент, ²п.ғ.к., доцент м.а., ³магистрант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана қ.

e-mail: serik.rety@mail.ru

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНДАҒЫ КОМБИНАЦИЯ ЖАСАУ АРҚЫЛЫ ҚҰМАЛАҚТАРДЫ ҰТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Бұл ғылыми мақалада тоғызқұмалақ ұлттық ойынындағы комбинация жасау жолдарының теориялық тұжырымдарға талдау жасау негізінде құмалақтарды ұту мәселесінің кейбір позициялары қарастырылады.

Ойын үдерісінде комбинация жасауға қажетті құмалақтар санына және тұздықтың орналасуына әсер ететін факторларға анализ жасалады.

Кілтті сөздер: ұлттық спорт түрлері, тоғызқұмалақ, комбинация, ереже, құмалақ ұту, тұздық, ұтыс.

КІРІСПЕ

Бүгінгі күнде тоғызқұмалақ ұлттық ойынының практикалық тұрғыда дамуы өркендеуімен, теориялық тұрғыдан қыр-сырын зерттеудің қажеттілігі туындап отыр.

Тоғызқұмалақ ұлттық ойынының тарихында комбинация жасау арқылы құмалақ ұтудың жолдарын алғаш рет Әбілда Ақшораев «Тоғызқұмалақ» кітабында көрсетіп, Мақсат Шотаев оны жеке «есеп» ретінде айдар тақпағанын өзінің «Тоғызқұмалақ есептері мен этюдтері» кітабында жазып кеткен.

Бұл ғылыми мақаланың мақсаты, авторлардың кітабында көрсетілген Әбілда Ақшораевтың кестесіндегі отауларда жатқан шағын санды құмалақпен комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар санын анықтау.

1999-2016 жылдар арасындағы тоғызқұмалақ ойынының партиялар қорын зерттеу арқылы пайда болған позициялардан туындаған комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар санының ерекшеліктері көрсетіледі.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Тоғызқұмалақ ұлттық ойынында комбинация жасау арқылы құмалақ ұтып алынып, ойын үдерісіндегі жаңадан туындайтын позицияларды зерттеу жүргізу тұрақты тенденцияға айналуы ықтимал.

Қазақтың ұлттық зияткерлік ойындардың бірі, «тоғызқұмалақ ойыны» – адамзаттың мәдени мұрасына қазақ халқының қосқан зор үлесінің бірі. Бала мен жастар тәрбиесінде, олардың ойлау жүйесін, зердесін жетілдірудегі тоғызқұмалақтың маңызы ерекше.

Ұлттық спорт түрлері – жарыспалы әрекет нысанында тарихи түрде қалыптасқан және өзіне тән дене шынықтыру жаттығуларын және дене шынықтыру белсенділігі ұйымдастырылуының өзіндік қағидалары мен тәсілдері бар халық ойындарын білдіретін спорт түрлері [1].

Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады [2].

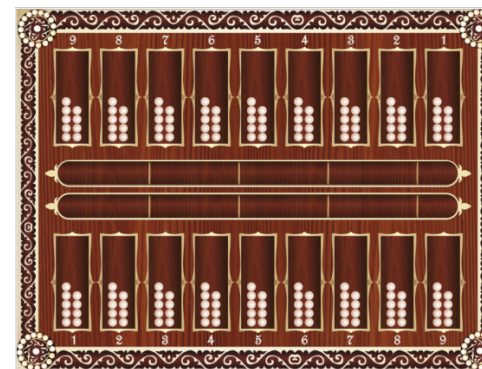
Тоғызқұмалақ ойыны логикалық ойлаумен қатар, арифметиканы меңгеруге бағытталған. Мектеп жасындағы жастар мен жасөспірімдерге ойын тақтасындағы құмалақ санын анықтау, түсетін отауын көрсету, ұтатын құмалақтарды алу, айырбастауды жүргізу және т.б. ойын үдерісіндегі позицияларды таныстыру жатады. Мектеп жасындағы балалардың білімін зерттеу мен біліктілігін арттыру оқытушы-жаттықтырушының негізгі мақсаттарының бірі. Зерттеу жұмыстары баланың оқу үрдісі аясындағы білімін жетілдіруге мүмкіндік береді. Зерттеу әдістерін таңдау арқылы әр баланың жетістік көрсеткіштерін анықтауға болады.

Комбинация жасау – яғни отаудағы құмалақтарды шабуылға оңтайлы орналастыру. Комбинация екі кезеңнен тұрады: а) Өзірлік кезеңі, комбинация жасауға қажетті позиция дайындалады; ә) Мақсатқа жету кезеңі, қажетті құмалақтарды ұтылады [3].

Тоғызқұмалақ ойынының сипаты. 1. Ойын негізінен екі ойыншының арасында өтеді. Ойынды бастайтын ойыншыны – бастаушы, ал оның қарсыласын қостаушы деп атайды. Бастаушы ойыншы жеребе арқылы немесе рейтингтік көрсеткіштер бойынша анықталады. Тоғызқұмалақ ойынында қарсыластар алма-кезек жүрістер жасайды.

2. Ойын «Тоғызқұмалақ тақтасы» деп аталатын арнаулы тақтада ойналады (1-сурет). Ойында шар тәріздес құмалақтар пайдаланылады. Бұл тақта тең екі бөлікке бөлінген он сегіз тік және екі көлденең отаулардан тұрады. Тең екі бөліктің әрқайсысында 9-дан отау және бір-бірден қазан болады.

Бұл қазанға әр ойыншы ұтып алған құмалақтарын жинайды. Әр ойыншының қазаны өз бөлігінде емес, қарсыласының жағында орналасады. Отаулардың рет сандары 1-ден 9-ға дейін белгіленіп, солдан оңға қарай орналасқан. Ойын басында әр отауға 9-дан құмалақтар салынады, яғни ойын басталар кезде әр ойыншының жағында 81-ден құмалақтары болып, ойынға жалпы 162 құмалақ қатысады.

Сурет 1 – Тоғызқұмалақ ойынының бастамасы

3. Ойын басталар алдындағы құмалақтардың отауларда орналасуы төмендегі диаграммада бейнеленген (1 диаграмма).

1 диаграмма – құмалақтардың отауларда орналасуы

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	-
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	-
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Ойын мақсаты. Ойын мақсаты – ойыншы өз қазанына кемінде 82 құмалақ жинап жеңіске жету.

Жүрістерге түсінік. 1. Жүріс жасау үшін бастаушы ойыншы өз жағындағы отаулардың бірінен бар құмалақты қолына алып, біреуін орнында қалдырып, он жағындағы келесі отаудан бастап (сағат тіліне қарама-қарсы бағытта) таратады.

2. Егер соңғы құмалақ қарсыластың тақ санды құмалағы бар отауына түсіп, оны жұп қылса (2, 4, 6, 8, 10, 12 және т.с.с.), сол отаудағы құмалақтар ұтып алынып, өз қазанына салынады. Егер соңғы құмалақ қарсыластың отауларының біріне түсіп, оны тақ жасаса немесе соңғы құмалақ қайтадан өз отауларының біріне келіп түссе, бұл жүріс табыссыз немесе кезекті жүріс деп есептелінеді. Онда отауда жатқан құмалақтар ұтып алынбайды. Жұп құмалақты отауды «жабық отау», ал құмалағы тақ санды отауды «ашық отау» деп атайды.

3. Ойын барысында ойыншы отаудағы бір құмалақты келесі отауға жүре алады. Отау бос қалады.

4. Классикалық ойында жүріс кезегінде құмалақтарды қолына алған ойыншы сол отаудан жүруге міндетті. Отауда жатқан құмалақтарды қаламсаптың көмегімен түзейді және реттейді. Отауда жатқан құмалақтарды қолмен ретке келтіру үшін қарсыласына «түзеймін» деп ескерту қажет. Егер «түзеймін» деп ескертпей, қолмен түзеген ойыншыға қатардағы төреші тарапынан ескерту беріледі, бірақ ойыншы сол отаудан жүруге міндетті емес. Ойыншы отауда жатқан құмалақтарды өзінің жүріс жасайтын уақыты келгенде ғана қаламсаптың көмегімен реттейді. Дау тудырған спортшылар арнайы тізімге алынады.

5. Жүріс алма-кезек жасалынады. Ойын екі ойыншының бірі 82 құмалақ жинағанша жалғасады.

«Тұздық» жариялау. 1. Егер кезекті жүріс жасағанда соңғы құмалақ қарсыластың № 9-шы отауынан басқа 2 құмалағы бар кез-келген отауына түссе, қалыптасқан 3 құмалақпен бірге отау да ұтып алынып, «тұздық» жарияланады.

2. «Тұздық» алынған отауға Республикалық тоғызқұмалақ спорт федерациясы мақұлдаған немесе сол жарыстың Бас төрешілер алқасы бекіткен арнайы тұздық белгісі ғана қойылады. Жүріс жасаған сайын тұздыққа түсетін құмалақ, міндетті түрде «тұздық» жариялаған ойыншының қазанына салынып отырады.

3. Ойын барысында «тұздық» тек бір рет алынады. Қарсыластың «тұздығы» бар отауының нөмерімен сәйкес келетін отаудан және № 9 отаудан «тұздық» алынбайды.

4. Тұздық алынған отауға құмалақтарды жинауға тиым салынады.

«Атсырау» жағдайы. 1. Ойын аяқталуға жақындаған сайын ойыншылардың отауларындағы құмалақтар таусыла бастайды. Қай ойыншының жүрістері бірінші таусылып, жүріссіз қалса, сол ойыншы «атсырау» жағдайына түсті деп есептелінеді. «Атсырау» жағдайына түскен ойыншының қарсыласы қосымша жүріс жасап, өз отауларында қалған барлық құмалақтарды өз қазанына салады. Содан кейін ойыншылар ұтып алған құмалақтар есебін шығарады.

2. Егер «атсырау» жағдайына түскен ойыншы өз қазанына кемінде 82 құмалақ жинап үлгерген болса, жеңіске жетеді. Егер қазанындағы құмалақтар саны 81-ден кем болса жеңіліс табады, ал 81 болса ойын тең аяқталды деп есептелінеді [4].

Ә. Ақшораев: «Ойынның аяқ кезіндегі отауларда жатқан шағын санды құмалақтардан комбинация (қажетті позиция) жасап, құмалақтар ұтып алудың сан алуан жолдары бар. Ойынды жаңадан үйренушілер жүрістерді жалықпай есептей отырып, тақта үстінде жасалатын комбинациялардың бәрін өзінің іздемпаздық қабілеті арқылы тауып отырса, әрі қолдана білсе, «Тоғызқұмалақ» ойынының дамуына көп әсерін тигізер еді. Еске сала кететін бір заңдылықтар – өз жағындағы отауларда жатқан құмалақтан ешқашан да комбинация жасап, (тақтада «тұздық» жоқ кезде) бірде-бір құмалақ ұтып алуға болмайды. Оң жақ отауларда (6, 7, 8, 9) жатқан шағын санды құмалақтардан комбинация жасап, алдын ала қанша құмалақ ұтып алуға болатынын мына төменде көрсетілген кестеден білуге болады. Бұл кестедегі келтірілген сандарды есте ұстаған жөн. Кестеде көрсетілген ұтып алынатын құмалақтардың саны қарсылас ойыншылар еш қатесіз жүріс жасаған жағдайда алынғанын естен шығармау керек. Егер қарсыласыңыз қорғаныс кезінде қателесетін болса, кестеде көрсетілген сандардан да көп құмалақ алуға болады» - дейді [5].

Кесте 1 – Ә. Ақшораевтың комбинация жасалып ұтылатын құмалақтар саны

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Отауда жатқан шағын санды құмалақтар	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар саны	2	2	3	4	4	6	6	8	8	8	10	10	12	12	12	14

Яғни, Ә. Ақшораев отауда жатқан түрлі мөлшердегі құмалақтардан қанша құмалақ ұтуға болатынын алдын-ала көрсетуде, біз оған мән бермей келеміз. Автордың кітабында 5 құмалақтан 2 құмалақ ұты, 8 құмалақтан 4 құмалақ ұту, 7 құмалақтан 3 құмалақ ұту жолдары анық жазылған [6].

Автор бұл кестені негізге ала отыра, отауда жатқан шағын санды құмалақтардан комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар санын зерттеп көрсетті.

Ә. Ақшораевтың кестесінде көрсетілген 7 құмалақтан кем дегенде 3 құмалақ және 10 құмалақтан кем дегенде 6 құмалақ барлық позицияда жиналмайтыны туралы бұл мақалада айтылады.

1999-2016 жылдар арасындағы тоғызқұмалақ ойынының партиялар қорын зерттеу арқылы пайда болған позициялардан туындаған комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар санының кейбір ерекшеліктерін сүйене отыра, төмендегі дәлелдеуді көрсеткіміз келеді.

Бірінші жағдайда, төменде көрсетілген 7 құмалақтан кем дегенде 3 құмалақ емес, комбинация жасап 2-ақ құмалақ ұтып алынаты көрсетілген. Жүріс бастаушыдан:

2 диаграмма – комбинация жасау алдындағы позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
-	2	2	2	-	x	-	-	-	-	71
x	-	-	-	-	1	2	2	2	-	78
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

89 89
78 91
67 89
78 91
78 78

3 диаграмма – комбинация жасалған позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
-	1	1	2	-	x	-	-	-	-	73
x	-	-	-	-	-	-	-	4	3	78
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

92 12
91 89
82 91
89 78

91 13
91 89

4 диаграмма – қорытынды позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
1	-	-	2	-	x	1	4	-	-	74
x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Бастаушы 7 құмалақтан 2 құмалақ қана жинап, қостаушы соңғы жүріс жасап ойынды аяқтады.

Құмалақ жинап отырған бастаушыда 4 отауда тұздық болынуына орай, ойыншылар еш қатесіз жүріс жасаған жағдайда бастаушы отауларда жатқан 7 құмалақтан тек 2 құмалақ жинайды.

Екінші жағдайда, төменде көрсетілген 10 құмалақтан кем дегенде 6 құмалақ емес, комбинация жасап 4-ақ құмалақ ұтып алынаты көрсетілген. Жүріс бастаушыдан:

5 диаграмма – комбинация жасау алдындағы позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
-	-	2	2	-	-	-	-	1	-	71
-	x	-	-	-	1	4	3	2	-	76
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

67 78

6 диаграмма – комбинация жасалған позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
-	1	1	2	-	-	-	-	1	-	71
-	x	-	-	-	-	-	5	3	2	76
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

72 89
92 12
91 78
82 12

Диаграмма 7 – қорытынды позиция

	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
1	1	-	2	-	-	-	-	4	-	71
-	x	-	-	-	-	-	1	1	1	80
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Бастаушы 10 құмалақтан 4 құмалақ қана жинап, қостаушы атсырау ұтып қалған құмалақтарды өзінің қазанына салып ойынды аяқтайды.

Қостаушыда 2 отауда тұздық болуына және өзінің 2 отауындағы жатқан 1 құмалақты бастаушының комбинация жасау кезінде қозғамануына орай, ойыншылар еш қатесіз жүріс жасаған жағдайда бастаушы отауларда жатқан 10 құмалақтан тек 4 құмалақ жинайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ойын үдерісінде комбинация жасауға қажетті құмалақ саны болғанымен, тұздықтың қай отауда орналасуы құмалақ ұтып алудағы негізгі әсер етуші фактордың біріне айналды. Позицияларды ерекшелігіне байланысты тоғызқұмалақ ұлттық ойынының теориялық тұжырымдарға болашақта да талдау жасау керектігі белгілі болды.

Ә. Ақшораев пен М. Шотаевтың кітабында отауларда жатқан шағын санды құмалақпен комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар саны, позицияда орналасқан тұздыққа тікелей әсер ететіні туралы толық ашылмаған. Сол себептен, кестедегі көрсетілген ұтып алынатын құмалақтар саны өзгерістерге ұшырауы мүмкін.

Бұл ғылыми мақаланың қорытындысы бойынша, авторлардың кітабында көрсетілген Әбілда Ақшораевтың кестесіне қосымша зерттеулер жүргізіп, отауларда жатқан шағын санды құмалақпен комбинация жасап ұтып алынатын құмалақтар санына толықтырулар мен өзгертулер енгізуді ұсынамыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, – 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ. – 4 б.

2 Игры и развлечения. – Алма-Ата, 1960. – С.127-128.

3 **Қазанқап, О., Ақылбай, Д.** Тоғызқұмалақ ойынының әліппесі. Астана, 2009. – 13-14 б.

4 <http://9kumalak.com/index.php/zhyldy-zhospar/509-to-yz-mala-a-idasy-men-erezhesi>, «Тоғызқұмалақ қағидасы мен ережесі», 2015.

5 **Ақшораев, Ә. С.** 60 сабақтық тоғызқұмалақ ойының оқулығы. – Тараз : «Сенім» ЖБО, 2014. – 93-94 б.

6 **Шотаев, М. Е.** Тоғызқұмалақ есептері мен этюдтері. – Астана : «Жасыл Орда», 2013. – 24-25 б.

7 1999-2016 жылдар арасындағы тоғызқұмалақ ойынының партиялар қоры.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

У. С. Марчибаева, А. Б. Мейрманов, С. К. Ақтаев

Выигрыш кумалаков путем создания комбинации в национальной игре тогызкумалак

Евразийский Национальный Университет

им. Л. Н. Гумилева, г. Астана

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

U. S. Marchibayeva, A. B. Meirmanov, S. K. Aktayev

Winning kumalak by creating a combination of the national game togyzkumalak

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Material received on 14.06.16.

В этой научной статье на основе анализа теоретических положений о путях создания комбинации, рассматриваются проблемы выигрыша кумалаков в некоторых позициях национальной игры тогызкумалак.

Ведется анализ влияющих факторов на количество необходимых кумалаков для создания комбинации и расположения туздыка в процессе игры.

In this scientific article based on the analysis of the theoretical position on ways of creating a play which deals with the problems of winning kumalak in some positions of the national game togyzkumalak.

Analysis is conducted on a number of factors affecting kumalak necessary to create the combination and arrangement of tuzdyka in the game.

Г. Н. Омарова¹, А. Ұ. Күзеубай²

¹өнертану ғылымының докторы, профессор, ²PhD докторант, Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер Академиясы, Алматы қ.
e-mail:¹ogulzada@mail.ru; ²amangeldi80@mail.ru

**ӘН ӨНЕРІНДЕГІ ТЕРМИНДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫС
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АРҚА ДӘСТҮРІ БОЙЫНША)**

Мақалада қазақ ұлттық ән өнерінде зерттелмей жатқан аспап сүйемеліне қатысты бірнеше мәселе қозғалады. Соның ішінде, әншілік өнерде қағыс және қағу атауларына тереңірек тоқталып, авторларсонымен қатарладтық тіректің маңызыжайындаанықтама береді. Мақалада қағыс және қағу атаулары қазақ күйшілік өнеріндегі төкпе, шертпеқағыс ерекшеліктері арқылы қарастырылады. Авторлар мақалада әншінің домбырада сүйемел ерекшеліктерінде ән шақыру, сабақтас, тыныс, тыныстама қағыс атауларын белгілеумен бірге Арқа өңірінде кездесетін түйдек, лекіл, күрей, қымтап, т.б.қағу атауларын алғаш рет талдайды.

Кілтті сөздер: әншілік өнер, Арқа өңірі, қағыс атаулары, ән шақыру, қағу, төкпе, шертпе, ладтық тірек.

Бүгінгі әншілік өнердің өзекті де әлеуметтік-ғылыми мәні зор мәселесі – терминология жайы. Қазақ әншілік өнерінде астары ашылмай жатқан бірнеше мағыналас терминдер бар. Мәселе әншінің домбыраны қостай тартуына қатысты. Әншілік өнерде қағыс, қағу және ән сүйемел қазығы деген сөздер жиі айтылады. Десе де, бұл сөздер әншілікте үлкен орынға ие, сондықтан біз осы сөздердің мағынасына, домбырада орындалу ретіне тоқталуды жөн санадық. Бұны мәселе ретінде қарап, тоқталуымыздың себебі, күні бүгінге дейін қазақтың әншілік өнерінде қалыптасқан дәстүрлі теориялық ұғымдардың (қағыс атаулары, қағу үлгілері, ән сүйемел қазығы) мағынасы ашылып зерттелмеген. Сол себепті алдымызда дәстүрлі әншілердің ұғымында айтылатын осы ұғымдарды терминдер ретінде анықтап бір ретке келтіру мәселесі тұр.

Қазақтың ұлттық музыкасы, соның ішінде, әншілік өнерде қағыс сөзі кеңінен қолданылады. Халықтық термин ретінде бұл сөз жалпы домбыраны қостай тартуды (домбровое сопровождение) белгілейтін ұғым, яғни, әншілер

қағыс сөзін кең мағынада, жалпы әншіліктегі домбыра тартысынайта, қолданылады. Әйтседе бұл терминнің бір неше деңгейін ашу керек. Мысалы, «Дәстүрлі ән өнерінің аспап сүйемелінде қолданылатын қағыс атаулары» атты зерттеуімізде қағыс атаулары терминімен біз домбыра сүйемеліндегі өте маңызды келетін әннің басында, немесе тармақтар, шумақ (кеуде) пен қайырма арасында ойналатын, яғни, әннің композициясын құрайтын бөлшектер арасындағы тартыстарды («проигрыштерді») белгіледік. Осы зерттеуде (мақалада) ән шақыру, сабақтас, тыныс қағыс атаулары алғаш рет қарастырылды. Бұл қағыс атауларын маңызына анықтама бере отырып, аспапта қостай тарту (сүйемеліне) қызметіне қарай төмендегідей жіктедік.

Ән басталар алды толық немесе жартылай аспапта тартылатын әуеннің атауын «ән шақыру», тармақ арасын байланыстырушы қағыс атауын «сабақтас» және буын, кейбір әншілерде бунақ (әсіресе М.Ержановта жиі қолданылады) арасында алынатын қағыс атауын «тыныс», деп атаған [1]. Шумақтар арасында орындалатын қағыстың атауын Б.Тлеухан «тыныстама» қағыс дейді [2, 1396].

Сонымен, қағысқа байланысты ойымызды түйіндеп алсақ, қағыс белгілі бір әуендік жолдардан немесе әннің қысқа ғана қайырымдарынан тұрады, мысалы:

Сурет 1

Бұл әуен әнші Ж. Елебековтың домбырада ән шақыру қағысы ретінде алынған. Домбырада ән шақыру, сабақтас, тыныс және тыныстама қағыстар оң қолда әуен жолдарын сұқ саусақпен алма кезек шерту, қос шекте қосарлатып безектете тарту тәсілдері арқылы орындалады.

Әрі қарай әншілердің түсінігіндегі қағу сөзіне тоқталсақ. Ән басталар алдында немесе шумақ арасында нақты бір жерлерде белгілі бір топтастырылған әуендік ырғақпен домбырада қағылып орындалатындыққа үдейміз.

Әйтсе де, дәстүрлі аспаптық музыкадағыдай қағыс пен ырғақ бірінен бірі ажыратып айтылмайды және қарастырылмайды. Дәстүрлі әншілердің ұғымында қағыс сөзі домбырада оң қол қимыл қозғалысын, орындалатын әннің әуенін, сондай-ақ ырғақтық өлшемін қоса білдіреді, яғни, қағыс пен

ырғақ бір ғана түсінік қағыс деген ұғыммен жүреді. Бұл түсінік дұрыс емес, себебі, әуеннің ішінде қағыстан бөлек, ырғақтық өлшем бар, ырғақтық өлшем әуен құрылысын білдіреді, олай болса қағыс бір түсінікті бермейді.

Әншілік өнерде қағыс пен ырғақтың бір түсінікте қалыптасып кетуіне себеп құйма-құлақтық әдіс. Құйма-құлақтық әдісте әншілікке үйрету екі тәсілмен орындалатыны белгілі; біріншісі, құлақпен есту болса, екіншісі қарап отырып үйрену (көбіне дәстүрлі әншілер қарап отырып үйренеді). Әншілер әннің әуенін қарап отырып немесе құлақпен ести отырып қағыс арқылы үйрену болғандықтан, қағыс алдыңғы қатарға шығып, ырғақ екінші қатарға түсіп қалып отыр, осының себеп салдарынан ырғақ, қағыс сөзінің мағынасына еніп кетіп отыр. Әнші үшін құйма-құлақ оқыту әдісінде қағыс пен ырғақты жеке бөліп қарастыру аса маңызды емес. Бірақ, қазіргі заманда әншінің жеке стилдік орындаушылығын анықтау соның ішінде домбыраны қостай тартуда маңызды мәселе болғандықтан, біз әншілік өнерде кездесетін қағыс және ырғақтарды талдап алуымыз керек. Мәселенің анығына жету үшін қағыс сөзінің мағынасына үңіліп талдап көрейік.

Қағыс сөзі домбырада оң қолдың бағытталуын білдіреді және белгілі бір ырғаққа байланысты атауларға ие. А. Жұбанов: «Әрбір домбыра тартушылық мектебі (екінші сөзбен айтқанда «дәстүрі») өзінің творчестволық әдісі есебінде оң қолдың қағысының айрықша тәсілдерін насихаттайды», – дейді [3, 115 б]. Айтжан Тоқтаған «Домбырашылық өнердегі оң қол қағыстарының дәстүрлі атаулары» атты еңбегінде домбыраның қағыстары күйдің мазмұнын түсіндірудегі ең басты құрал дей отырып оң қол қағыс атаулары туралы былай дейді: «...оң қолдың қағысының неше бір түрлерін көрсететін, әрбіреуінің белгілі бір өзіне тән аты бар», – дейді [4, 24 б].

Халық арасында кең тараған қағыс атауларын А.Тоқтаған төмендегідей атап өтеді: «Нақты қағыс», «Ілме қағыс», «Тұтпа қағыс», «Бөгеме қағыс», «Бұқтырма қағыс», «Бүгілме қағыс», «Абыл қағыс», «Адай қағыс», «Маңғыстау қағыс», «Бапас қағыс», «Жалаң қағыс», «Мүкі қағыс», «Ақсақ қағыс», «Іркіп қағыс», «Өкше қағыс», «Қара қағыс», «Қақпалы қағыс» (Қақпалы науайы), «Шәлдіріш қағыс» (Шәлдіріш Ақжелең)» дейді. Автор одан әрі белгілі қағыс атауларын өздерінің мағынасына қарай шамамен топтастырған [4, 26 б]. Осыған байланысты жоғары да аталған қағыс атауларына А.Тоқтаған бірнеше мысалдар келтіреді: «Өзінің аса қарапайымдылығына және сол себепті домбырашылардың тез қабылдауына байланысты халық арасына кең тараған қағыс – «Қара қағыс». Мысалы:

П П П П – ылғи төмен қағыс.

V V V V - ылғи жоғары қағыс.

Бұл екі мысалдағы қағыстар бір бағытта қағылатын (бірі – төмен, екіншісі – жоғары) «қара қағыстардың» оңай да тиімді түрі. Әрі қарай осы екі қағыстың өзара орын алмасуынан «қара қағыстың» келесі бір түрі – «алма-кезек қағыс» шағады. Мысалы:

П V П V – алма кезек қағыс.

Одан әрі «Орама қағыс». Мысалы:

ПV V – «Орама қағыс»

Халық арасында көптеп саналатын орындаушылық қағыстардың түрлерінің бәрі де осы «қара қағыстан» шығады, – дейді [4, 27-28 б].

А. Жұбанов «Ән-күй сапары» атты ғылыми-зерттеу еңбегінде «Оң қолдың қағысы алуан түрлі болады. орындайтын шығарманың ырғағымен екіні, тіпті сазының сипаты да күйшінің оң қолына орай айқындалады. Оң қолдың қағысына тән сәттердің бәрін нота әліппесіндегі таңбалармен қағаз бетіне түгел түсіріп шығу да мүмкін емес. Бұл қағыстар бүкіл саусақтың басын біріктірген «жаппай қағыс», бас бармақ пен сұқ қолды алмалай, шапшаңдата тигізетін «сүйрете қағыс», бес саусақты кезегімен жоғарылы-төмен сілтеген «шұбыртпа қағыс», саусақтың ұшымен жанап өтетін «сипай қағыс» т.б., т.т. түрлерге бөлінеді», – дейді [3, 114-115 б].

1981 жылы «Жалын» журналының бірінші санында «Күй нотаға толық түссін» деген профессор Б. Сарыбаевтың мақаласы жарияланды. Автор мақалада дәстүрлі аспапты музыкада өңірлерге қатысты қағыстардың бірнеше түрлерін келтіріп оларға түсініктеме берген. Мақалада Б. Сарыбаев көптеген күйлердің аты саусақтың қимылына байланысты шығады дей келе, домбырашының оң қол қимылына байланысты қағыс және қағу сөзіне төмендегідей суреттейді: ««Саулама қағыс» мұнда ішектер төрт саусақпен төмен қағылады да, бес саусақпен жоғары қағылады. «Шалдырыш қағыс» – төрт саусақпен екі рет төмен, бас бармақпен және сұқ саусақпен жоғары қағу. «Ілме қағыс» – бүкіл қолды домбыраның шанағымен мойны үстінен үйіре қағу. «Тырнама қағыс» - төрт саусақпен домбыраның бетінен (тырнағандай) күштеп қағу. «Шашырама қағыс» - төрт саусақты ішектерге тиер-тимес етіп жеңіл қағу. «Шалу қағыс» - бүкіл қолмен жоғары қағу. Сол сияқты қағыстың «дікен қағыс», «ұрлық қағыс», «науша қағыс», т.б. көптеген атаулары бар. Бұл аталған қағыстарды бізге атақты домбырашы М. Өскенбаев айтқан еді. Ал атақты домбырашы Б. Құбайжанов «сілкіп қағу», және «жалап қағу» бар екенін айтты. Домбырашы С. Балмағанбетов болса «түйдек қағыс», «тіреп қағыс» (ішектерді қағып қалып, оң қолмен баса қою), «біркелкі қағыс» (ішектің бір тұсынан ғана қағу), «орама қағыс» (бір рет төмен және бірнеше рет жоғары қағу), «алма-кезек қағыс» (жоғары төмен кезекпен қағу), «шапқын қағыс» немесе «толқындама қағыс» (бас бармақпен бірнеше рет жоғары қағу) жайында әңгімелеп беріп еді», – дейді [5,

124 б.]. Ғалымның еңбегін саралап келгенде қағу сөзі оң қолдың біріккен саусақ қимылдарын білдіріп отырғаны анықталып отыр.

А. Сейдімбек «Күй шежіре» атты еңбегінде қазақ домбырашылары күйді тарту тәсіліне, әсіресе, оң қолды қимыл-қозғалысына орай «қағып тарту», «шертіп тарту» және «іліп тарту» деп негізгі үш түрге бөледі. Автор әр бірін жеке талдап анықтама береді. Мысалы қағып тарту түрі өз ішінде кезек қағу, қосақ серпу, сыңар қосақ, сүйрете қағу сияқты толып жатқан тәсілдерге бөлінеді дей келе: «Кезек қағу барысында оң қолды сұқ саусағы мен бармағы ішекті алма-кезек жоғары төмен серпе қағып отырады. Қосақ серпуде сұқ саусақпен бармақ жоғары-төмен қос-қостан қағады. Сыңар қосақ қағысында бармақ пен жоғары қарай екі қаққанда сұқ саусақпен төмен қарай бір ретқағып отырады. Сүйрете қағу тәсілінде қатарынан үштік дыбыс шығару үшін сұқ саусақпен төмен қарай бір қаққан бетте бармақ пен сұқ саусақты сүйрете көтеріп ішекті қағып өту керек.

Домбырада тартудың екінші түрі шертіп тарту. Шертіп тарту өз ішінде дара шертіс, күрей шертіс, көсіп шерту, тебеген шертіс, қымтап шертіс сияқты бірнеше тәсілге бөлінеді. Бұл тәсілдер көбінесе Арқа өңірінің күйшілік дәстүрінде кеңінен қолданылады.

Ал, енді ілме қағыс болса, ол өз ішінде дара ілме, санама ілме, қосақ ілме, табандату сияқты тәсілдермен тартылады. Ілме қағыстың қай тәсілі болсын, аты айтып тұрғандай, ішекке тырнақ тимейді, оң қолдың саусақтарымен жоғары қарай іле қағып отырады. Домбыра дыбысын ең таза шығаратында осы ілме қағыстар. Бұл қағыспен көбінесе Қазақстанның оңтүстік және шығыс өңіріндегі күйлер тартылады. Ілме қағыс тәсілдерінің аты айтып тұрғандай, дара ілмеде бір ғана сұқ саусақ ішекті жоғары қарай іліп қақса, санама ілмеде осы тәсіл күйдің әуендік сұранымына орай бірнеше рет қайталанады. Қосақ ілме тәсілінде сұқ саусақ пен ортаң қол бірінен соң бірі жарыса іліп өтуі керек. Ал, табандату тәсілінде алақанды кере жазып, ішекті желпи қағады», – дейді [6, 47-48 б.].

Сонымен, жоғарыдағы ғалымдардың еңбектерінде қағыс және оның түрлеріне қатысты күйшілік дәстүрде орын алған бірнеше атауларды жолықтырдық. Оң қолдың қозғалысына қарай бұлар көбіне төкпе дәстүріне тән қағыстар болып саналады. Ал, шертпе дәстүріне қатысты қағыс атауларын А. Сейдімбектің еңбегінде жазылып отыр. Арқа өңірі әншілік өнерінде әншілердің басым көпшілігі домбыраны шертіп тартады, сондықтан қағыс атаулары шертпе сөзімен немесе осы өңірдің күйшілік ерекшелігіне байланысты оң қол қозғалысына қатысы болуы керек.

Дәстүрлі аспаптық музыкаға қарағанда әншілік өнерде домбырамен қостай тартуда кездесетін қағыс (қағу) атаулары өте аз. Олардың аз болу себебі, бұл ең әуелі әншінің дауысымен, яғни, әншілікпен байланысты. Әншілікте дауыс бірінші қатарда болғандықтан домбыра сүйемелі аса бір

күйшіліктегі қағыстың қажеттілігін талап етпеген. Десе де, күйшілік өнермен салыстырғанда Арқа өңірі әншілік өнерінің домбыра сүйемелінде қағыс, қағу атаулары оның ырғақтарында өзгешелік тұстары бар.

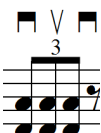
Арқа өңірі әншілік өнерінде бүгінгі күні біз кезіктіріп отырған күрей қағу, көсіп қағу, қымтап қағу, қосар қағу, лекіс қағу, түйдек қағу сынды қағыс атаулар орын алады. Бұлар А.Сейдімбектің берген анықтамасында шерту деп жазылады. Арқа өңірінің күйшілік өнерінде күйді оң қолдың сұқ саусағымен төмен, жоғары шертіп орындайтындықтан шерту деп айтылады. Қағу сөзі дәстүрлі аспапты музыкада айтылатын қағыс сөзімен бірдей болғанымен әншілік өнерде мағынасы бөлек. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде қағусөзі қанаттас атау деп беріледі [7, 473 б.]. Қағыс және қағу сөзі қанаттас атау болғанымен іс-қимылға байланысты екі түрлі мағынаны білдіреді.

Қағудомбырада оң қолдың бас бармақ, сұқ, ортаңғы саусақтардың біріккен түрдегі қозғалысын білдіреді, яғни бір саусақпен шертіліп орындалмайды.

Мысалы:

Түйдек қағу Ж. Елебеков

Күрей қағу Ж. Кәрменов

Лекіс қағу М. Ержанов

Қымтап қағу немесе қара қағыс Қ. Байбосыновтардың домбыра қағуында орындалады.

Қағыс пен қағудың ретін Ж.Елебековтың домбырада ойнау үлгісі

бойынша көрсетуге болады. Бірінші міндетті түрде түйдек қағу, содан кейін барып жоғарыда көрсетілген (сурет 1) ән шақыру қағысы.

Сонымен, қағу және қағыстың домбырада тартылатын тұсын нақтылап айтсақ, ән басталар алды немесе тармақ, шумақтар арасындағы әуенді домбырада тартқанда қағыс дейміз. Қағыс ұзақ әуендік жолдардан немесе қысқа ғана ән қайырымдарынанда тұруы мүмкін. Ән басталар алдында немесе шумақ арасында нақты бір жерлерде белгілі бір топтастырылған әуендік ырғақпен домбырада қағылып орындалатынды қағудейміз.

Осы жерде біз тағы ән сүйемел қазығы деген терминге тек қысқаша тоқталамыз. Бұл термин, өзінің маңыздығына қарай, жеке бір мақала жазуды талап етеді. Бұл мақалада біз ән сүйемел қазығынәншілік өнердегі бастапқыладтық тірек (начальная ладовая опора) ұғымына сай келерін айтып қана өтеміз. Бастапқы ладтық тіректөкпе күйделадтық-тональдық белгісін құрауымен бірге күйдің композициялық формасын белгілейтінін күйтанушы ғалымдар дәлелдеген [8]. Ал, әнде әннің формасын біріншіден, әрине, поэзиялық құрылым білдіреді [9]. Ән, жыр өнерінде ладтық тірек (ән сүйемел қазығы) ән, жырды аспапта қостай тартып орындағанда әннің тональдігін белгілейді. Ән әртүрлі тональдіктерде жазылғанда аспап сүйемелінсіз оның ладтық тірегі мүлде түсініксіз болады, сондықтан әнді домбырамен қостай тартқанда, домбыра әннің қай тональность екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен, аталған мәселе төңірегінде ойымызды түйіндей келе біз келесі ерекшеліктерді анықтадық:

1) әншілік өнерде қағу және қағыс сөздерінің мағынасы екі бөлек, әр қайсысының өзіндік орны, деңгейі бар;

2) домбырада қағу және қағыс оң қолдың бас бармақ, сұқ және ортаңғы саусақтар арқылы тартылатыны белгілі болды (бұлар өз кезегінде әннің жігерлі және әншіге ырғақтық өрнектер береді);

3) негізінен алғанда, қағыс және қағу әншінің жеке стилін, яғни домбырада ойнау ерекшелігін көрсетеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Омарова, Г. Н., Күзеубай, А. Ұ.** Дәстүрлі ән өнерінің аспап сүйемелінде қолданылатын қағыс атаулары (мақала қолжазбасы).

2 **Тлеухан, Б.** Қазақтың кәсіби вокалды өнерінің кейбір ерекшеліктері // Құрманғазы және ғасырлар тоғысындағы дәстүрлі музыка: Халықаралық конференцияның материалдары. – Алматы: Дайк-Пресс, 1998. – 136-143 бб.

3 **Жұбанов, А. К.** Ән-күй сапары. – Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы, 1976.

4 **Есенұлы Айтжан.** Күй – Тәңірдің күбірі. – Алматы: ТОО «Дайк-Пресс», 1996.

5 **Сарыбаев, Б.** Күй нотаға толық түссін // «Жалын» журналы. – № 1. – 1981. – 123-125 бб.

6 **Таракты Акселеу.** Күй шежіре. – Алматы: КРАМДС-Яссауи, 1992.

7 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 5-том. К – Қ (кесік – қанаттас). – Алматы: Қазақ ССР-інің «Ғылым» баспасы, 1980.

8 **Омарова, Г., Жукибаева, К.** Проблемы взаимодействия ладовых и формаобразующих принципов в традиции токпе // Этнокультурные традиции в музыке. – Алматы, 2000. – С. 171-193.

9 **Байгаскина, А. Е.** Ритмика казахской традиционной песни. – Алматы, 2000.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Г. Н. Омарова, А. У. Кузейбай

Особенности использования терминов песенном искусстве (на материале Аркинской традиции)

Казахская Национальная Академия искусств имени Т. Жургенова, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

G. N. Omarova, A. U. Kuzeubai

Peculiarities of using terms in the art of songs (on the basis of Arkinsk traditions)

Kazakh national academy of art after T.Zhurgenov, Almaty.

Material received on 14.06.16.

В статье поднимаются малоисследованные в казахской песенной традиции вопросы, касающиеся инструментального сопровождения песен. В частности, авторы подробно останавливаются на терминах «қағыс» (проигрыш) и «қағу» (штрихи) в песенной традиции, а также на значении термина «начальная ладовая опора» (ән сүйемел

қазығы). В статье данные термины освещаются через особенности штриховой техники тоқпе и шертпе в инструментальной традиции казахов. Авторы наряду с обозначением понятий ән шақыру, сабақтас, тыныс, тыныстама қағысв домбровом аккомпанементе, впервые анализируют названия штрихов түйдек, лекіл, күрей, қымтапн другие, которые встречаются в песенной традиции региона Арка.

The article touches upon some issues of dombra playing in Kazakh national songs. Especially, the terms of «kagys» and «kagu» in dombra playing of Arka songs have been subject of the research and the term «lad tirek» has been given a definition. The article considers the main peculiarities in Kazakh kuy art through the terms of «kagys» and «kagu» in dombra playing of Arka songs. The authors also pay attention and investigate the terms in dombra of playing of Arka songs: ‘an shakiru’, ‘sabaktas’, ‘tynys’, ‘tynystama’ and also tuydek’, ‘lekyl’, ‘kurey’, ‘kymtap’ and etc. for the first time.

УДК 008

А. К. Темиргалинова

магистрант, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

e-mail: Assolalieparusa@mail.ru

ВЛИЯНИЕ КАРТИН ИСТОРИЧЕСКОГО ЖАНРА НА МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

В данной статье рассмотрена роль картин исторического жанра в межкультурных отношениях. Выявлено, насколько картина, написанная на исторический сюжет, может знакомить с историей не только своей культуры, но и с историей других культур. Подобные шедевры очень познавательны. Это уникальное свойство живописи – знакомить народы и нации через красочно расписанные сцены, которые понятны всем, несмотря на языковые барьеры.

Ключевые слова: живопись, исторический жанр, картина, диалог культур, взаимоотношение народов, художник, межкультурные отношения.

Художественная картина – это украшенная красками история мира! Такое определение возникает, глядя на шедевры мировой живописи. Ведь полотна, написанные талантливыми художниками, живописны, увлекательны и интересны, каждое по-своему. И у каждого имеется своя история создания и существования. Начиная свое размышление о влиянии картин исторического жанра на межкультурные отношения, мы дадим определение живописи.

«Живопись – вид изобразительного искусства, произведение которого создаются с помощью красок, наносимых на какую-либо поверхность. Живопись – важное средство художественного отражения и истолкования действительности, воздействуя на мысли и чувства зрителей. Идейный замысел произведений живописи конкретизируется в теме и сюжете и воплощается с помощью композиции, рисунка и цвета (колорита)» [1].

Картины бывают разные: спокойными и напряжёнными в цветовом колорите, большими статными и не очень торжественными, веселящую душу или заставляющие думать и размышлять. Последние, по нашему мнению, являются очень интересными, так как с помощью таких работ можно обогатиться интеллектуально. Каким же образом? Творения искусства, заставляющие нас мыслить и узнавать новое, открывают нам ворота истории человечества на очень многие годы и века вспять. Они как написанная красками книга истории.

«Живопись – это поэзия, которую видят, а поэзия – это живопись, которую слышат» Леонардо да Винчи [2].

Сама суть любой живописи уже подразумевает связь нас с прошлым, так как она уже написана до настоящего момента. А полотно, отражающее исторический сюжет является не только шедевром, но и картиной повествовательной о той или иной истории. Подобные работы интересны и познавательны. Глядя на них, можно наглядно представить тот или иной момент страны и судеб. Такие изображения искусства связывают нас не только с прошлым по вертикали, но и с другими народами, населяющими нашу Землю, то есть по горизонтали. Это уникальное свойство живописи – знакомить народы и нации через красочно расписанные сцены, которые понятны всем, несмотря на языковые барьеры.

Произведение искусства, как живопись, мы можем отнести к ряду семиотических языков наравне с музыкальными нотами, математическими знаками и химическими элементами, которые понятны любому человеку без перевода на другой язык. Таким образом, происходит диалог культур. Взаимодействие культур – необычайно актуальная тема современного мира. Культура составляет в любой стране целостность, и чем больше у определенного народа внешних и внутренних взаимосвязей с другими народами, их культурами, тем выше и богаче становится народ и его культура. Понятие концепта «Диалога культур» рассматривали многие учёные, а также дается толкование в словарях. «Диалог Культур – dialog(ue) of cultures. – По словам российского лингвиста С. Г. Тер-Минасовой (2007), это современный политкорректный вариант «конфликта культур». Равноправное взаимодействие и взаимопонимание представителей разных культур. Это «познание иной культуры через свою, а своей через другую путем культурной интерпретации и адаптации этих культур друг к другу в условиях смыслового несовпадения большей части обеих» (В. В. Миронов, 2005). Главным средством для диалога культур выступает язык» [3, с. 99-100].

Проблема взаимоотношения и диалога рассматривались ещё в Древние времена, такими учёными как Сократ, Платон, Аристотель. «Так, методология изучения диалогических связей освещается в трудах М. М. Бахтина, М. Бубера, В. С. Библера, Ю. М. Лотмана, Л. М. Баткина и других. М. М. Бахтин, В. С. Библер, Ю. М. Лотман полагали, что осмысление культуры возможно только через точки соприкосновения отличающихся друг от друга культур» [4].

«В живописи, как и в других жанрах искусства, нет ни единого приёма, который можно было бы подогнать под словесную формулировку» – Огюст Ренуар [2].

Рассматривая взаимосвязь между народами в разные времена можно сделать вывод, что этим взаимосвязям в определённой степени помогла

живопись – картины исторического жанра. И мы полагаем, что подобные творения будут актуальны многие века, так как человечеству всегда будет интересно – «что же было в прошлом?»

«Картины исторического жанра, один из основных жанров изобразительного искусства, посвящённый воссозданию событий прошлого и современности, имеющих историческое значение» [5]. Картины данного жанра нередко переплетаются с другими жанрами – бытовым жанром, батальным, портретом, пейзажем и др. Жанр исторической картины является сложным, и требует от художника глубоких знаний материала о том или ином историческом событии.

«Самое важное для художника – отразить духовную сущность эпохи» Иван Дмитриевич Шадр [2].

Полотна Василия Сурикова, Ивана Айвазовского, Карла Брюллова, Ильи Репина, Василия Верещагина являются достойными образцами исторической живописи. Все эти художники очень серьезно подходили к написанию своих исторических картин. Ведь знать историю – это полдела, а изобразить его правдиво это другая половина. К чему только не прибегали творцы данного жанра, чтобы как наяву запечатлеть событие истории вечными красками. Например, картина «Последний день Помпеи» Карла Брюллова была написана не так быстро. «Брюллов основательно готовился к созданию этого полотна, его сложный многофигурной композиции: делал наброски пейзажа, руин и окаменелых фигур в Помпеях, изучал исторические источники, осматривал и зарисовывал предметы домашнего обихода и украшения, найденные при раскопках и выставленные в музеях, писал современных жителей Рима с натуры. Он выполнил сотни этюдов и рисунков, перегруппировывал сцену, меняя позы и жесты изображённых на картине людей, прежде чем пришёл к окончательному варианту» [6, с. 49].

Есть такие живописцы, которые пишут полотна на разные темы и жанры. А есть такие, кистям которых принадлежат работы в основном одного жанра. К ним можно отнести художника Василия Сурикова, большинство картин которого были написаны на исторические темы. Это такие творения: «Утро стрелецкой казни», «Покорение Сибири Ермаком», «Меншиков в Березове», «Переход Суворова через Альпы». Василий Суриков, создавая картину «Переход Суворова через Альпы», подошел очень серьезно. «Художник изучал исторические документы и биографии, делал зарисовки вооружения, мундиров, знаков отличия и так далее. Много времени провёл в горах Швейцарии, где был совершен переход: поскольку природа играла важнейшую роль в композиции, Сурикову очень важно было правдоподобно изобразить смертельно опасные условия, в которых проходили эти события» [2, с. 173].

В общем, мы пришли к выводу, что исторические картины играют не только огромную роль в диалоге культур, при котором культуры пополняются и взаимообогащаются, но и позволяют познакомиться с прошлым того или иного народа. А еще такие произведения искусства воспитывают в нас уважение к событиям прошлых лет, к людям того времени, ведь без прошлого нет настоящего, а тем более будущего. И мы надеемся, что после прочтения данной статьи, многие заинтересуются картинами, и хоть в щёлочку посмотрят в ворота этого удивительного мира – живопись!

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Арт Планета Small Bay художественно - исторический музей. Галерея живописи. О живописи. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://smallbay.ru/grafica.html>]

2 Афоризмы. Афоризмы про живопись. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://letter.com.ua/aphorism/painting1.php>]

3 **Жукова, И. Н., Лебедько, М. Г., Прошина, З. Г., Юзефович, Н. Г.** // под ред. Лебедько М. Г. и Прошиной З. Г. Словарь терминов межкультурной коммуникации – М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. – 632 с.

4 Цит. по Васильеву В. А. Роль художника в процессе взаимодействия культур: творческая деятельность А. А. Кокеля. автореф. на соиск. уч. звания доктора культурологических наук – г. Саратов, 2012 Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.dissercat.com/content/rol-khudozhnika-v-protseesse-vzaimodeistviya-kulturtvorcheskaya-deyatelnost-aakokelya>]

5 Международная галерея современных художников. [Картины художников исторического жанра!](#) [Картины художников](#) на исторические темы. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.picture-russia.ru/genre/19>]

6 50 шедевров русской живописи – М. : Эксмо, 2014. –208 с.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

А. К. Темиргалинова

Тарихи жанрдағы суреттердің мәдениетаралық қатынаста тигізетін әсері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

А. К. Temirgalinova

Influence of pictures of the historical genre on the cross-cultural relations

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 14.06.16.

Бұл мақалада тарихи жанрдағы суреттердің мәдениетаралық қатынастағы ролі қарастырылған. Тарихи сюжеттегі суреттің өз мәдениетінің тарихымен ғана емес, басқа да мәдениеттер тарихымен қанышалықты таныстыра алатыны анықталды. Мұндай жауһар шығармалардың танымдық маңызы зор. Бұл көркемсуреттің бірегей қасиеті, яғни тілдік кедергіге қарамастан, бәріне түсінікті болып келетін, суретті түрде бейнеленген сахналар арқылы түрлі халықтар мен ұлттарды таныстыру.

In this article the role of pictures of a historical genre in the cross-cultural relations is considered. It is revealed as far as the picture written on a historical plot can acquaint with history not only the culture, but also with history of other cultures. Similar masterpieces are very informative. This unique property of painting – to acquaint the people and the nations through colourfully painted scenes which are clear to all, despite language barriers.

СЕКЦИЯ «СОЦИОЛОГИЯ»

УДК 316.375.2:070-053.81(574)

М. Т. Абдикакимов¹, А. И. Бегимтаев²

¹доктор PhD, ²к.полит.н., доцент, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: muhtar.abdikakim@mail.ru

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ
И ИЗМЕНЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ В ОБЩЕСТВЕ**

В данном докладе рассматривается процесс массивных структурных изменений культуры в условиях модернизации, которая определяет происходящие изменения в виде постепенного перехода от нормативных ценностей (традиционных) к современным ценностям, ориентирующим на рациональность выбора, толерантность, доверие и участие в общественно политической жизни (самовыражение).

В настоящее время в РК сложно и весьма противоречиво формируется новая система ценностей и ценностных ориентаций, помимо серьезной социально-политической трансформации общества, на социальные идентификации и социализацию сильное влияние оказывает социально-экономическое развитие общества. в разных социальных слоях формируются ценности с ориентацией на неограниченную «свободу» и ценности западной демократии (прежде всего, капитализм), в противовес традиционным казахским ценностям.

Ключевые слова: модернизация, ценности, изменения традиционного общества.

ВВЕДЕНИЕ

Сегодняшние радикальные общественно – исторические и структурные перемены социума, трансформация ценностей являются одной из центральных проблем современного общества. Значительные перемены в политической и экономической жизни страны, такие, как распад Советского Союза, резкий скачок в развитии коммуникационных и информационных технологий, небывалое ускорение темпов жизни и другие процессы дали толчок кардинальным изменениям социетального существования, обусловившим ценностно-нормативные сдвиги в жизни общества. Возникновение

различных структур сознания человека, в том числе и ценностей, в большой степени обусловлено теми социально-экономическими условиями, в которых оно реализовывает свою жизнедеятельность. Ввиду этого наиболее крупные, эпохальные нововведения в экономической жизни происходят при переходе к очередным цивилизационным циклам, сопровождающимся сменой экономических способов производства [1].

В Казахстане в 90-х годах XX века в итоге коренных социальных преобразований сложился специфический комплекс социально-экономических, социально-политических и историко-культурных условий. Он, во-первых, определил новую специфику системы ценностей и идеалов, норм и стандартов поведения, а, во-вторых, стимулировал – на основе нового жизненного опыта личности - переустройство ее жизненных планов, изменения самого характера взаимоотношений с окружающей социальной действительностью – переоценку личностью системы ее ценностей.

Стоит отметить, что, когда в социуме трансформируются социально-экономические условия, индивиды с различными личностными характеристиками адаптируются к новой социальной среде различно, изменяя свои приоритеты в ценностных ориентациях. Кроме того, в условиях преобразования общества появляются новые социальные нормы и ценности, правила и образцы социального поведения, преобразовываются социальные представления, ожидания и идеалы, на которые личность и различные социальные группы в целом начинают ориентироваться, по-другому их оценивать [2].

В связи с вышесказанным, можно согласиться с тем, что и в Казахстане в течении этого сложного периода происходило формирование и выявление различных, иногда противоречащих друг другу ценностных блоков. Так, с одной стороны, в сознании широких слоев казахстанского населения происходило освоение таких важных ценностей современного (в противоположность традиционному) общества, как «профессионализм», «личное достоинство», «свобода выбора убеждений и поведения», «невмешательство государства в частную жизнь граждан» и др. С другой стороны, многие ценности советского общества обрели как бы «второе дыхание» у старшего поколения, приняв облик ставших теперь популярными «традиционными советскими ценностями» (например, «терпеливость», «выносливость», «равенство», «чувство долга»). В результате сформировались противостоящие друг другу блоки ценностей, которые условно воспринимались как «либерально-рыночные», «советские», «традиционные», «национальные» и т.п. Наряду с политическим и социальным размежеванием происходило также ценностное размежевание. Однако главная особенность этих процессов состояла в том, что различные и противоречащие друг другу ценности (зачастую, даже столь полярные, как «либерально-

демократические» и «советские») нередко сосуществовали в рамках одной и той же социальной группы и даже уживались в сознании одного и того же человека [3].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Сегодня казахстанская модель модернизации указывает на то, что транзитный период перехода от тоталитаризма к демократии – это весьма сложный и длительный процесс. В связи с исследуемой проблемой термин «модернизация» очень важен, так как он характеризует сложную совокупность перемен, происходящих в нашем обществе в процессе его индустриализации. Модернизация включает постоянные перемены в экономике, политике, образовании, в сфере традиции и религиозной жизни общества. Некоторые из этих областей меняются раньше других, но все они в той или иной мере подвержены изменениям.

Под модернизацией обычно понимается переход традиционного общества к современному, который включает в себя процессы индустриализации, урбанизации, распространения капитализма, современных технологий. Сама идея модернизации возродилась в 1980-х годах в связи с попытками постсоциалистических обществ «вернуться» или «войти в современный западный мир» [4].

По данным исследования Института политических решений (рисунок 1), которое проводилось с 9 по 13 августа 2012 года в 16-ти городах Казахстана (14-ти областных центрах, Астане и Алматы, количество респондентов – 2308 чел. Выборка: многоступенчатая территориальная случайная с группировкой городов в географические регионы), 58,4% казахстанцев поддерживают программу социальной модернизации, определяя ее как «своевременное решение, позволяющее улучшить все сферы социальной жизни и усилить конкурентоспособность общества». 14,6% граждан, напротив, считают, что сейчас не самое подходящее время модернизировать социальную сферу, аргументируя это тем, что государство должно сделать акцент в первую очередь на вопросах внутренней и внешней безопасности.

Максимальную поддержку инициатива модернизации получила в Астане (77,8 %) и на востоке страны (74,5 %). В центре республики, в Алматы и на юге сторонников программной идеи меньше. При этом в Алматы зафиксирован не только один из минимальных процентов поддержки инициативы, но и максимальное количество скептиков, модернизацию считают преждевременной 29 % алматинцев [5].

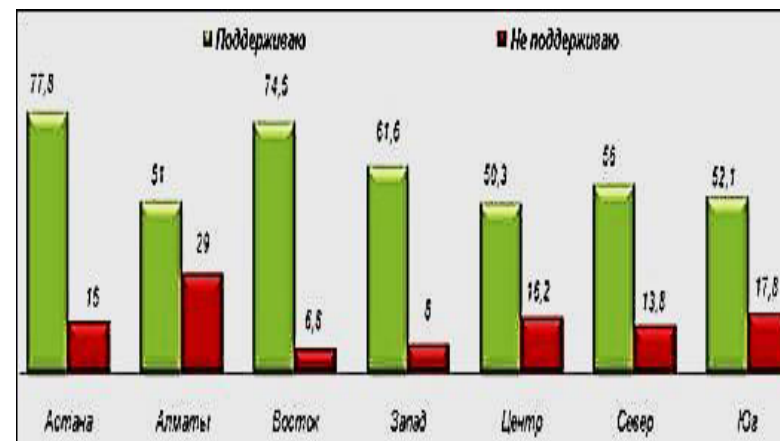

Рисунок 1 – Показания поддержки модернизации в разрезе регионов Республики Казахстан

Модернизация впервые была исследована М. Вебером, который полагал, что это – результат универсально-исторического процесса, прежде всего процесс рационализации. В свою очередь К. Маркс в своих трудах доказал, что общественная рационализация заключается непосредственно в развитии производительных сил, то есть в расширении эмпирических знаний, улучшении технологии производства и все более эффективной мобилизации, квалификации и организации общественно полезной рабочей силы. Производственные же отношения, то есть институты, выражающие распределение социальной власти и регулирующие дифференцированный доступ к средствам производства, революционируются лишь под давлением рационализации производительных сил [6].

Модернизация связана с широким кругом преобразований культурного характера. Тем самым она означает не просто прогрессирующую технизацию, но и повышение уровня человеческой свободы, моральный и гуманитарный прогресс и т.п. Согласно теории коммуникативного действия Ю. Хабермаса, переход к современному обществу лежит через преобразование мира на основе разума и освобождение человека от всех форм подавления [7]. Системы ценностей здесь в общественном ракурсе играют важную роль. Они обеспечивают культурную основу для лояльного отношения к тому или иному экономическому и политическому порядку. Субъективные и объективные факторы – культура и среда – оказываются в непрерывном взаимодействии. Определенные культурные ценности благоприятствуют

повышению склонности населения к сбережениям и инвестициям, открывая тем самым путь к индустриализации. Системы ценностей взаимодействуют также с внешними экономическими и политическими факторами, определяя лицо социальных преобразований.

В работе Р. Инглехарта «Модернизация и постмодернизация» [8] одно из основных предположений заключается в том, что существует некая взаимосвязь между культурой и демократией, которая характеризуется таким понятием, как институциональный детерминизм. Согласно этому подходу, взаимосвязь между культурой и демократией существует постольку, поскольку демократические институты определяют базовую культуру. В отличие от тоталитарных режимов, демократия прилагает лишь скромные усилия к изменению своей базовой культуры: сама ее суть заключается в том, что она отражает предпочтения граждан, а не пытается такие предпочтения навязывать. В высшей степени маловероятно, отмечает Р. Инглехарт, чтобы та тесная взаимосвязь, которую мы обнаружили между культурой и демократией, объяснялась тем, что демократические институты каким-то путем создают новую культуру. Не исключено, что в какой-то степени они содействуют ощущению межличностного доверия и проявляют некую тенденцию к повышению уровня личного благосостояния (массовое благосостояние и доверие имеют важнейшее значение для жизнеспособности демократических институтов).

Одна из причин, вызвавших столь большой интерес к теории модернизации, заключалась в тех перспективах, которые она открывала с точки зрения социального прогнозирования: согласно этой теории, в обществе, вставшем на путь индустриализации, с определенной вероятностью осуществляются конкретные преобразования культурного и политического характера, начиная со снижения рождаемости и увеличения продолжительности жизни и кончая возрастанием политической активности масс и даже установлением демократии. Но при этом нужно учесть следующие три важных момента, которые рассматриваются в работах Р. Инглехарта:

1) Социальные преобразования могут иметь характер нелинейности. То есть преобразования отнюдь не следуют одному направлению вплоть до конца истории. Напротив, рано или поздно они достигают поворотной точки.

2) Обычно различают две модели модернизации: вестернизацию и «догоняющую» модернизацию. Первая предполагает прямое навязывание Западом западным странам своей системы ценностей и образа жизни (например, в ходе осуществляемой им колониальной политики). Субъектом модернизации выступает здесь сам Запад. Вторая модель перекладывает роль такого субъекта на саму модернизирующуюся страну при сохранении

ей своей национальной государственной независимости. Степень этой независимости и определяет соотношения в процессе модернизации элементов вестернизации и «догоняющей модели» [9].

Осмисливая вышесказанное, можно прийти к выводу: перемены многообразны и сложны. Каждая из них связана с другими изменениями. Более того, в каждой стране процесс модернизации в какой-то мере своеобразен [10]. Вдобавок к этому можно привести пример о двух своеобразных альтернативных переходах к демократии и рыночной экономике в мировом масштабе. Первая – это «социалистическая рыночная экономика» КНР. Китай – первая коммунистическая страна, которая активно предоставляет капиталистическим инвестициям большой простор, получая взамен высокие темпы роста. Однако партия сохраняет политический контроль и подавляет попытки демократизации и расширения партиципации. Вторая альтернатива – страны исламского фундаментализма, которые ценят культурную самобытность и политико-религиозную экспансию выше экономического развития. Но и они подвержены воздействию модернизации, по меньшей мере, через индустриализацию [11].

Согласно теории конвергенции, общества, в которых только начинается индустриализация, коренным образом отличаются друг от друга. Это происходит по двум причинам: 1) они формируются под влиянием различных локальных культур; 2) представители элиты в каждом обществе отличаются по уровню образования, опыту предпринимательской деятельности и социально-экономическому статусу. Однако в ходе индустриализации под воздействием комплекса экономических и технических факторов возрастает сходство между обществами. Сторонники теории конвергенции подчеркивают, что, несмотря на огромные идеологические и политические различия, в развитии западных демократий наблюдаются некоторые аналогии с коммунистическими обществами вроде Советского Союза. На ранних этапах индустриализации западные демократии почти не заботились о благосостоянии граждан. В коммунистических странах действовала совершенно иная модель. Обычно в самом начале они ставили перед собой цель – перераспределить ресурсы общества на основе большего равенства и стремились помешать людям овладеть крупным капиталом путем свободного предпринимательства. Однако постепенно в них стали допускаться некоторые механизмы свободного рынка. Материальное вознаграждение оказалось более мощным стимулом повышения производительности труда рабочих, чем идеологические установки. Такие рыночные механизмы, как изменение цен, способствуют рациональному распределению товаров. Централизованное планирование оказалось в какой-то мере неэффективным,

часто планирование на уровне отдельного предприятия оказывалось более успешным [10].

На наш взгляд, нельзя согласиться с этноцентристской позицией тех, кто приравнивает модернизацию к «вестернизации». В какой-то исторический момент модернизация действительно была чисто западным явлением, но стоит заметить, что уже в настоящее время самая напряженная дискуссия идет по вопросу о наличии особого (восточного) азиатского пути модернизации, которая не только равноценна западной, но превосходит ее [11].

Модернизация - это глубокий и долговременный контакт разнообразных культур, прежде всего традиционности и современности. Это в свою очередь всегда является конфликтом и более или менее тяжелой культурной травмой. В развитых странах идет процесс демодернизаций разного типа с созданием гибридных систем модерна. Следовательно, модернизация – это трудная и масштабная трансформация самого индивида, общества и культуры. Она требует больших интеллектуальных и организационных усилий, так как может подвергаться риску отрицательного эффекта модернизации.

В противовес процессу модернизации традиция понимается как устойчивая система норм, образующих содержание алгоритма развития и существования какого - либо исторически сложившегося сообщества (цивилизаций, государства, этноса). Тем самым, можно сказать, что традиция является своего рода культурным «защитным фильтром», устранивающим из временного потока то, что может причинить вред культуре конкретного этноса [12].

Модернизация не отменяет и не деформирует традицию, а постепенно реформирует ее. Традиция, в свою очередь, не блокирует модернизацию, а ограничивает ее, приспособлявая к существующим отношениям, и медленно приспособляется сама. В социогуманитарных науках главной и определяющей чертой традиционного общества признается доминирование традиции над инновацией. Сущность традиционного общества определяется в большей степени тем, что она воспроизводит себя на основе традиции, традиционного опыта. В. Г. Федотова даёт следующее объяснение: «в традиционных обществах, воспроизводящих себя на основе традиции, имеются инновации, но их действия поддерживаются в обществе лишь до тех пор, пока они не ломают традиции. Развитие здесь является циклическим, так как рано или поздно инновация начинает казаться опасной для традиции и обрывается возврат к ней. История здесь всегда берет свое, не допуская чрезмерное уклонение от ее сложившегося хода. В современном же обществе решающую роль играет инновация, допускающая традицию до тех пор, пока последняя не вредит инновации [13].

Теория модернизации, разработанная в трудах Р. Инглехарта, весьма ясна: она основывается на различии трёх поколений людей, выросших

в традиционном, переходящем к индустриализации и индустриальном обществах. Те, кто вырос там, где проблематично получение основных благ (таких, как пища, жильё, безопасность), становятся людьми с ценностями выживания. При этом, если они живут в условиях индустриализации, развитие которой обещает им наличие этих благ, они становятся людьми с секулярно - рациональными ценностями, то есть высоко ценят авторитет, рациональность, порядок и безопасность. В отличие от поколения своих родителей, выросших в традиционном обществе, где получение блага связывалось с сохранением существующего порядка и со сверхъестественными силами, эти люди демонстрируют сдвиг к секулярным и рациональным ценностям.

Поколение детей таких людей, выросшее в условиях, в которых наличие еды, жилья и других основных благ казалось само собой разумеющимся, становится людьми с несколько более широким горизонтом, чем забота о выживании, порядке и уважении авторитетов, среди них приобретают популярность идеи толерантности, гражданского участия. Такие ценности Р. Инглехарт называет ценностями самовыражения, а их отличие от секулярно - рациональных ценностей предыдущего поколения – постмодернизационным сдвигом. Последний закономерным образом приводит к появлению или повышению качества демократии в стране. Именно так выглядели основные выводы Р.Инглехарта в 1997 г. в его самой известной книге «Modernization and Postmodernization» (Inglehart, 1997) [8]:

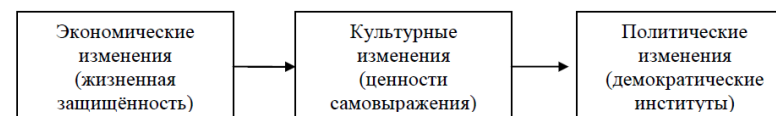

Рисунок 2 – Последовательность изменений по идеям Р. Инглехарта

Причины изменения ценностей, как следует из рисунка 2, коренятся в экономическом развитии страны. Однако эти изменения происходят не как мгновенная реакция масс на состояние экономики, а через смену поколения. Ключевое значение здесь играет степень экономической защищённости в период формирования ценностей; предполагается, что в течение всей жизни человека ценности существенно не меняются. Р.Инглехарт демонстрирует взаимосвязь величины межпоколенческого ценностного разрыва со скоростью социально-экономического развития страны; удачными примерами в его исследованиях являются Испания и Южная Корея и т.д. При этом позднее уточняется, что «объём изменений зависит сразу от двух факторов: смены поколений и эффекта специфики периода».

Для изучения ценностей Р. Инглехарт вывел два индекса на основе факторного анализа: 1) традиционные – секулярно-рациональные ценности и 2) ценности выживания – самоутверждения. С развитием экономики в индустриальных странах усиливаются секулярно-рациональные и ослабевают традиционные ценности, в постиндустриальных странах усиливаются ценности самовыражения и ослабевают ценности выживания. Рассматривая изменения в целом, авторы отмечают, что в более богатых странах ценности меняются значительно быстрее, чем в бедных, благодаря чему ценностный разрыв между этими странами усиливается с каждым годом [14].

ВЫВОДЫ

В заключение ко всему вышесказанному можно предположить, что тормозящие элементы изменения ценностей существуют в любой культуре, но этот процесс, как показывает современная практика, соотносится с происходящими социально-экономическими переменами, к которым быстро адаптируется молодое поколение. Тем самым можно подчеркнуть, что содержание изменений и их острота определяются конкретными историческими условиями.

В условиях кризисного состояния необходимым компонентом поддержания стабильности общества, началом взаимопонимания и взаимодействия людей выступают традиционные ценности. Но жизнь людей сегодня индивидуализируется, подразумевается, что индивид должен полагаться на себя, думать рационально и рисковать. Намечается движение по направлению к большей свободе (в выборе целей и средств их достижения), что выражается в переходе к новой системе ценностей. Формирование новой системы ценностей в условиях ослабления политического и идеологического прессинга сопровождается критическим осмыслением старых, присущих обществу коллективистского типа ценностей [15]. Казахстан все ещё находится в состоянии «посткоммунистического транзита». Становление, множество переменных проблем – противоречий придают «транзиту» нестабильность, создают зоны риска и опасной конфронтации [16].

Р. К. Кадыржанов в статье «Вопросы демократизации в общественном мнении казахстанцев» полагает, что в обществах догоняющей модернизации реформирование и демократизация по характеру противоречат друг другу. Хотя даже если существует в посттоталитарном обществе противоречивость социально-политической реальности с политическим сознанием, в нем удивительным образом соединяются в одно целое ценности демократии и ценности тоталитарного сознания [17].

В современной культуре присутствует ярко выраженный слой инноваций, которые постоянно взламывают и перестраивают культурную традицию, затрудняя тем самым процессы социализации и адаптации человека к постоянно меняющимся условиям и требованиям жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Яковец, Ю. В.** Эпохальные инновации XXI века. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – С. 205.
- 2 **Журавлева, Н. А.** Динамика ценностных ориентаций личности в российском обществе. – М. : «Институт психологии РАН», 2006. – 335 с. – С. 8.
- 3 **Пантин, В.** Эволюция ценностных ориентаций россиян в 1990-е годы. – М. : Proet Contra, 1999. – Т.4. – 221с.
- 4 **Штомпка, П.** Социология социальных изменений (Sztompka P. The Sociology of Social Change. – Oxford and Cambridge: Blackwell, 1993). / пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 416 с. – С. 170-181.
- 5 Сайт Институт политических решений. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ipr.kz/projects/2/2/75> (дата обращения: 2013.05.12.).
- 6 **Хабермас, Ю.** Теория рационализации Макса Вебера. (Пер. с немецкого Т. Тягунова). – М. : Социологическое обозрение, 2009. – Т.8. – № 3. – С. 37.
- 7 **Хабермас, Ю.** Философский дискурс о модерне. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2003. – С. 8.
- 8 **Inglegart, R.** Modernization and Postmodernization. – New Jersey : Princeton Univ. Press, 1990. – P. 290.
- 9 **Межуев, В. М.** Ценности современности в контексте модернизации и глобализации // Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «глобальный мир». Вып.10. – М. : «издательский дом «Новый век», Институт микроэкономики, 2001. – 40 с.
- 10 **Смелзер, Н.** Социология: пер. с англ. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
- 11 **Цапф, В.** Теория модернизации и различие путей общественного развития // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 15-19.
- 12 **Кара-Мурза, С. Г.** Традиционное общество и модернизация // Тезисы. [Электронный ресурс]. URL: [//rb21vek.com/ideologyandpolitics/print:page,1,484-tradicionnoe-obschestvo-i-modernizaciya.html](http://rb21vek.com/ideologyandpolitics/print:page,1,484-tradicionnoe-obschestvo-i-modernizaciya.html).
- 13 **Федотова, В. Г.** Российская история в зеркале модернизации // Вопросы философии. – 2009. – № 12. – С. 3-18.

14 **Руднев, М. Г.** Причины и следствия изменения массовых ценностей // Экономическая социология. – 2011. – Т.12. – № 2. – С. 139-140.

15 **Ильиных, О. П.** Социальный кризис российского общества и мировоззрение молодежи: дис. ...канд. фил.наук.: 09.00.11. – Пермь : Пермский государственный технический университет, 1997. – С. 6.

16 **Нысанбаев, А.** Глобализация и проблемы межкультурного диалога в 2-х томах, – Алматы : Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2004. – Т.1.– 274 с. – С. 83.

17 **Кадыржанов, Р. К.** Вопросы демократизации в общественном мнении казахстанцев // Социологические исследования. – 2001. – № 12. – С. 41-45.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

М. Т. Абдикакимов, А. И. Бегимтаев

Қоғамдық-экономикалық модернизация және құндылықтардың өзгеруі

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

М. Т. Абдикакимов, А. И. Бегимтаев

Socio-economic modernization and changing values in society

Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар.

Material received on 14.06.16.

Бұл жұмыста модернизациялық процесстің қазіргі замандағы адам санасына әсер ету процесі қарастырылған. авторлардың зерттеу объектісі –қазіргі заман жағдайында құндылықтардың өзгеруі және бұл өзгерістер дәстүлі құндылықтардан ақырындап қазіргі заман құндылықтарына өтуі түрінде көрсетілген.

Қазір қазақстан кеңістігінде ғаламдық байланыс және коммуникациялық жүйе өте жылдам қалыптасуда және бұл адамның әлеуметтенуіне, ұлттық идентификациясына қатты әсерін беруде.

In given report is considered the process of massive structural transformations of culture in the context of modernization determines these changes in the form of a gradual transition from normative values

(traditional) to modern values guided by rational choice, tolerance, trust and participation in social and political life (self-expression).

The process of development of a new values in kazakhstan is complicated and controversial in its nature. in addition to major transformations of society, social identity and socialization is strongly influenced by socio-economic development of the society. the values, oriented toward unlimited «freedom» and values of western democracy (especially capitalism), opposing to the traditional kazakh values are developing in various social classes nowadays.

УДК 378.4:338

О. Е. Комаров

к.соц.н., профессор, кафедра экономики, права и философии, Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар. e-mail: KomarovOE@mail.ru

УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ СТУДЕНТОВ ОРГАНИЗАЦИЕЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ПГПИ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье рассматриваются результаты социологического мониторинга удовлетворенности студентов качеством организации воспитательного процесса в Павлодарском государственном педагогическом институте.

Ключевые слова: воспитательный процесс, высшее образование, социологический мониторинг, анкетирование, удовлетворенность студентов.

ВВЕДЕНИЕ

Воспитание – процесс целенаправленного, систематического формирования личности в целях подготовки её к активному участию в общественной, производственной и культурной жизни. Целью воспитательного процесса в ПГПИ является разностороннее развитие личности будущего конкурентоспособного специалиста, обладающего глубокими профессиональными знаниями, высокой культурой, интеллигентностью, социальной активностью, качествами гражданина-патриота, с уважением

относящегося к духовным ценностям и традициям, моральным устоям и нравственным ориентирам общества [1].

В целях выявления полноты решения основных задач и направлений воспитательного процесса, автором настоящей работы совместно с сотрудниками отдела менеджмента и мониторинга качества ПГПИ в апреле 2016 года был проведен социологический мониторинг в форме анкетирования с целью выявления степени удовлетворённости студентов качеством организации воспитательного процесса в Павлодарском государственном педагогическом институте (ПГПИ).

Анкета содержала 26 вопросов, связанных с различными аспектами организации воспитательного процесса в вузе. В ходе анкетирования было опрошено 124 студента очной формы обучения всех факультетов вуза.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Воспитательная работа является составной частью образовательного процесса. Широко применяется концепция контекстного воспитания, объединяющая в единое целое обучение и воспитание. Содержание учебных продуктов нацелено на формирование у студентов не только профессиональных компетенций, но и ключевых гуманитарных компетенций, по которым оценивается качество образования.

Реализация ключевых принципов современного образования в условиях казахстанской действительности представляет собой достаточно сложную и труднодостижимую цель. ПГПИ воплощает эти идеи в силу своих возможностей конкретной деятельности путем предоставления каждому студенту условий для интеллектуального, культурного и нравственного развития, получения высшего образования и квалификации в соответствии со способностями, знаниями и желаниями, обеспечения качества образования, повышающего профессиональную мобильность и социальную защищенность личности в условиях рыночной экономики, гражданского становления, обретения общественно-значимых ценностей [1].

Как показали результаты исследования, большинство опрошенных (89,5 %) не согласны с тем, что у студентов ПГПИ есть масса свободного времени, которое «тратится впустую» без пользы для развития личности. Лишь 10,5% отметили наличие у студентов массы свободного времени.

Почти две трети студентов (64,5 %) считают, что вовлечены в культурную жизнь вуза, развивающую таланты и творческие способности студентов. Однако треть опрошенных (35,5 %) считает, что не участвует в культурной жизни вуза.

Почти две трети студентов (64,5 %) принимало личное участие в различных благотворительных акциях, проводимых вузом в этом учебном

году. Лишь треть респондентов (35,5 %) не участвовала в различных благотворительных акциях, проводимых вузом.

Студентов ПГПИ отличает высокий уровень гражданской активности. В частности тот факт, что 42,7 % респондентов отметили, что состоят общественной организации или общественном объединении.

Почти каждый четвертый опрошенный студент (23,4 %) участвует в работе студенческого самоуправления (Альянс студентов, КДМ).

Наряду с этим почти каждый пятый респондент (19,4 %) отмечает, что часто посещает собрания религиозных организаций (мечети, церкви, дома молитвы или др.), что свидетельствует о необходимости совершенствования работы по организации культурно-досуговой деятельности студентов и уделять больше внимания получению будущими учителями религиозных знаний и формировать у них светское мировоззрение.

По мнению большинства студентов (87,9 %) в ПГПИ в полной мере реализовано формирование коммуникативной культуры студентов. Вместе с тем, 12,1 % считают, что пока не в полной мере реализовано формирование коммуникативной культуры студентов.

Большинство опрошенных (85,5) отмечает то, что в ПГПИ в полной мере реализовано формирование потребности в самопознании и саморазвитии личности. Так не считает 14,5 % опрошенных.

Развитие интеллектуальной культуры студентов в ПГПИ в полной мере отмечено также большинством опрошенных (88,7%). Однако 11,3 % отмечают, что развитие интеллектуальной культуры студентов пока не реализовано в полной мере.

Почти три четверти (72,6 %) респондентов считают себя читающими людьми. Вместе с тем 27,4 % будущих учителей не могут себя назвать читающими людьми.

Регулярно Библиотеку ПГПИ посещает примерно три четверти опрошенных (77,4 %). При этом почти каждый четвертый (22,6 %) опрошенных будущих педагогов вообще не посещает библиотеку.

Как видно из таблицы 1, в ПГПИ в большей степени реализованы, по мнению студентов, следующие направления воспитательного процесса: физическое воспитание и формирование здорового образа жизни – 92,7 %; профессионально-творческое воспитание – 91,1 %; гражданско-патриотическое, правовое и поликультурное воспитание – 87,9 %; трудовое и экономическое воспитание – 83,1 %; духовно-нравственное воспитание – 81,5 %. В меньшей степени в вузе реализованы: эстетическое воспитание – 80,7 %; экологическое воспитание – 79,1% и семейное воспитание – 75,8 %.

Таблица 1 – Степень реализации различных направлений воспитательного процесса (в % от числа опрошенных)

Ранг	Направления воспитательного процесса	Степень реализации в %
1	физическое воспитание и формирование здорового образа жизни	92,7%
2	профессионально-творческое воспитание	91,1%
3	гражданско-патриотическое, правовое и поликультурное воспитание	87,9%
4	трудовое и экономическое воспитание	83,1%
5	духовно-нравственное воспитание	81,5%
6	эстетическое воспитание	80,7%
7	экологическое воспитание	79,1%
8	семейное воспитание	75,8%

Большинство опрошенных (91,1 %) интересуется физической культурой и спортом. Однако лишь 41,9% опрошенных студентов регулярно занимается в организованных в ПГПИ спортивных кружках и спортивных секциях.

Весьма примечательно, что большинство студентов (97,6 %) считает для себя необходимым придерживаться принципов здорового образа жизни. Однако 3,2 % опрошенных регулярно курят и 1,6 % будущих учителей страдает различными формами алкоголизма, поскольку употребляет регулярно спиртные напитки (в т.ч. пиво), т.е. чаще одного раза в неделю. Хотя данный показатель на порядок ниже, чем в других вузах и многие другие негативные явления полностью отсутствуют в ПГПИ.

Вместе с тем, весьма радует тот факт, что большинство студентов (80,7 %) планируют связать свою жизнь с профессией учителя, что свидетельствует о высоком уровне профессиональной педагогической ориентации студентов, сформированной в стенах вуза.

ВЫВОДЫ

Созданная в ПГПИ система воспитательной работы позволяет совершенствовать образовательную среду на основе изучения студентами социальных норм и подкрепляя это в своей практической деятельности через их участие в научных конференциях, студенческих конкурсах, спортивных, культурных и общественных мероприятиях, развивая тем самым и наращивая свой личностный социальный капитал.

Результаты социологического мониторинга были обсуждены на совещании, организованном руководством вуза, с участием деканов факультетов и заведующих кафедрами, где были разработаны рекомендации и приняты управленческие решения [2] по вопросам дальнейшего совершенствования организации воспитательного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Комаров, О. Е., Кузгумбаева, Ж. С.** Социологический анализ результативности воспитательного процесса (на примере ПГПИ). // Материалы республиканской научно-практической конференции «ПШаяхметовские чтения» – Павлодар : ПГПИ, 2010. – С. 73-79.

2 **Комаров, О. Е.** Управление конкурентоспособностью ВУЗа на рынке образовательных услуг. //Наука и образование: современные тренды: коллективная монография / гл. ред. О. Н. Широков. – Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2014. – (Серия «Научно-методическая библиотека»; вып. V). – С. 81-102.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

О. Е. Комаров

ПМПИ-де білім беру процесінің студенттері ұйымдастыру қанағаттандыру: социологиялық талдау

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты. Павлодар қ.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

O. E. Komarov

Satisfaction of students organization of educational process in PSPI: sociological analysis

Pavlodar state pedagogical institute, Pavlodar.

Material received on 14.06.16.

In the given article we consider the results of sociological monitoring of satisfaction with the quality of students the organization of educational process in the Pavlodar State Pedagogical Institute.

Осы мақалада студенттердің сапалы Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтының оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру қанағаттану социологиялық мониторингі нәтижелерін талқылайды.

С. А. Коновалов¹, Ю. В. Кучинская², А. Ж. Муканова³

¹доктор социологических наук, доцент, ОО «Ассоциация социологов Казахстана» г. Астана; ²кандидат социологических наук, НИА «Институт демократии» г. Астана; ³кандидат социологических наук, ОО «Ассоциация социологов Казахстана» г. Астана
e-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье проанализированы перспективы развития местного самоуправления в Республике Казахстан, представлены некоторые результаты социологического исследования.

Ключевые слова: местное самоуправление, развитие, социологическое исследование, власть, Республика Казахстан.

Согласно Большой актуальной политической энциклопедии «местное самоуправление – это одна из форм непосредственного народовластия, саморегулирующееся общественное устройство, позволяющее территориальным образованиям решать вопросы местного значения без привлечения органов центральной власти» [1].

В демократически развитых странах местное самоуправление считается одним из важнейших элементов функционирования и развития общества. В 1985 году Конгрессом местных и региональных властей Совета Европы была принята Европейская Хартия местного самоуправления, которая на сегодняшний день является самым важным многосторонним документом, который определяет механизмы действия и взаимодействия органов местного самоуправления.

Именно Европейская хартия местного самоуправления стала теоретической базой для конституционно-правового регулирования местного самоуправления в Казахстане. Правовой основой местного самоуправления в Республике Казахстан являются Конституция Республики Казахстан и Закон от 23 января 2001 года «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан».

Позже, в 2007 году были внесены дополнения, которыми определено, что местное самоуправление осуществляется населением непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления [2].

В 2012 году в Казахстане была принята Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан в которой изложены основные принципы организации и деятельности местного самоуправления в Республике Казахстан до 2020 года.

В 2013 году в Казахстане прошли выборы акимов городов районного значения, сельских округов, поселков и сел Республики Казахстан, входящих в состав сельского округа.

В мае 2015 года Президент Казахстана Н. А. Назарбаев озвучил «План нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ», в котором отдельными пунктами выделены шаги по развитию местного самоуправления. 12 ноября 2015 года Президент Казахстана Н. А. Назарбаев подписал поправки в некоторые законодательные акты страны, касающиеся совершенствования местного самоуправления.

Во многом дальнейшее развитие местного самоуправления будет зависеть от человеческого капитала, которому предстоит реализовать свое право на самостоятельное решение проблем своего населенного пункта. В данном контексте, представляется важным изучение потенциала к самоорганизации населения в решении своих проблем, их взаимодействия и восприятия государственных органов власти и представительных в лице местного маслихата.

Институтом философии, политологии и религиоведения совместно с НИА «Институт демократии» в 2014 году было проведено исследование по данным вопросам. В рамках исследования было проведено 15 фокус-групповых дискуссий, в разных регионах Казахстана, в сельской и городской местности, в областных центрах и малых городах, а также в Астане и Алматы.

По результатам фокус-групп можно отметить несколько моментов. Во-первых, респонденты больше рассчитывают на свои силы, так как в некоторой степени разочарованы деятельностью акиматов. Они видят проблему в том, что акиматы недостаточно развернуты в сторону людей и занимаются больше своими вопросами, например, инфраструктурой и благоустройством центральных улиц городов. Но некоторые скрытые ожидания, что ситуация изменится и акимат, наконец-то, займется людьми все же имеются.

Местные сообщества, из рядов населения, не способны организовать общественный контроль, и, самостоятельно не участвуют в процессе благоустройства своих населенных пунктов или домохозяйств. Большинство предпочитает жаловаться акиматам.

Участники, даже из отдаленных районов, уже поняли, что можно приглашать СМИ. То есть, некоторая самоорганизация растет, однако она

пока не выходит за рамки оказания давления на власти. Редки случаи, когда население самостоятельно берется за контроль или, лучше, за решение собственных проблем.

Есть деформированное представление о том, что все права есть у вышестоящих органов, ГАИ или акимата. Простое население не имеет никаких прав, а, наоборот, рискует навлечь на себя неприязнь со стороны вышестоящих органов. В таких условиях сложно говорить о развитии инициативы и инноваций, сложно повышать самостоятельность граждан.

Важным моментом является то, что в крупных городах можно говорить о какой-то самоорганизации локальных сообществ в зачаточном виде – это КСК. В малых городах КСК отсутствуют, и вся работа сводится только к деятельности санитарных служб – вывоз мусора, уборка улиц.

Отсутствие организованной связи между акиматом и населением в виде органов местного самоуправления способствует возникновению протестных проявлений. Имеются некоторые хаотические формы самоорганизации, но они не трансформируются в более серьезные формы – НПО, фонды, организации. Наконец, и бизнес на это не реагирует, то есть не изучает возможность отвечать на возникший спрос на услуги.

Продолжает функционировать классическая схема взаимодействия местного управления с населением. Проводятся отчеты акимов, на которые отправляют по разрядкам от бюджетных организаций определенное количество работников.

Маслихаты или местные представительные органы еще более дистанцированы от местного населения, чем акиматы. Участники фокус-групп не знают своих депутатов и не видели их в лицо. Хотя именно маслихаты являются ключевой единицей местного самоуправления.

Бюрократия – есть главное препятствие в отношениях между населением и государственными органами. Соответственно, так не решаются многие проблемы. Отсутствует основание для продвижения местного самоуправления. Местные власти плохо знают потребности людей. Конечно, в целом есть осведомленность, что нужно для людей, однако это знание не детализировано. И получается, что власть и население двигаются в параллельных потоках.

Участники фокус-групп отмечают, что в центре решать проблемы даже легче, чем на местах. На местном уровне больше бюрократии.

Одной из форм иллюстрирующей перспективы развития местного самоуправления, можно назвать КСК – кооперативы собственников квартир, которые существуют достаточно давно. К населению еще не пришло понимание, что КСК – это есть они сами жильцы дома, квартала,

а не самостоятельная единица. КСК – это механизм консолидации усилий, это группа людей. Они могут через КСК получать деньги на ремонт, кредит и потом выплачивать его совместно с жильцами. Однако пока люди не осведомлены о механизмах, о том, что можно получать гранты, кредиты и вообще зарабатывать на работе в КСК.

Люди не привыкли к самоорганизации. Ждут от предприятия, акимата, еще от кого-нибудь, но не видят своей роли, не видят своих возможностей.

Кроме того, акиматы не интересуются проблемами граждан. В свою очередь население не стремится ходить в акимат и интересоваться получением информацией.

Есть положительные изменения в развитии малого и среднего бизнеса – открываются минипекарни, СТО, колбасные цеха, швейные мастерские и т.п. Но в основном это для своего потребления. Люди, в особенности в сельской местности, не очень склонны вкладывать в развитие бизнеса, улучшение условий, чтобы предприятие было более привлекательным и конкурентоспособными.

В целом, участники групповых дискуссий настороженно относятся к перспективам внедрения системы местного самоуправления, отмечая, что ранее с таким не сталкивались и без разъяснений по этому вопросу не обойтись. Экономика развивается в ручном режиме, приоритет отдается предприятиям. При сильном государстве – слабеет гражданское общество. Местное самоуправление, чтобы развиваться, должна получать импульсы, чтобы люди почувствовали свои права.

Кроме того, надо развивать и поддерживать инновации и инициативы, а сегодня существует иерархическая система восприятия государства, власти. В этих условиях инновации могут возникать только в инкубаторах, таких как Назарбаев Университет. Однако таких условий не достаточно для всех.

Вопрос внедрения местного самоуправления – это комплексная задача. МСУ – это предмет очень сильных и развитых местных сообществ.

В случае же с Казахстаном, на местном уровне население зависит от работодателей, от государства, от поставщиков услуг. Этап модернизации регионов еще не пройден. Население на местах только начало ощущать плоды экономического роста прошедших лет. Только начинают строиться дороги, подниматься инфраструктура.

В этих условиях МСУ в классическом виде, как самоорганизация местных сообществ для Казахстана проект трудоемкий и сложный. Который требует трансформации не только государственных институтов, но и системы ценностей граждан.

Местное самоуправление – это предмет развития для стабильных местных сообществ. Например, это махалля в Узбекистане. Она имеет

исторические и функциональные основания, объединяя людей в конкретном квартале или населенном пункте.

В нашем случае мы наблюдаем очень высокую подвижность населения, как на юге, так и севере. Молодежь стремительно выбывает не только из сельской местности, но и малых городов. Поэтому опираться на местном уровне на некие формы самоорганизации очень сложно.

Оплотами организации на местном уровне являются исключительно крупные предприятия и отчасти филиалы партии «НурОтан». Все это двигатели государственной воли на местном уровне.

При этом местный бизнес все больше находится в автономном плавании, мало участвуя в местных программах развития.

В обществе усиливается понимание, что можно действовать и жить уже без государства, но еще не решаются многие сделать этого шага. Все завязаны на рутинной ритмике и государственном патернализме.

Проблема в отсутствии конкуренции в оказании государственных услуг на местах. Государственные услуги могут и должны оказывать не только государственные предприятия, но и частные.

Исследование позволило выявить еще одну особенность – высокая политизация населения, когда внутри страны респонденты больше интересуются тем, что происходит в Правительстве, куда поехал Президент, кого назначили акимом. Однако собственно сама политическая активность очень низкая, и ограничивается только участием в выборах. Все поглощены очень частными вопросами и не склонны к любым формам ассоциаций.

Таким образом, вопрос внедрения местного самоуправления – это комплексная проблема, которая связана с необходимостью дальнейшей политической модернизации. Развитие местных инициатив – это работа гражданского общества, это стимулирование неправительственного сектора, это должны быть гранты поддержки МСУ.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Беляков, А. В., Матвейчев, О. А.** Большая актуальная политическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2009.

2 Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан. – Астана, 2012.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

С. А. Коновалов¹, Ю. В. Кучинская², А. Ж. Муканова³

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың келешегі

^{1,3}«Қазақстан әлеуметтанушылар қауымдастығы» ҚБ, Астана қ.;

²«Демократия институты» ҒЗА, Астана қ.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

S. A. Konovalov¹, Yu. V. Kuchinskaya², A.Zh. Mukanova³

Prospects of Development of local Self-Government in Kazakhstan

^{1,3}«Association of Sociologists of Kazakhstan», Astana;

²«Institute of democracy» Astana.

Material received on 14.06.16.

Аталған мақалада Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың келешегі сарапталған, сондай-ақ, әлеуметтанулық зерттеудің кейбір нәтижелері көрсетілген.

This article analyzes the prospects of development of local self-government in the Republic of Kazakhstan, presented some of the results of sociological research.

Kh. A. Matiyeva

Undergraduate student on speciality «Sociology», Karaganda State University named after academician Y. A. Buketov
e-mail: kafedrapolsoc@mail.ru

**NORTH CAUCASIAN NATIONS IN KAZAKHSTAN:
SOCIO-DEMOGRAPHIC AND ETHNO-CULTURAL
CHARACTERISTICS**

This article deals with the demographic, social and cultural characteristics of the peoples of the North Caucasus in Kazakhstan. The emphasis is on the ethnic and cultural traditions of the Ingush and Chechens and their integration into Kazakh society.

Key words: ethnoculture, North Caucasian nations, national identity, tolerance.

INTRODUCTION

Active interest in the study of national consciousness and national identity of the nations inhabiting Kazakhstan caused multiethnic country. Kazakhstan's population is very heterogeneous social community in terms of culture, ideology, everyday practices, etc.

Kazakhstan is characterized by its tolerance, equality of numerous ethnic groups. Saving the state of mutual understanding, interethnic consent – the guarantor of peace and social balance. The unity and harmony of people of Kazakhstan are required values that promote the sustainable development of the state. President of the Republic of Kazakhstan in his message to the people noted: «We are known world for its tolerance, interethnic accord and dialogue. The growing peacemaking potential of our country must continue to carefully preserve and develop» [1].

As said our President «In spite of ethnic, cultural and religious diversity, we have kept the country's peace and political stability. Kazakhstan is home to representatives of 140 nationalities and 17 confessions. Civil peace and interethnic concord - is our main value. Peace and harmony, dialogue of cultures and religions in our multinational country rightly recognized as the global benchmark» Assembly the People of Kazakhstan has become a unique model of the Eurasian dialogue of cultures. Kazakhstan has become a center of global interfaith dialogue» [2].

MAIN PART

At the base of civic identity formation are terms of approach and understanding of ethnic groups living in our great multinational state. Each ethnic group is unique and exclusive to its history and culture. To solve the problem of patriotic education as citizens enough ideas about culture and religion, traditions and customs of the peoples of the state, as well as an understanding of their meaning is difficult. Lack of reliable representations of mistrust, mutual hostility and negative stereotypes when them interacting with foreign culture. Most people think that diversity of the national structure of the State impedes understanding among the nations and leads to an increase in cultural distance. Inequitable assessment, which is often voiced by the media, presenting the actions of people belonging to a particular culture, in a distorted form, increasing the gap between peoples, openly disclosing their incompatibility. Therefore, in our time, traditions and customs, peculiarities of life and household of representatives of of different nations should be actively explored by sciences.

The Ingush and Chechens are ones of the repressed in Kazakhstan nations and are members of the Vainakh diaspora. The number of these two peoples within the borders of Russia without the population of Chechnya and Ingushetia, between 1989 and 2002 increased by 66 thousand people - from 216 to 282 thousand. Of course, the declining trend in fertility, common among the urban population of Russia, and worked on these mostly urban residents, but also, apparently, they continued to keep up a certain degree of national traditions of high birth. They have maintained a positive natural increase, which amounted to about 35 thousand people. Another source of replenishment of the Chechen and Ingush population of Russia was their immigration from Kazakhstan - according to the census conducted in Kazakhstan in 1999, there had left about 35 thousand Chechens and Ingush [3]. In Russia live 444,800 Ingushes and 1 million 431.3 thousand Chechens, the last census in 2010 [4]. According to the population census the total number of worldwide Ingush – 700 000 , Chechens - 1 550 000 people. According to the 2009 national census of population in Kazakhstan resides 15 120 of Ingush and 31,431 Chechens representatives [5].

The traditions and customs of the Chechens and Ingush are distinguished by their large number of features that permeate the entire life of the people and explain their behavior in society. The Ingush and Chechens over the years carefully observe native customs and traditions, in spite of the stay at the multi-cultural environment. In the second half of the XIX century, it created a set of traditional practices – «adats», which consistently live Ingush and Chechens, who are respected to this day. Respect for elders is an integral part of the Ingush and Chechen traditions. «Ezdel» regulates ethics and nobility of the Chechen-Ingush people. Wedding

custom is not confined to the wedding ceremony, and also includes matchmaking and ceremonies that take place after the matchmaking. The most important value of the Chechen-Ingush society is friendship. Support and mutual assistance – the main features of friendship for the Ingush and Chechens. No less important is the custom of hospitality. Etiquette hospitality occupies an important place in life of the Chechen-Ingush people. Some ancestral traditions preserved since the days of paganism and does not correspond to the norms of Islam. Part of the company believes that these traditions must be eliminated, some consider it is necessary to save them, since they are part of the national identity.

CONCLUSION

The Ingush and Chechens, who were born in Kazakhstan and came here, got education here, got a job, integrate with their ethno identity civil belonging to the Kazakh society and its multi-cultural environment. Growing up in a family of ethnic, talking with representatives of various nationalities, the person is aware of his difference from them and recognize their identity.

In many areas formed ethno-cultural centers and Sunday school, where he studied national traditions, customs and language. Vainakh diaspora went into the socio-cultural space of Kazakhstan as an ethno-cultural nation with a specific subculture. Representatives of the diaspora are trying to strengthen and preserve the national identity and cohesion. Currently, the Ingush and Chechens stand out among other diasporas sustainable national group identity by virtue of the maximum degree of adaptation to life among the local population.

Representatives of various nations try to preserve their identity. Being in a foreign environment, away from the ethnic homeland, form strong bonds while retaining their ethnoidentity.

REFERENCES

- 1 **Valiev, Kh.** We all are one country, one nation (17 January 2014). // Kazakhstanskaya Pravda. 2005. <http://www.kazpravda.kz/rubric/tehnologii/mi-yse--odna-strana-odin-narod> (Viewed: 20.03.2016)
- 2 **Nazarbayev, N. A.** Message from the President to the people of Kazakhstan (from November 30) // <http://astana.gov.kz/ru/modules/material/9609> (Viewed: 22.03.2016)
- 3 **Maksudov, S.** Chechen population: whether the census right? // <http://demoscope.ru/weekly/2005/0211/tema03.php> (Viewed: 24.03.2016)
- 4 Federal'naya sluzhba gosudarstvennoj statistiki. Vserossiiskaya perepis' naseleniya 2010. Nacional'nyi sostav naseleniya RF 2010.

5 Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike. Perepis' naseleniya 2009.

Material received on 14.06.16.

Х. А. Матиева

Солтүстік Кавказ халықтары Қазақстанда: социодемографиялық және этномәдени мінездемелер

Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Х. А. Матиева

Народы Северного Кавказа в Казахстане: социодемографические и этнокультурные характеристики

Карагандинский государственный университет
имени Е. А. Букетова, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Бұл мақалада Солтүстік Кавказ халықтарының Қазақстандағы демографиялық, әлеуметтік, мәдени сипаттамалары осы мақалада қарастырылады. Акцент ингуштердің этномәдени дәстүрінде және шешен және олардың Қазақстандық қоғамға ықпалдасуы қарастырылады.

В данной статье рассматриваются демографические, социальные, культурные характеристики народов Северного Кавказа в Казахстане. Акцент делается на этнокультурной традиции ингушей и чеченцев и их интеграции в казахстанское общество.

**З. К. Шаукенова¹, С. А. Коновалов², Ю. В. Кучинская³,
А. Ж. Муканова⁴**

¹доктор социологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК г. Алматы; ²доктор социологических наук, доцент, ОО «Ассоциация социологов Казахстана» г. Астана; ³кандидат социологических наук, НИА «Институт демократии» г. Астана; ⁴кандидат социологических наук, ОО «Ассоциация социологов Казахстана» г. Астана.
e-mail: sholpan_zhandosova@mail.ru

ИЗМЕНЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ КАЗАХСТАНА: ДЕТСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ

В данной статье проанализированы изменения социально-демографической структуры Казахстана.

Ключевые слова: детское население, права ребенка, государственная политика, демократия, Казахстан.

ВВЕДЕНИЕ

Международный день детей – один из самых старых международных праздников. Решение о его проведении было принято в 1925 году на Всемирной конференции, посвященной вопросам благополучия детей, в Женеве. После Второй мировой войны, когда проблемы сохранения здоровья и благополучия детей были как никогда актуальны, в 1949 году в Париже состоялся конгресс женщин, на котором прозвучала клятва о безустанной борьбе за обеспечение прочного мира, как единственной гарантии счастья детей. И в том же году на Московской сессии Совета Международной демократической федерации женщин был учрежден, а через год, в 1950 году 1 июня был проведен первый Международный день защиты детей.

Международный день защиты детей как правило отмечают речами и дискуссиями о правах и благополучии детей, проводят показы новых детских художественных фильмов и телепередач, устраивают спортивные соревнования для детей, часто приглашая к участию и родителей. И сегодня во многих странах в этот день проходит множество массовых, развлекательных и культурных мероприятий для детей. Но День защиты детей – это не только веселый праздник для самих детей, это и напоминание обществу о

необходимости защищать права ребенка, чтобы все дети росли счастливыми, учились, занимались любимым делом и в будущем стали замечательными родителями и гражданами своей страны.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В этом году Казахстан отмечает 25-летие Независимости. Все, что мы строим и делаем ориентировано на последующие поколения у которого, как сказал Глава государства, мы арендуем нынешние ресурсы и которому мы должны их возместить. Это жизненное кредо Лидера нации и этим он руководствовался, создавая Национальный фонд, иницируя социальные проекты, в том числе «100 школ, 100 больниц», «Доступное жилье».

Когда речь идет о будущем поколения важно выделить именно категорию – дети и то, что конкретно делается государством именно для детей. В Стратегии «Казахстан-2050» целый блок посвящен вопросам защиты детства. В нем отражены следующие аспекты: сокращение сиротства; обеспечение прав ребенка; воспитание и образование; ужесточение правовых мер против преступлений в отношении детей.

Обратимся к статистике. Дети – категория населения в возрасте от нуля до 14 лет. Далее идет подростковая группа – от 14 до 17 лет, юность – от 18 до 21 года. Границы молодого возраста составляют от 22 до 35 лет.

По состоянию на 1 января 2016 года, численность детей в возрасте от 0 до 14 лет в Казахстане составила 4,6 млн. чел. или 26 % населения. Всего же доля несовершеннолетних в стране порядка 5,5 млн. чел. (32 %).

За 25 лет количество многодетных семей стало меньше, однако количество семей увеличилось. Так, число семей возросло с 3824 тыс. в 1990 году до 4022,3 тыс. в 2015 году. При этом число семей, состоящих из 7 человек и более, уменьшилось с 340 тыс. в 1990 году до 117,4 тыс. в 2015 году. А численность семей из 3 чел. увеличилась с 852 тыс. в 1990 году до 1073,2 тыс. в 2015 году. Мы видим, что большее распространение получают малые и среднеразмерные семьи. А значит возникает больше возможностей для индивидуального развития детей.

Важным результатом социального развития стало сохранение детского здоровья и сокращение детской и младенческой смертности. Этому способствовали меры улучшения инфраструктуры. За 25 лет независимости в стране было сдано школ на 632 тыс. ученических мест, детских садов – на 135 тыс. мест, больниц на 27 тыс. койко-мест и амбулаторно-поликлинических учреждений более чем на 80 тыс. посещений в сутки.

В рамках этого периода показатель материнской смертности сократился с 76 до 11 случаев на 100 тысяч живорожденных. Младенческая смертность сокращена с 27 до 9 случаев на 1000 живорожденных.

Смертность среди детей в возрасте до 5 лет сокращена с 53 до 14 на 1000 живорождений. Рождаемость выросла с 20 на 1000 человек в 1992 году до 23 на 1000 человек в 2015 году. Продолжительность жизни населения увеличилась с 67 лет в 1991 году до 72 лет в 2015 году.

В результате, численность населения возросла почти на 1,5 миллиона человек за 25 лет развития независимого Казахстана. Одним из ведущих преимуществ Казахстана стали равные условия и практически полный охват детского населения образованием. Так, процент грамотных среди 15-24-летних составил 95,5 % среди мальчиков и 96 % – среди девочек.

К вопросу о доступе к среднему образованию мы относимся как само собой разумеющемуся. Однако образование является для большей части детского населения в мире еще пока целью, чем реальностью. Так по данным ЮНИСЕФ, в 2015 году в Эритрее и Либерии 66% и 59% детей соответственно не посещали начальную школу. В Пакистане в школу не ходят 58% девочек в возрасте от 12 до 15 лет. Среди мальчиков этот показатель составляет 49%. В Нигерии в школу не ходят две трети детей из бедных семей, и 90% из них, скорее всего, никогда не окажутся за партой.

На прошедшем 23-24 мая 2016 года Первом Гуманитарном саммите в Стамбуле были озвучены некоторые показатели ООН, как обстоят дела с образованием в мире. 103 млн. молодых людей во всем мире не имеют базовых навыков грамотности, и более 60% из них составляют женщины.

Доля учащихся в системе начального образования в развивающихся странах из числа соответствующего населения по возрасту достигла в 2015 году 91%, но 57 млн. детей остаются вне школы. 66 млн. детей младшего школьного возраста посещают занятия голодными во всем развивающемся мире, из которых только 23 млн. в Африке. Дополняет всю эту картину сообщение ЮНЕСКО, что «около 40% мирового населения не имеет возможности получать образование на понятном для них языке».

Выступая в рамках IX Астанинского экономического форума Президент Казахстана Н. А. Назарбаев отметил, что только 3,5 % мировых образовательных расходов приходится на развивающиеся страны юго-восточной Азии и Африки, хотя там проживает 45 % детей всего мира.

Принятая в прошлом году новая глобальная повестка дня требует финансирования порядка \$1,1 трлн., что почти в 10 раз больше того, что сегодня выделяют страны ОЭСР в рамках программы развития. При этом в мире ежегодно тратится на военные цели порядка \$1,7 трлн., в оффшорных зонах хранятся суммы, составляющие до половины мирового ВВП.

В этой связи, перед мировым сообществом стоят серьезные задачи по мобилизации финансирования на 17 целей устойчивого развития ООН.

Казахстан не стоит в стороне от всех этих процессов. Мировому сообществу Казахстан предложил создать специальный фонд развития, в котором аккумулировать средства от военных расходов. То есть, в целом реализовать принципы инклюзивного развития.

В нашей стране вопросы детского населения сегодня актуальны как никогда.

Это подтверждают и данные социологических опросов. Так, 54% респондентов называют приоритет защиты детства и сирот очень важным и 94 % – важным и скорее важным. Вопросы развития детского населения отражены в стратегических и программных документах страны не только с точки зрения ресурса для экономики или объекта социальной политики, но и как субъект политики.

1 марта 2016 году Глава государства утвердил Государственную программу развития образования и науки на 2016-2019 годы. Эта госпрограмма призвана сыграть ведущую роль в улучшении положения детского населения.

Во-первых, это обеспечение дошкольным и школьным образованием. За 5 лет предполагается довести до полного, охват детей в возрасте от 3 до 6 лет дошкольным воспитанием, до 80 % увеличить долю детей 5-6 лет с высоким и средним уровнем умений и навыков. Обнулить долю аварийных и трехсменных школ. При этом доля школ, где применяются современные информационно-коммуникативные методы обучения, достигнут 90%.

Во-вторых, воспитательная работа. В Госпрограмме предусмотрены специальные индикаторы, касающиеся развития у детского, подросткового и молодежного населения, ценностей «Мәңгілік Ел» и культуры здорового образа жизни. Так, доля обучающихся, охваченных спортивными секциями общеобразовательных школ, в том числе республиканскими детско-юношескими спортивными турнирами достигнет 29 % к 2019 году. В свою очередь доля школьников, охваченных детско-юношеским движением, в том числе «Жас ұлан», «Жас кыран» дойдет до 55 %. Фактически, можно будет говорить о возрождении детских общественных движений и организаций на новом витке развития страны.

В-третьих, реализация потребностей для детей с особыми потребностями. В этом плане характерно, что доля школ, создавших условия для инклюзивного образования достигнет 70%. В системе ТИПО доля учебных заведений, создавших равные условия и безбарьерные зоны для обучения учащихся с особыми образовательными потребностями, достигнет 40 %; вузах – 100 % к 2019 году.

То есть, госпрограмма должна придать новую волну развитию потенциала детского населения, обновления программ обучения, улучшения инфраструктуры. Соответственно, тогда можно будет ждать отдачу – лучшую успеваемость и показатели казахстанцев в международных оценках успеваемости.

Наряду с этим, и другие госпрограммы ориентированы на поддержку детского населения, то есть вклад в будущее поколение.

За 15 лет госрасходы на здравоохранение увеличились в 16 раз с 54 миллиардов тенге в 2000 году до 864 миллиардов в 2015 году, образование – в 16 раз с 85 миллиардов тенге до 1365 миллиардов тенге, на науку – в 13 раз (с 4,7 млрд. тенге до 63 млрд. тенге), технологические инновации в промышленности – с 32 миллиардов в 2004 году до 250 миллиардов тенге в 2014 году.

ВЫВОДЫ

Для создания новых возможностей с 2010 года был запущен ряд крупных госпрограмм, в том числе форсированного индустриально-инновационного развития, развития здравоохранения, образования, дорожные карты бизнеса и занятости, агробизнес-2020. Общий объем госфинансирования этих программ превысил 9 триллионов тенге.

В этом плане ряд стратегических показателей в сфере детского населения можно подчеркнуть в новой госпрограмме развития здравоохранения «Денсаулық» на 2016 - 2019 годы, утвержденной в январе 2016 года.

Так, планируется сократить уровень суицидов среди детей от 15-17 лет с 19,3 до 16,7 на 100 тыс. населения; увеличить охват детей и подростков, занимающихся физической культурой и спортом на базе детско-юношеских спортивных школ – с 13 до 15,1 %; практически удвоить количество общеобразовательных учреждений, реализующих программы по профилактике наркомании и поведенческих болезней. Младенческая смертность будет контролироваться на уровне 9 случаев на 1000 новорожденных. Охват населения скрининговыми осмотрами составит 50 % от целевого населения к 2018 году, согласно стратегическому плану Министерства здравоохранения и социального развития.

Наконец, один из самых актуальных вопросов – это языковое развитие. То, что так широко обсуждается, но то, что может быть достигнуто эволюционным способом.

Согласно госпрограмме развития и функционирования языков на 2011-2020 годы, предполагается, что к 2020 году доля населения, владеющего государственным языком и русским языком, составит 90 %; английским – 25 %.

Всеми тремя языками к обозначенному сроку будут владеть 20 % граждан страны. Фактически, реализация этих значений будет происходить за счет детей и подростков, школьного населения. Программа была утверждена в 2010 году и за 10 лет обучающиеся в школах уже пополняют население, знающее английский язык и три языка в целом.

Опросы в 2015 году показали, что казахским языком выше среднего уровня владеет 77 % респондентов в возрасте от 18 до 29 лет. Аналогично русским языком владеет порядка 92% респондентов. Английский язык знает от среднего уровня и выше 23% молодых людей. В Алматы, Астане и центральных городах владение английским языком среди молодежи может быть выше. В Алматы только показатель владения английским языком среди всего населения от среднего и выше достигает 25,3 % при общереспубликанском значении в 12 %.

В Казахстане ежегодно выпускается более 200 тыс. школьников. Порядка 70 % из них имеют хорошую успеваемость и овладели как минимум нижним средним и средним уровнем английского языка. Таким образом, за 5 лет в нашей стране из школ выйдет от 700 тыс. до 1 млн. граждан, владеющих английским языком. Если сегодня владеет английским языком от нижнего среднего и выше уровня 12% населения или 2 млн. чел., то к 2020 году это значение как минимум увеличится на треть, достигнув 3 млн. чел. (около 17 %). Если добавить еще выпускников вузов и ТИПО (175 тыс. в год или 875 тыс. за 5 лет). Тогда выходит, что число владеющих английским языком достигнет 3,8-4 млн. чел., что составит 20-22 % от населения. При этом среди молодежи владение английским языком достигнет 40-50 %.

Таким образом, нынешнее детское население становится совершенной новой средой развития страны. Именно динамичное изменение социально-демографической среды станет фактором успешности институциональных реформ.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

З. К. Шаукенова¹, С. А. Коновалов², Ю. В. Кучинская³, А. Ж. Муканова⁴
Қазақстанның әлеуметтік-демографиялық құрылымының өзгеруі: балалар қауымы

¹ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы;

^{2,4}«Қазақстан әлеуметтанушылар қауымдастығы» ҚБ, Астана;

³«Демократия институты» ҒЗА, Астана.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Z. K. Shaukenova¹, S. A. Konovalov², Yu. V. Kuchinskaya³, A. Zh. Mukanova⁴
Changes in the Socio-Demographic Structure of Kazakhstan: Child Population

¹Institute for Philosophy, Political Science and Religion Studies of CS MES RK, Almaty;

^{2,4}«Association of Sociologists of Kazakhstan», Astana;

³«Institute of democracy» Astana.

Material received on 14.06.16.

Аталған мақалада Қазақстанның әлеуметтік-демографиялық құрылымының өзгеруі зерттелген.

This article analyzes the changing socio-demographic structure of Kazakhstan.

СЕКЦИЯ «ПОЛИТОЛОГИЯ»

УДК 343.35(4)

M. N. Abdykalikova¹, Zh. Zh. Davletbayeva²

¹Candidate of Psychological Science, associated professor of National School of Public Policy, Academy of Public Administration under the President of Republic of Kazakhstan; ²Candidate of Sociological Science, Deputy Head of Scientific-Analytical Centre on Research of Anticorruption, Academy of Public Administration under the President of Republic of Kazakhstan
 e-mail: 1marta_nd@mail.ru; 2Zhuldyz.Davletbayeva@apa.kz; dzhuldyz@mail.ru

PREVENTION OF CORRUPTION IN EUROPEAN COUNTRIES

The article provides an overview of anti-corruption practices in the system of civil service in different states, proceeding from their position (and the number of points) in the Ranking of the Annual Corruption Perceptions Index held by Transparency International.

Keywords: corruption, prevention of corruption, Corruption Perceptions Index, country overview, public agencies, public servants.

INTRODUCTION

Without any doubt, corruption has long been one of the most complex and important problems of mankind as throughout the development of the civilization and the state apparatus was accompanied by activities throughout this negative social phenomenon. In addition, each socio-political and economic system now produces its own varieties of manifestations of corruption, violating the normal functioning of public authorities and creating additional obstacles to the emergence and development of legal public relations. As a result, corruption could not be completely eradicated even in any society neither in developed democracies nor in countries experiencing complex transients.

MAIN PART

In the modern world, corruption raises serious problems and threats to security and stability in the functioning of any society. This social phenomenon, taking a variety of outlines – from bribery to abuse of power – discredits the democratic

and social institutions and values, violates the ethical, moral and legal norms and damage the rule of law and national security of any state.

Moreover, corruption is a transnational phenomenon that has significant negative impact on society and the economy of many countries. Therefore, the fight against it and the prevention of corruption offenses are the responsibility of every modern legal state and civil society.

There is the problem to be solved – the study of the international trends in the fight against corruption in the Anti-Corruption Strategy of the Republic of Kazakhstan developed for 2015-2025 [1]. In this connection, it is advisable to consider a number of examples relating to the prevention of corruption practices in the public service in different countries based on the rating (and the number of points) in the ranking of the annual Corruption Perceptions Index (hereinafter – CPI) held by the international organization Transparency International [2].

Of course, the special interest of the state that have reached significant success in the fight against corruption and as the borrowing of positive foreign experience in the form of effective anti-corruption programs can help create real action mechanism of counteraction of corruption in our country.

Consider the experience of combating corruption on the example of European countries.

Netherlands [CPI (2014) – 8.3 (8th place among 174 states)]. According to the experts in the Netherlands this kind of corruption is on petty corruption level (when officials take bribes from citizens) virtually eliminated.

This is due to the fact that in the public consciousness is cultivated commands respect to the officials as a person who performs an important function - holds the state policy and serves the people. Therefore the main task is to preserve loyalty to the state, rather than a specific person.

All the fight against corruption in this country is based on the desire of the state and civil society to minimize or eliminate the conditions that create an incentive and opportunity to the declination of the person to commit corrupt acts through the following measures:

1. Permanent reporting system and transparency in matters of detection of corruption and to discuss the implications, i. e. the penalties for acts of corruption. The Minister of Internal Affairs of the country submit a report to the Parliament on the detected cases of corruption and the measures taken to punish those involved in corruption annually.

2. Development of monitoring system for the activities of state and public organizations where the possibility of corrupt practices are and the strict control over the activities of employees of these bodies.

3. Establishment of a system of rights and duties of officials with their responsibilities for the violation of official ethics, including corruption. This system also includes the norms to remedy the violations.

4. The main measure of punishment for corrupt practices is the prohibition to work in state institutions and the loss of all social benefits provided by the public service (eg. pension and social services). The scale of punishments includes fines and suspension from duty.

5. There are internal security services that are required to register and identify the officials mistakes, the intentional or accidental violation of existing rules and the relevant consequences of such violations at all relevant organizations, in particular the ministries. Government organizations tend to promote positive actions of officials such incentive system aims to ensure that the officer was profitable in material and moral terms, to behave honestly.

6. There was developed a system of selection of persons to be dangerous in terms of corruption.

7. All materials related to corrupt practices, if they do not affect the national security system, compulsory made available to the public.

8. Each official has the right to read the information, characterizing his positive and negative features.

9. There was developed a special system of training of officials, explaining, in particular, political, social harm of corruption and the possible consequences of participation in it.

10. There was created national security system to combat corruption with considerable powers to identify cases of corruption.

11. Officials at all levels are required to register cases of corruption known to them: this kind of information is transmitted through the appropriate channels to the Ministry of Internal Affairs and Justice.

12. An important role in the fight against corruption play a media that publicize cases of corruption and often conduct independent investigations [3, p.106].

United Kingdom [CPI (2014) – 7.8 (14th place among 174 countries)]. There is a section regulating the relationships of public servants to the private sector stipulating the rules of conduct at the conclusion of government contracts with private companies in the English rules of conduct for public employees.

If an employee is dealing with the company which is seeking government contracts, it is prohibited to buy the goods and use the services of this company on favorable terms, to make proposals for the «provision of it in various forms of hospitality», except invitations to the usual protocol but under the condition that it presence at these events will contribute to the activities of his institution.

According to the rules adopted in the UK, all the gifts offered by the employee in connection with the performance of official duties – must be rejected. An exception is made for Christmas gifts, if they «are calendars, notebooks, stationery items, appliances modest value and are currently on the name or mark of the company that makes it possible to consider them as promotional materials».

Public employee may leave a present from the foreign representative only with the permission of the head of department so as not to seem impolite.

There is a practice of control over an official investigation of the facts and unworthy of unlawful conduct of police officers in the UK. The Home Office system operating management of complaints against the police whose members are not employees of the police, in fact, they generally are not lawyers but are appointed to the posts in the Minister of the Interior Affairs among the most authoritative and respected people in the country.

This kind of council of elder supervises for the study of complaints against the police so that these kinds of cases were dealt objectively and in good faith.

The effectiveness of this form of social control is that many police officers prefer to retire early if the prospect to be the subject to such proceedings are [4].

France [CPI (2014) – 6.9 (26th place among 174 countries)]. Recently there was marked the tendency to appoint former senior government officials in responsible positions in private and public companies in France. There are various offenses, for example in the form of creation of favorable conditions for the company or bank planning to go to work after his retirement state functionary. In 1995, the French Government has decided to set up on the ethics of public service to the Commission which aims to assess the compatibility of the future work of the government official with its functions in the public service, to avoid favoritism.

Another traditionally corrupt sphere in France is co-operation between the state and private enterprises in the implementation of various projects on a contract basis and the contractor. Adopted in January of 1993 the Sapin law provides mandatory participation in the review and approval of contracts for the representative of public service of the opposition and the General Directorate for Competition and consumption [5].

Germany [CPI (2014) – 7.9 (12th place among 174 countries)]. In July 1995, the Berlin Senate decided to establish the Interagency Working Group directed to the fight against corruption. The group gathered leading experts from all departments and agencies of Berlin dealing with this issue. Besides specialists of the Public Prosecutor of Berlin and the Land Office of Criminal Investigation include representatives of internal audit service under the Department of Internal Affairs of the Senate, as well as members of the cartel control, the Senate Department of Finance and Housing, agents investigations of tax evasion.

The objectives of the working group are: clarification of areas favorable for corruption, identification areas of combating corruption, the collection of information about corruption from a variety of sources. Group prepares and publishes guidelines for the fight against this phenomenon. One of the important tasks of the group is - the creation of the Central Office for the fight against corruption and its prevention. According to the plan of the Berlin Working Group on Combating corruption, every citizen has the opportunity to appeal to the Central Department, to report any facts that may be associated with corruption and find out what further steps will be taken.

Germany implemented the principle of «four eyes» according to it the official communication with the visitor in the room should be at least another two people. In a way – witnesses [3].

Italy [CPI (2014) – 4.3 (69th place among 174 countries)]. According to the Italian law the persons engaged in bribery of public officials bear the same responsibility as the corrupt, however, if an individual gives a reward for already committed action, it is not subject to criminal liability. Especially there is stipulated responsibility for a failed incitement to bribery.

The country carried out various kinds of anti-corruption operations. Within five years, the company «Clean Hands» which began its activity in 1992, the Milan prosecutor's office and directed against the corruption in the higher echelons of power, carried out consecutively. As a result of an operation there had been arrested dozens of the largest and hundreds of smaller pieces of Italian politics and the economy. Coordinator of this action Gerardo de Ambrosio is convinced that this work was not in vain, if only because that «today, the Italians began to treat corruption as a crime, and earlier treated as a norm of life» [4].

CONCLUSION

Consider the most «friendly» against corruption European countries we can say that they are all democratic and legal state, where petty corruption level is practically excluded. In the public mind is cultivated command of the respect to the officials as a person carrying the important task – conducting state policy and people service.

REFERENCES

1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan about the Anti-Corruption Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015-2025 dated December 26, 2014 № 986 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U140000986>

2 Corruption in the world and the international strategy to combat it / edited by Nomokonova V. A. – Vladivostok, 2004. – 200 p.

3 **Grib, V. G., Oks, L. E.** Corruption prevention: Textbook/ V. G. Grib, L. E. Oks. – М. : Moscow Financial-Industrial Academy, 2011. – 192 p.

4 **Godunov, I. V.** Fundamentals of combating corruption: the textbook / introd. article Nikandrov N. D. – Moscow : Russian Academy of Education, University of the Russian Academy of Education, Research Institute of combating organized crime, 2012. – 302 p.

М. Н. Абдыкаликова, Ж. Ж. Давлетбаева

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл: Еуропа елдерінің тәжірибесі
Қазақстан Республикасы Президенті
жанындағы басқару Академиясы, Астана қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

М. Н. Абдыкаликова, Ж. Ж. Давлетбаева

Противодействие коррупции: опыт европейских стран
Академии государственного управления
при Президенте Республики Казахстан, г. Астана.
материал поступил в редакцию 14.06.16.

Мақалада Transparency International халықаралық ұйымы жүргізетін жыл сайынғы Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексінің рейтингіндегі орны және балл санына қарай, әртүрлі мемлекеттердің мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тәжірибелеріне шолу жасалынды.

В статье представлен опыт противодействия коррупции в системе государственной службы в европейских государствах, с учетом рейтинга ежегодного Индекса Восприятия Коррупции, проводимого международной организацией Transparency International.

ӘОЖ 811.531

Ф. Ж. Борантаева

магистр, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің оқытушысы, Алматы қ.
e-mail: farizka_b@mail.ru

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ КОНФУЦИАНДЫҚТЫҢ РӨЛІ

Мақалада корей халқының мемлекеттік идеология статусына ие болған конфуций ілімінің билік жүйесі мен басқаруда орны әлсірегенімен гасырлар бойы қалыптасқан корей халқының менталитеті мен саяси мәдениетінің қазіргі таңдағы көрінісі мәселесі қозғалады. Корея Республикасының саяси ұстанымдар мен приоритеттер ерекшеліктерін тануға жол ашатын жан-жақты ұлттық модернизация кезеңіндегі және қазіргі өзгермелі әлемдегі Корея елінің іс жүргізу стилінің жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктері, құндылықтықтары қарастырылады.

Кілтті сөздер: кәрістердің ой-санасы, конфуциандық саяси мәдениет, саяси дәстүр, саяси құндылықтар, саяси модернизация.

Кореяның геосаяси, ұлттық және тарихи ерекшеліктері Корея түбегінде мемлекеттік идеология статусына ие болған конфуциандық саяси дәстүрге жататындығының көрінісі. Корея жерінде ресми түрде бес жүз жылдай үстем еткен конфуциандық корей қоғамының дамуына өз әсерін тигізбей қоймады. Конфуциандық нормалар қоғамдық және тұлға арасындағы қарым-қатынасты, саяси мәдениетті, мемлекеттік биліктің ерекшеліктерін анықтады. Конфуциандық дәстүр негізінде мемлекетке ерекше мән берген: мемлекеттің елді қорғауға, әлеуметтік және саяси қарым-қатынас орнатудағы оптималды формаларды құруға бағытталған орталықтанған және ұйымдастырушы күшке ие функциясы бар. Егер батыстық либералды модельде мемлекет қоғам мүддесіне қызмет етеді деп танылса, корей ұлттық психологиясының тұрғысынан, мықты әрі нәтижелі механизм құру мақсатында билікке қызмет ету қоғамның және әрбір азаматтың алдындағы парызы деп біледі.

Қазіргі Корея Республикасында саяси дәстүр және саяси мәдениет конфуциандықтың мұрасын максималды түрде сақтап тұр. «Саяси мәдениет» саяси сферадағы жеке индивидтің бағдары, бақылау дағдысы, саяси мінез-құлқына әсер етеді. Америкалық ғалымдар Г. Алмонд пен С. Верба

мағынасын дамытқан «Саяси мәдениет» термині бүгінде кең қолданысқа түсуде. Саяси мәдениет құрылымы - ең алдымен қоғамның саяси өмірінің әртүрлі жақтарын бейнелейтін әдеттегі қалыптасқан түсініктер жатады. Корея Республикасының саяси ұстанымдар мен приоритеттер ерекшеліктерін тануға жол ашатын саяси жүйе мен оның институттары, саяси тәртіп, билік тетіктері мен басқару, т.б. арқылы жан-жақты радикалды ұлттық модернизация кезеңіндегі және қазіргі өзгермелі әлемдегі Корея елінің іс жүргізу стилінің жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін, құндылықтық қырын, түрлі бағыттың ғылыми түсінігін ашу өзекті болып табылады [1].

Корей қоғамының санасында мемлекет әлі күнге дейін ерекше орын алады. Конфуций дәстүрі бойынша қоғам мен мемлекет патриархалды отбасымен теңестірілді. Бұл дегеніміз – әкесі анасынан жоғары, ата-ана ұлдарынан жоғары, ал ұлдары қыздарынан жоғары тұрды. Қоғам және мемлекет иерархияланған пирамида ретінде қаралып, әлеуметтік статусы тең екі бірдей тұлға болуы мүмкін емес деген тұжырымды алға тартады. Бұл тұжырым Қиыр Шығыс елдерінде, соның ішінде зерттеп отырған Корея Республикасында қазіргі таңда да сақталып отыр. Эссеист және әлеуметтанушы Ли Кю Тхэ көрістердің ой-санасын жазылған кітабында: «Сатылылық – көрістердің өмір сүру әдісі, ал сатылылық құрылымынан шығу олар үшін корей қоғамынан шығумен, бөлектенумен парапар», – деп баға берді [2]. Екі көріс кездескен кезде, олардың ең алдымен білгісі келетіні бұл – сұхбаттанушы жақтың сатылылықтың қай сатысында және ондағы орнын білуге тырысатынын байқауға болады. Көрістер жаңа танысынан оның жұмыс орны, жасы, отбасылық жағдайы (тұрмыс құрғаны, құрмағаны) жайында сұрастыра бастайды. Осы сұрақтардың жауабын біле отырып, қайсысының үлкен, қайсысының кіші (үлкен-кіші деген тек жас мөлшеріне ғана байланысты емес, сондай-ақ жұмыстағы лауазымы немесе жолына байланысты болып келеді) екенін аңғарады. Сәйкесінше, сұхбаттанушымен қалай сөйлесу керектігіне, бір-бірімен қандай қарым-қатынас орнату керектігіне үлкен мән беріп, назар аударады. Сөйлеу мәнерінде көрістер сыпайы және анайы формасын қолданады, сондай-ақ түрлі жесттерді қолдануы, өзімен жасты немесе лауазымы бірдей адаммен басын иіп амандасуы, өздерінен жоғары тұрған адамға денесімен иіліп сәлемдесуінің барлығы да конфуциандықтан бастау алады. Және бұл әдет-ғұрыптарын балаға кішкентай кезінен үйде де, мектеп қабырғасында да үйретеді, мағынасын түсіндіреді.

Сатылылықтың қазіргі корей қоғамының өміріне әсерін біржақты қарастыруға болмайды. Конфуциандық сатылылық корейлік «экономикалық ғажайыптың» орнауына үлкен үлесін қосты. Жұмыс күшінің тәртіпке

бағынғандығы, көрістердің тапсырылған істі, берілген тапсырмаларды үлкенге деген сыйластықпен, өзінен жоғары адамның бұйрығын жауапкершілікпен орындауының нәтижесінде саяси тұрақтылыққа және жоғары өндірістік тәртіпке қол жеткізе алды. Бұл жағдайды екінші қырынан қарастырсақ, сатылылық ұғымының дамығаны соншалық шығармашылық ой-санасын жетілдіруге кедергі келтіреді. Осы мәселе бойынша Ли Кю Тхэ былай дейді: «Батыстағы жемісті семинарлар секілді Кореяда нағыз академиялық пікірталастар болуы мүмкін емес деген пікірлер бар. Оқытушылар мен студенттер және бұрындық бітірген студенттер қатысатын бұндай жиындарда студенттер өздерінің оқытушыларына немесе өздерінен үлкен әріптестерінің пікіріне күмән келтіруге болмайтындығымен түсіндіріледі» [2].

Сонымен, көрістер өзара қарым-қатынас орнатудың формасын түсіну үшін сатылылықтың мынадай критерийлері қарастырылады. Сатылылықтың алғашқы критерийі жас ерекшелігі болып саналады. Екіншісі – жыныстық айырмашылық. Демек, қыз баласы ер адамнан төменгі сатыда. Алайда қазіргі таңда корей қоғамында бұл сатыға байланысты пікірлер біршама өзгергені анық байқалады. Сатылылықтың келесісі – білім деңгейі, одан кейін қызметі түр.

Конфуциандық ұстанымдардың әсері мен қоғам өміріндегі түрлі салаларындағы орны саяси модернизация дамуына байланысты өзгеріп отырады. Корейліктердің ұлттық ой-санасында конфуций дәстүріндегі сый-құрметтің материалдық игіліктерден жоғары тұруы мықтап сақталынған. Көрістер қоғамдық статусын көтеру үшін қомақты қаражат жұмсауға да әзір. Көріс профессорларының көп бөлігі мүмкіндік туа қалса, жалақысы бұрынғы істеген жердегіден 25-30 пайызға азырақ болса да жеке меншік университеттерден мемлекеттік университеттерге ауысуға тырысады. Ал жеке меншік фирмаларда өнімді жұмыс істейтін қызметшілер шінеуніктік лауазым алу үшін емтихандарға көп күш жұмсайды. Бұл жағдайда да жоғары жалақыдан бас тартып жалақысы аз болса да сый-құрметті мемлекеттік қызметке орналасуға тырысады. Конфуциандық қоғамда ғалымдар мен мемлекеттік қызметкерлер қауымның алғашқы сатысында болса, саудагерлер төртінші сатыда. Қазіргі кезде ғалымдар мен мемлекеттік қызметкерлердің орнын профессорлар мен шінеуніктер, ал саудагерлердің орнын бизнесмендер басты .

Оңтүстік Кореядағы саяси мәдениет жаңа әлеуметтік-саяси жағдайларға өз әсерін тигізуде. Оңтүстік Кореяның конфуциандық саяси мәдениеттің жаңа саяси-әлеуметтік жағдайымен санасуына тура келеді, өйткені ол қандай да бір деңгейде жаңарудың бір белгісі ретінде қалыптасуда. Өзінің

тұрақтылығына қарамастан, конфуциандық мәдени-тарихи дәстүр ақырындап болса да өзінің қоғамдық өмірдің әртүрлі саласындағы атқарар функцияларын алмастырып отырады; алдымен әлеуметтік-экономикалық, одан соң XX ғасырдың екінші жартысында жаңа заманның кәсіби, квалификациялық және білім беру талаптарына сай, мемлекеттік бюрократияның жоғарғы және орта звеноларының саяси модернизациялауды жүргізуін жеңілдетті. Жетістіктері ұлттық модернизациялаумен байланысты болған Оңтүстік Кореяның іскер және білікті билігі экономикалық және саяси саладағы дамудың күрделілігін түсіне білді. Басқаша айтқанда, сапалы әрі жаңа сипаттағы конфуциандық дәстүр Оңтүстік Кореяның мемлекет тағдырына жауапкершілікті қолға алған бюрократиялық элитасын қалыптастырды.

Егер жаңа демократиялық модельдің орнығуын саяси модернизацияның астарында деп түсінсек, онда біз әңгімені либералдықтың күнделікті өмірге енуі жайында ғана емес, осының салдарынан пайда болған азаматтық қоғамның орнауына, яғни әртүрлі салаларға бағытталған (саяси, экономикалық, құқықтық, әлеуметтік, мәдени және т.б.) және ең негізгісі – мемлекетке қатысты автономдық болуы.

Үшінші әлем елдерінде модернизация ұзағырақ дамыды: айырмашылықтар тек қана жүз жылдықтарға созылған уақыт мерзіміне ғана емес, сонымен қатар, аздаған мөлшерде болса да батыстық емес қоғамдағы қабылдануына да қатысты еді. Мұндай жағдайда алдыңғы жоспарға саяси еркіндік факторы шығатыны аян, яғни идеялар дамуының кепілдігі ретінде мемлекеттік-саяси механизмнің рөлі артады. Әлеумет арасында модернизациялауда кешіккен мемлекеттер тобы қалыптасады. Олар XX ғасырдың басы мен ортасында осы жолға түскендер. Қазіргі уақытта бұл дамушы немесе индустриялы мемлекеттер Латын Америкасы, Африка және Азияның біраз елдері. Модернизация бұл елдерде аса мамыражай күйде дамуда.

Біріншіден, үшінші әлем елдері үшін бұл көтерілген үдерістің негізі капиталистік құрылым емес, патриархалдық (ислам әлемі) және мемлекеттік-қауымдық (конфуциандық қоғам) құрылымдарды қамтиды. Олардың еуропа әлемінен өзгешелігі мәдени және өркениетті ерекшеліктері мен экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағынан кенжелеп қалуы.

Екіншіден, модернизациялаудың ішкі алғышарттары аз сипат алған және модернизациялық күштерді консолидациялаудың күрделілігі туралы қоғамдық пікірдің қалыптаспауы.

Үшіншіден, бұл мемлекеттердегі модернизациялау жолына қарай жасаған қадамдарының және олардың жекелеген айырмашылықтарының негізінде тізімнің соңында тұратындары мен көшбасшылыққа жеткендері де болды.

XX ғасырдың I жартысында көшбасшылыққа жеткендердің бірі – Латын Америкасы болды, бірақ кешегі көшбасшы болғандар, модернизациялық үдерістерді тежеп ұстап екінші позицияда жүрді. Модернизациялық үдерістерде көшбасшы ретінде 1970-1980 жылдар аралығында өзгеріске түскен әлемдік экономикалық құрылымға жылдам икемделген және индустриялық әлемге барынша жақындаған Шығыс және Оңтүстік Шығыс Азия мемлекеттері кірді.

Жоғарыда модернизациялауға мемлекеттің барлық салаларына қатысты: экономикалық, әлеуметтік, саяси-құқықтық және мәдени қатыстылығы айтылады.

Экономикалық модернизация нарықтық шаруашылыққа негізделген алдыңғы қатардағы технологиялар сияқты өмірге ғылыми-техникалық үдерісті енгізу негізінде пайда болады. Мұндай шаралар үшінші эшелон мемлекеттерінің еңбек өнімділігін арттыруына, өнеркәсіптендіруге кірісуне, коммуникациялық-транспорттық инфрақұрылымды құрылуына мүмкіндік туғызады. Басқаша айтқанда, ұлттың әлемдік-экономикалық құрылымға белсене атсалысып, нәтижелі еңбектенуін қамтамасыз ететін экономикалық модернизация жаңа заманға сай шаруашылық комплексін құруға бағытталған. Әлеуметтік модернизация жалпы білім беру мен медициналық құрылым және әлеуметтік қамсыздандыруды көздейді. Ол мобильдік, дифференциялық және урбанизациялық қоғам құрылуының өсуіне алғышарттар жасай отырып, ұлттың орта тап өкілдерін анықтап, оны ұлттың әлеуметтік негізі ретінде күшейтуге ықпал етеді. Мәдени модернизация бағалы ұстанымдар мен бағдарларды өзіне тарта отырып, еуропалық емес әлемнің дәстүрлі корпоративтік құрылымынан жеке тұлға шығаруды көздейді. Дегенмен, модернизациясы кешеуілдетіп енген мемлекеттерде негізгі фактор ретінде – саяси фактор тұрады, барлық үдерістердің алғы шебінде саяси модернизация.

Оңтүстік Корей қоғамының демократиялық және дәстүрлі құндылықтары.

Конфуциандық әлемдегі демократия – тарихи феномен. Мұны көптеген зерттеуші шығыстанушылар мен демократия теоретиктері мойындаған. Негізгі мәселе ретінде, Қиыр Шығыс мемлекеттеріндегі либералдық түсініктегі демократиялық нормалар қаншалықты орныққанын келтіруге болады. Онда конфуциандық типтегі саяси мәдениетке батыстық дәстүр қаншалықты сәйкес келетіндігі айтылады. Оңтүстік Кореяда институциялық негіз бен демократиялық режим соғыстан кейінгі кезеңде американдық оккупациялық биліктің күшімен қаланды. Олар конституциялық демократияның құқықтық базасының құрылуына әсер етті. Сонымен қатар, Кореяда қағаз жүзінде болса да саяси құқықты, либералдық еркіндікті және

құқықтық мемлекет нормаларын сақтаған заңдық негіздер болғанын айта кету керек.

Ондаған жылдар бойы, шамамен 1990 жылдардың басына дейін іс жүзінде жергілікті басқару механизмі болған жоқ. Оңтүстік Корея мемлекеті 1948 жылдың өзінде-ақ, адам құқығын қорғау жөніндегі ұстанымын мәлімдеген еді, бірақ мемлекеттің бұдан кейінгі жалпылау репрессиялау, өлім жітімге ұшырату, саяси қуғандау сияқты тарихи оқиғалардың болғаны белгілі. Шынайы құқық қорғаушы нормаларға оралу тек 1980 жылдардың екінші жартысында ғана іске асты. Оның үстіне қазіргі уақытта мемлекет өзінің азаматтарымен арадағы қарым-қатынасын либералдық нормалар негізінде, яғни олардың құқықтары мен еріктерін сот арқылы қорғайтындықтарына кепілдік беруде. Заң алдындағы жалпыға ортақ теңдік принципімен қамтамасыз етілген.

Осы айтылғандарды сараптай отырып, саяси модернизациялау үдерісінің жарты ғасырлық даму мерзімі ішінде, бүгінгі күні Оңтүстік Кореяда мықты құқықтық саяси демократияның негізі қаланды. Корей қоғамы іс жүзінде жаңа демократиялық құндылықтарға толық сәйкес келіп тұр. Ал енді саяси мәдениет пен либералдық құндылықтарды жалпылама түсінуге келгенде, мәселе басқа қырына аударылып түседі. Саяси мәдениеттің дамуы әлі күнге дейін қоғамдық және жеке көзқарастардың сәйкестігі сияқты деңгейлерді қамти алмады. Жергілікті саяси модернизациялануды кәсіби дамыту ісі қалыптасқан жағдайдағы конфуциандық саяси мәдениеттің базалық ерекшеліктерінің сақталуымен байланысты болды:

- дәстүрлі ұлттық негіздегі авторитаризмнің құрылуы;
- парламентаризмнің мүшелік формасын қалыптастырудың күрделілігі;
- қоғамдық консенсусқа қол жеткізу арқылы, шешім қабылдаудың дәстүрлі үлгісін сақтап қалу, сонымен қатар, азшылықтың жағдайын қиындата түсетін демократиялық процедуралардың көзге ұрып тұратын корпоративтік белгілері;
- О бастан-ақ, жеке еркіндік пен қоғамдық көзқарастар туралы ойларға сәйкес, келмейтін ерекше дүниетаным мен ұлттық рухты қалыптастыру [3].

Демократияның табиғатын әртүрлі мәдени ортадағы халықтық билік ретінде дұрыс қабылдамау да сүріне беруге себеп болды. Кез-келген мемлекеттің халықтық билігі халықтың жоғарғы билікті мойындауында. Әртүрлі мәдени бірлестіктер халықтың билікті басқару дегенді әртүрлі түсіндіреді. Конфуциандық дәстүр бойынша, халықтық билік принципі халықтың басқаруы емес, билік халық үшін және халықтың атынан әрекет етуі деп қабылданады. Халықтық билік Батыс әлемінде саяси үдерістерге тікелей қатысу мүмкіншілігі ғана емес, сонымен бірге дәстүрлі қоғамда

шынайы әрекеттерге де бару дегенді білдіреді. Оңтүстік Кореядағы саяси модернизация ұзақ эволюциялық жолмен дамып келеді және өзінің «өтпелілік» белгілерін сақтаудағы ерекшеліктердің негізгілеріне тоқталайық:

- демократиялық үдерістерді Кореяның дәстүрлі қоғамыжағдайында дамыту;
- XX ғасырдың екінші жартысында әлеуметтік-экономикалық және саяси дамудың қайшылықтары;
- авторитарлық режим кезеңінде мемлекеттің саяси құрылымының жабықтығын сақтау;
- XX ғасырдың екінші жартысында Корей түбегі мен Қиыр Шығыс аймағында геосаяси жағдайлардың күрделенуі;
- тұрғындардың басым бөлігін езіп отырған саяси мәдениет пен әлеуметтік-саяси күш алудың жалпыға жетіспеушілігі;

Оңтүстік Кореядағы Демократизациялау үдерісінің ерекшеліктеріне берілген бұл сараптама толыққанды шығарылды деуге келмейді.

Демократия теориясы дәстүрлі саяси мәдениет тұрғысынан. Шығыстағы мемлекеттердің саяси құрылымы мен саяси мәдениеті дәстүрлі нормалар мен негіздерді сақтап қалған. Модернизация мен демократизация перспективалары екі мәдени дәстүрдің елегінен өтуге тікелей бағынышты. Бұл үдерістің өзіндік ерекшелігі, кейбір авторлардың «ұлттық» түсініктерін кең қолдануына жол береді.

Бүгінде АТА мемлекеттер саяси бағдары ретінде плюрализм мен еркін нарықтық құрылымды ерікті түрде таңдады. Мұның өзінде Батыс пен Шығыс құндылықтарының ұқсастықтары байқалады. Дәстүрлі мәдениет тұрғысынан, батыстық демократиялық теорияның тартымды компоненті ретінде жеке адамның құқығы мен еркіндігі емес, керісінше корпоративтік негізде келісілгендей, билікті трансформациялауды жүзеге асыру мүмкіндігі, өз көшбасшыларын бейбіт және құқықтық жолмен ауыстыру қарастырылды. Сондықтан, кейбір корей зерттеушілерінің пайымдауынша, Азия мемлекеттері демократияның түрлі модельдері мен формаларын, өздерінің ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне сәйкестендіре отырып қолдануға құқылы екен. Дегенмен, «олар кез-келген батыстық мемлекетпен салыстырғанда демократияшылдығы еш кем емес» деген тұжырым бар. Конфуциандық дәстүр бойынша корей қоғамының құндылықтарының бірнеше комплексі:

- Кез-келген мәселелерге және іс жүзіндегі шығарған шешімдер консенсусына корпоративтік тұрғыдан келу;
- Билікке деген дәстүрлі сыйластық қарым-қатынас;
- Қоғамдағы тәртіп пен гармонияны сақтауға күш салу;
- Отбасы рөлінің маңыздылығы және өзге де әлеуметтік бірлестіктер;

- төзімділік сақтай білу және үлкендерге құрмет;
- өзіндік тәртіп және ұжым үшін өз жеке басының мүддесінен бас тарту;
- білімнің маңыздылығы; [4].

Қиыр Шығыс мәдениетінде негізгі әлеуметтік-экономикалық факторы ретінде феодалдық дәуір мен жаңа тарихындағы ерекшелігі ұжымдық приоритеттің жеке бастан басым тұруы болды. Оңтүстік Кореядағы саяси мәдениет жаңа әлеуметтік-саяси жағдайларға өз әсерін тигізуде. Оңтүстік Кореяның конфуциандық саяси мәдениеттің жаңа саяси-әлеуметтік жағдайымен санасуына тура келеді, өйткені ол қандай да бір деңгейде жаңарудың бір белгісі ретінде қалыптасуда. Өзінің тұрақтылығына қарамастан, конфуциандық мәдени-тарихи дәстүр ақырындап болса да өзінің қоғамдық өмірдің әртүрлі саласындағы атқарар функцияларын алмастырып отырады; алдымен әлеуметтік-экономикалық, одан соң XX ғасырдың екінші жартысында жаңа заманның кәсіби, квалификациялық және білім беру талаптарына сай, мемлекеттік бюрократияның жоғарғы және орта звеноларының саяси модернизациялауды жүргізуін жеңілдетті. Жетістіктері ұлттық модернизациялаумен байланысты болған Оңтүстік Кореяның іскер және білікті билігі экономикалық және саяси саладағы дамудың күрделілігін түсіне білді. Басқаша айтқанда, сапалы әрі жаңа сипаттағы конфуциандық дәстүр Оңтүстік Кореяның мемлекет тағдырына жауапкершілікті қолға алған бюрократиялық элитасын қалыптастырды. Егер жаңа демократиялық модельдің орнығуын саяси модернизацияның астарында деп түсінсек, онда біз әңгімені либералдықтың күнделікті өмірге енуі жайында ғана емес, осының салдарынан пайда болған азаматтық қоғамның орнауына, яғни әртүрлі салаларға бағытталған (саяси, экономикалық, құқықтық, әлеуметтік, мәдени және т.б.) және ең негізгісі – мемлекетке қатысты автономдық болуы. Экономикалық модернизация нарықтық шаруашылыққа негізделген алдыңғы қатардағы технологиялар сияқты өмірге ғылыми-техникалық үдерісті енгізу негізінде пайда болады. Мұндай шаралар үшінші эшелон мемлекеттерінің еңбек өнімділігін арттыруына, өнеркәсіптендіруге кірісуне, коммуникациялық-транспорттық инфрақұрылымды құрылуына мүмкіндік туғызады. Басқаша айтқанда, ұлттың әлемдік-экономикалық құрылымға белсене атсалысып, нәтижелі еңбектенуін қамтамасыз ететін экономикалық модернизация жаңа заманға сай шаруашылық комплексін құруға бағытталған. Әлеуметтік модернизация жалпы білім беру мен медициналық құрылым және әлеуметтік қамсыздандыруды көздейді. Ол мобильдік, дифференциялық және урбанизациялық қоғам құрылуының өсуіне алғышарттар жасай отырып, ұлттың орта тап өкілдерін анықтап, оны ұлттың әлеуметтік негізі ретінде күшейтуге ықпал етеді. Мәдени

модернизация бағалы ұстанымдар мен бағдарларды өзіне тарта отырып, еуропалық емес әлемнің дәстүрлі корпоративтік құрылымынан жеке тұлға шығаруды көздейді. Дегенмен, модернизациясы кешеуілдетіп енген мемлекеттерде негізгі фактор ретінде – саяси фактор тұрады, барлық үдерістердің алғы шебінде саяси модернизация. Оңтүстік Корей қоғамының демократиялық және дәстүрлі құндылықтары. Конфуциандық әлемдегі демократия – тарихи феномен. Мұны көптеген зерттеуші шығыстанушылар мен демократия теоретиктері мойындаған. Негізгі мәселе ретінде, Қиыр Шығыс мемлекеттеріндегі либералдық түсініктегі демократиялық нормаларқаншалықты орныққанын келтіруге болады. Онда конфуциандық типтегі саяси мәдениетке батыстық дәстүр қаншалықты сәйкес келетіндігі айтылады. Оңтүстік Кореяда институциялық негіз бен демократиялық режим соғыстан кейінгі кезеңде американдық оккупациялық биліктің күшімен қаланды. Олар конституциялық демократияның құқықтық базасының құрылуына әсер етті. Сонымен қатар, Кореяда қағаз жүзінде болса да саяси құқықты, либералдық еркіндікті және құқықтық мемлекет нормаларын сақтаған заңдық негіздер болғанын айта кету керек.

Қорытындылай келе, дәстүрлі корей қоғамында отбасы мәселесі қай кезде де маңызды рөл атқарды. Жаңаша жағдайда бұл функцияны өндірістік, жерлестік, тұрмыстық т.б. бірлестіктер, саяси партиялармен қосыла атқаруда. Конфуциандықтың нақ осы жағы жаңа заманғы оңтүстік корейлік азаматтардың ойлауы мен мінез-құлықтарына әсер етті. Конфуциандық мәдениетте ұстаздық-шінеунік-патша культі бар. Конфуциандық этика басшыдан халықтың жағдайын жасауды, олардың этникалық нормаларының сақталып жүргізілуін, күнделікті басқару ісіндегі шығарылған шешімдердің жалпыхалықтың көңілінен шығуын талап етеді. Сенімді басшы басқаратын күшті де орталықтандырылған мемлекет идеясы іс жүзінде Кореядағы барлық идеологиялық және философиялық ағымдардың ажырамас бөлшегі.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Қуанышбаева, Ж.** Қазақ және корей саяси мәдениеттеріндегі құндылықтар үндестігі, 2013//http://www.rusnauka.com/9NND_2013/politologia/10_132546.doc.htm
- 2 **Ланьков, А.** Конфуцианские традиции и ментальность современного южнокорейского горожанина// Восток. – № 4. – 1997.
- 3 **Ланьков, А.** Политическая борьба в Корее XVI-XVII вв. (Серия «Orientalia»). – СПб : Петербургское Востоковедение, 1995. – 192 с.

4 Санцевич, Я. С. Влияние религиозного фактора на политическую жизнь Республики Корея// Социальные и гуманитарные науки на Дальнем Востоке. – 2011. – № 4. – С. 172-179.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Ф. Ж. Борантаева

Роль конфуцианства в политической культуре Республики Корея

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

F. Zh. Borantayeva

The role of Confucianism in the political culture of the Republic of Korea

The Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty.

Material received on 14.06.16.

В данной статье рассматривается отражение влияния конфуцианства на современную южнокорейскую политическую культуру и менталитет корейского народа. Конфуцианство в истории Кореи имел статус государственной идеологии, но на сегодняшний день претерпевает ослабление своего влияния на политический строй и политическую систему Республики Корея. Также рассматривается стиль ведения южнокорейской политики в период комплексной национальной модернизации и глобальных изменений на современной мировой арене, что позволяет выявить особенности политических принципов и приоритетов Республики Корея.

In this article the author gives an analysis of influence of Confucianism on modern South Korean political culture and mentality of the Korean people. In the history of Korea, the status of the state ideology had Confucianism, but today undergoes weakening of the influence on a political system of the Republic of Korea. The analysis of style of maintaining South Korean policy during complex national modernization and global changes in the modern world stage that has allowed revealing features of the political principles and priorities of the Republic of Korea.

УДК 070.1:323.39

Ф. Ж. Ельмуратов¹, М. С. Сагандыкова²

¹саяси ғ.к., доцент, ²магистрант, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

e-mail:

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАР – САЯСИ-ЭЛЕУМЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Мақалада бұқаралық ақпарат құралдары саяси-элеуметтік институт ретінде талдауға алынғаң. Бұқаралық ақпарат құралдарының қай салада болмасын орны ерекше көрсетілген.

Кілтті сөздер: бұқаралық ақпарат құралдар, коммуникация, саяси-элеуметтік құбылыс, элеуметтік аспект, саяси бақылау, идеологиялық топ.

Коммуникация элеуметтік құбылыс ретінде ХХ-ғасырдың басында зерттеу алған болатын. Оның ішінде бұқаралық коммуникацияны зерттеуге көп көңіл бөлінді. М. Вебер 1910-жылы бұқаралық ақпарат құралдарының социологиялық аспектіде зерттелу қажеттілігін метадологиялық тұрғыдан негіздеп берді.

Ол баспасөздің әртүрлі элеуметтік құрылымдағы үстемдігін және адамның осы қоғамның мүшесі ретінде қалыптасуына ықпал ететінін дәлелдеп берді. Кейіннен БАҚ-ты зерттеу 3 аспекті де қарастырылды:

- теоретикалық;
- прагматикалық;
- экспериментальды - қолданбалы.

Бұқаралық ақпарат құралдарды зерттеудің негізгі теоретикалық бағыты оның негізгі мәнін түсінуге негізделген. Бұл теорияны үстем ететін функциясына сәйкес 3 топқа біріктіруге болады:

- саяси бақылау;
- рухани бақылау;
- мәдени бақылау.

Сонымен бірге БАҚ-тың рөлін зерттейтін ақпараттық қоғам теориясы жеке қарастыруды талап етеді.

Теорияның бірінші тобында – БАҚ саяси бақылаудың функциясы, саяси билік рөлін атқарушы ретінде айқындалады. Оның өзі 2 топқа бөлінеді:

- материалды-экономикалық;
- идеологиялық.

Бірінші материалды-экономикалық топқа: Бұқаралық қоғам теориясы жатады. Онда қоғамның беделді және билік институттарының өзара әрекеттерінің нәтижесінде БАҚ-ты билік ұғымының саяси-экономикалық бағытын қолдай отырып, халықтың өз қиыншылықтарын аз уақыт болса да ұмытып, рухани тептендікті қалпына келтіруге көмектеседі [1].

Бұл өз кезегінде билік құрылымдарының халық үстінен бақылауы мен қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз етеді.

Бұл теория БАҚ-тың қоғамдық пікірді қалыптастырудағы рөлін ерекше атап көрсетеді. БАҚ – бір жағынан қоғамдық пікірді бақылап отырса, (бұл В. Парето мен К. Мангеймнің еңбектерінде жақсы көрсетілген) екінші жағынан – адамдарға қиын жағдайда өмір сүруге көмектеседі.

Бұл теорияның осы және басқа да үлгілері БАҚ ең алдымен өндіріс құралы ретінде қарайтын марксистік түсінікке негізделеді.

Саяси-экономикалық теория (Г. Мердок, П. Голдинг) марксизмнің постулатін пайдаланады.

Онда ең алдымен БАҚ-тың функциясын айқындайтын экономикалық фактор алдыңғы қатарға шығады. Саяси фактор да бұнда есепке алынады, себебі БАҚ-ы жеке меншік иелерінің қолында.

Сындық теория қоғамдағы әлеуметтік процестерді анализдеу де неомарксистік әдіске негізделеді. (М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Т. Адорно). Маркстің жұмысына таптың революциялық мүмкіндіктері туралы идеясына сынмен қарайды.

Ал, екінші идеологиялық топқа: гегемония теориясы мен бұқаралық коммуникация теориясы жатады.

БАҚ-ның гегемония теориясы (үстемдік) немесе масс-медиалық үстемдік теориясы (Н. Пулантазас, Л. Альтюссер). Бұл теориядағы «гегемония» сөзі үстемдік етуші идеология ретінде айтылады. Бұл теория БАҚ-тың қоғамдағы өзгерістерді жүзеге асыруға қабілетті, қуатты механизм ретінде рөл атқаруына байланысты пайда болады.

Кеңестік социологиялық мектеп. (Б. А. Грушин, Б. М. Фирсов) марксистік-лениндік метадология негізінде әлеуметтік қарым-қатынас түрі ретінде бұқаралық коммуникация теориясын жасап шығарды. Бұл теория бойынша бұқаралық коммуникация адамдар әлеуметтік сезім мен әлеуметтік тәжірибеге ие болған кезде ғана жүзеге асады.

Бұл жерде рухани іс-әрекет пен қоғамдық пікірді зерттеумен қатар, идеологиялық үгіт-насихатқа көп көңіл бөлінеді. Ал теорияның екінші тобына құрылымдық-функционализм метадологиясына негізделіп жасалған теориялар жатады.

Құрылымдық-функциональдық теория социологияда әлеуметтік-функциональды мектепті қалыптастырған американдық социолог Т. Парсонстың социологиялық теориясына және қоғамдағы барлық іс-әрекеттер оның қажеттілігінен туындайды деп есептейтін американдық социолог Р. Мертонның ойына негізделеді.

БАҚ өзін-өзі ұйымдастырушы және өзін-өзі бақылаушы жүйе ретінде қаралады.

Үшінші топтағы теория үшін бұқаралық коммуникация мен БАҚ рөлін түсінуде социо-мәдени бағыт тән. Қазіргі уақытта бұл бағыт даму үстінде.

Франкфурттiк мектеп өз іс-әрекетінің екінші кезеңінде бұқаралық коммуникацияның мәдениеттанушылық қалыптасу мәселелеріне көңіл бөле бастады (Т. Адорно, Г. Энциенсбергер).

Бұл мектептің өкілдері қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды күрделендіре түсетін факторларды талдауда тарихи бағыттың маңыздылығы туралы марксистік постулатты сақтап қалды.

Бирмингемдік мектеп 1970 жылы қалыптаса бастады. Ол бұқаралық мәдениеттің қоғамдағы рөліне қарама-қарсы көзқарасты ұстанады (С. Холл). Оның өкілдерінің еңбектері мен жұмыстарында бұқаралық мәдениет пен жастар, жұмысшы, этникалық азшылықты құрайтын әртүрлі әлеуметтік құрылым арасындағы өзара ықпал ету процессіндегі БАҚ рөлін неғұрлым мұқият зерттеуге тырысты. Сонымен қатар бұқаралық мәдениеттің позитивті рөлін мойындайды.

Бұқаралық коммуникацияның мәдениеттанушылық теориясын Г. Маклюэн мен А. Моль ұсынды. Мәдениеттанушылық бағыт бұқаралық мәдениет БАҚ пайдалана отырып, девиантты оппозициондық элементтердің жалпы әлеуметтік контексінен байланысына қалай ықпал ететінін түсіндіруге тырысады.

Г. Маклюэн әртүрлі қарым-қатынас құралына негізделген мәдениет жүйесінің типологиясын жасады. Оның ойынша, бұл адам мен коммуникативті құралдар арасындағы қарым-қатынасты түсіну үшін қажет.

Ақпараттық қоғам теориясының негізінде Д. Белл жасап шығарған постиндустриальды қоғам концепциясы жатыр. Бұл теорияның постулаттары мынаған келіп саяды:

- ақпарат өндірістің басты қайнар көзі және құралы;
- БАҚ – ақпаратты қолдау мен оның бағасы үшін қуатты стимул, олар коммуникативті технологияларды ынталандыра түседі;
- қоғамдағы өзгерістер ақпараттың мазмұнында емес, оның тасымалдануы мен келешекте қолдануының әдіс-тәсілдерінде.

Қарастырылған теориялар БАҚ рөліне бағытталған. Біреулері биліктің БАҚ үстінен үстемдігін, қоғамның мәдени деңгейінің түсіп кеткенін, қоғам

интеграциясының әлсірегенін айтады. Екіншілері, керісінше, БАҚ ақпаратты еркі таңдау жағдайында көптеген артықшылықтарға ие болғанын айтады [2].

Отандық зерттеу жұмыстарында БАҚ тек қана рөлі ғана емес, оның қоғамдық санаға әртүрлі каналдармен ықпал еудің ерекшеліктерін зерттеуге көп көңіл аударған. Жалпы, коммуникация теориясы мен ақпарат теориясы негізінде бұқаралық коммуникация философия, социология, психология, этнография, лингвистика және т.б. қоғамдық ғылымдармен бірге қаралады.

Бірақ теоретикалық және прагматикалық аспектілер үшін ең маңыздысы психоллингвистика, социопсихология, социоллингвистика, социокommunikация т.б. ғылыми дисциплиналар болып табылады.

Себебі, бұқаралық коммуникацияны күрделендіре түсетін көптеген факторлардың өзара іс-әрекетін зерттеу оның механизмін, қоғам мен адамға ықпал ету әдісі мен құралдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Психоллингвистикада тілдің ықпал етуі мен мүмкіндіктері қаралады (А. А. Монтьев, Е. Ф. Тарасов, Ю. Л. Сорокин). Бұл коммуникативті фазаның ерекшеліктерін терең зерттеуге мүмкіндік берді.

Коммуникативті процестің ерекшеліктеріне сәйкес екі фазалық, кей жағдайда үш фазалық коммуникация теориясы келіп шығады: коммуникативтіге дейін – коммуникативті -посткоммуникативті.

Бұл біріншіден, ой тілмен рәсімделеді, коммуникативті бірліктер (сөйлеу, дискуссия) тілдік бірліктерге қарағанда (сөз) коммуникация процесінде қалыптасады.

Екіншіден, бұл сөйлеумен байланысты.

Үшіншіден, посткоммуникативті фазаның пайда болуы - шешім мен нақты іс-әрекеттің туындауына әкеліп соқтырады.

Әлеуметтік психология үшін қоғамдық сананың өзгеруіне әсер ететін психологиялық жағдайларды анықтау маңызда болып табылады.

Эксперимент түрінде қандай да бір әлеуметтік жағдайға жалпы бұқара қалай қараса, сол топтың адамы да солай қарайтыны дәлелденген. Бұл әрине, егер осы әлеуметтік топтың өзіндік санасы бар болса ғана дұрыс жүреді.

Ал, егер бұлай болмаса, онда болжам қате болуы мүмкін, және тек әлеуметтік ықпал ету процесін ғана емес, сонымен қатар, көптеген факторлармен негізделетін өзара ықпал ету іс-әрекетін зерттеуге тура келеді.

Әлеуметтік лингвистикалық аспектіде бұқаралық коммуникация тілдің әлеуметтік қарым-қатынас түрі ретінде түсіну жағдайында қалыптасу ерекшеліктерін зерттейді.

Осындай мақсатта мерзімді баспасөз стилінің қалыптасу ерекшеліктері зерттеледі (В. Д. Швейцер, Г. Я. Солгоник), радио-телебағдарлама (М. В. Зарва, С. В. Светлана).

Ең негізгі зерттеу мәселесі – әлеуметтік дифференциация, интеграция, интерференцияны күрделендіре түсетін әлеуметтік және лингвистикалық факторлардың ықпал ету механизмін анықтау болып табылады.

Классикалық (сызықтық) модель. 1948 ж. Г. Лассуэл коммуникативті процестің жай, қарапайым моделін ұсынды. Ол 5 элементтен тұрады:

- кім (ақпарат береді) – коммуникатор;
- не (беріледі) – хабар;
- қалай (жүзеге асады) – канал;
- кімге (бағытталған) – аудитория;
- қандай эффектпен (хабардың тиімділігі) – нәтижесі.

Бұл схеманың әрбір элементі – көптеген зерттеушілердің объектісі болып табылады. Мысалы, коммуникатордың сипаты анықталады.

Адамның сөйлеген сөзі тиімді болуы үшін, ол тыңдаушылардың пікірі бойынша, компененттікке (белгілі-бір білім мен дағдыға), сенімділікке (сенім тудыра білуі керек), динамизмге (жеке басының ашықтылығы, белсенділігі, энтузиазм) ие болуы керек.

Әлеуметтік-психологиялық модель. Оны Т. Ньюкомбо жасап шығарды. Ол өзара сөйлесіп отырып адамдардың қарым-қатынасын ескеруді ұсынады.

Егер де екеуі де бір-біріне жақсы қатынаста болса, олар сол әңгіме болып отырған объектіге байланысты бір жақты көзқарасты ұстауға тырысады.

Ал егер, олардың арасындағы қатынас жаман болса, онда екеуінің ұстанған көзқарасы да әртүрлі, қарама-қарсы болады.

Шулы модель, инженер К. Шеннон коммуникацияны телефонды байланыс құралы арқылы сипаттаса, В. Вивер коммуникацияның барлық түріне шу -коммуникацияны қиындататын кез-келген кедергілерді кіргізеді.

Г. Лассуэл мен К. Шеннон, В.Виверлердің моделдері бір бағыттағы үдерістер. Әрине, мұндай модель шынайы коммуникациядан алыс емес.

Кейінгі моделдердің авторлары коммуникация үрдісінің компоненттері мен факторларын олардың көптеген үлгілерінен анықтауға тырысты. Мысалы, неміс зерттеушісі Г. Марецки ұсынған факторлы модель жатады. Онда коммуникация процестерінің мәнмәтінін құрайтын ондаған факторлар айтылады.

1954 жылы В. Шрамм мен К. Осгуд коммуникацияның циркулярлы моделін ұсынады. Онда ақпаратты беруші және алушы өзара тең бірдей қарым-қатынасқа түседі.

Осылайша, коммуникацияның негізгі элементтері тұтастай ғылыми айналымға енеді. Бұндай элементке коммуникатор, ақпарат (хабар), коммуникант, канал, нәтиже, кері байланыс, дыбыс (шу) жатады.

Текстік модель (А. Пятигорский). Оның ойынша басқа адамдарға байланысы белгілі-бір коммуникативті жағдай туындайды:

«Текст бірден-бір жағдайда пайда болады: субъективті жағдайда, ал ол көптеген объективті жағдайлар негізінде уақыт пен орынға байланысты қабылданады.

Ал хат үшін уақыт маңызды емес; керісінше корреспонденцияның негізгі ағымы - уақытты қалай да қысқарту. Идеалды түрде хат – таза кеңістіктік құбылыс, онда уақытты үнемдеуге болады (телеграмма, фототелеграмма және т.б.)».

Конфликтологиялық модель (У. Юри) конфликтті шешудің үш деңгейін ұсынады:

- мүдделер;
- құқық;
- күш.

Мүдделер бұл – қажеттіліктер, тілек, қорқыныш, яғни бізді толғандыратын нәрселер.

Құқық деңгейінде – сотқа шағымдану, кімнің дұрыс екенін анықтау.

Күш деңгейінде - ереуіл, соғыс, төбелес жатады. Бұл, яғни кім күшті екенін анықтау [3].

БАҚ саясаттандыру – қалай масс-медиа біртіндеп саяси үрдіске еніп бара жатқанын, оның бөлшегі бола бастағанын көрсететін құбылыс.

БАҚ саясаттандырудың бірнеше деңгейі мен аспектілері бар:

- БАҚ-ның жеке саяси күшке айналуы;
- Партиялық БАҚ-ның пайда болуы;
- Саяси БАҚ-ның санының көбеюі;
- БАҚ саяси мақсатқа пайдалану;
- БАҚ сайлау алды күресте пайдалану;
- Саясаттанған БАҚ санының ұлғаюы.

«БАҚ саяси іс-әрекеттің құралы» атты концепциясы. Бұндай концепцияны марксизм ұстанған. Марксизм баспаны «ұйымдық организатор, агитатор, насихаттаушы» деп жариялады. БАҚ белсенділігі осы тұжырымдамада өсе түседі, алайда тұтастай саяси жағдайға бағынышты.

«БАҚ – қоғам айнасы» тұжырымдамасы. Бұл тұжырымдамада БАҚ – қоғамдағы үрдістерге белсенді араласады, олар қоғамдық-саяси жағдайға өзіндік «диагноз» жасайды.

Ал шын мәнінде БАҚ қоғамдағы жағдайларды нақты объективті тұрғыдан сипаттап, оны түзету үшін дұрыс жолдарды сілтеуі қажет.

«БАҚ- төртінші билік» тұжырымдамасы. Бұл тұжырымдама БАҚ-ты жеке саяси күш ретінде қарайды. БАҚ жеке, тәуелсіз, ол қоғамды басқаруға қатысады.

Тұжырымдама сонымен қатар, қазіргі БАҚ-ты басқа да саяси субъектілермен бірге өзінің арнайы мүдделері бар екенін, оларды тиімді жүзеге асыра алатындығын көрсетеді.

«БАҚ - бизнес» тұжырымдамасы. Мұнда БАҚ - кіріс әкелетін іс-әрекет түрі ретінде қаралады. Британ аналитигі Раймонд Уильямс былай деген: «Не айтқын келсе, соны айтуға болады, бірақ тек егер сіз өзіңізге сөйлеуге, оның ішінде табыспен сөйлеуге рұқсат ете алсаңыз ғана» [4].

Әрине, бұл тұжырымдамалардың бірде-біреуі де таза күйінде бірде-бір елде жүзеге асқан жоқ, және әр елде БАҚ бұл тұжырымдамалардың бірнешеуіне сәйкес келуі мүмкін.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қай салада болмасын орны ерекше. Еліміздің Конституциясында: «БАҚ-ры әрбір азаматқа өзінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті» [5] деп көрсетілсе, Қазақстан Республикасының «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңында оның «... мерзімді баспасөз басылымы, радио және теледидар бағдарламасы, киноқұжаттама, дыбысбейне жазбасы және бұқаралық ақпаратты мерзімді немесе үздіксіз жария таратудың басқада нысаны» [6] болып табылатыны айқындалған. Ал, жалпы «БАҚ» деген атаудың өзі мына мағыналарды береді:

- бұқараға бағыт немесе арнау. Яғни, бұқаралық ақпарат мәселелері қоғамға, халыққа, көпшіліктің аудиториясына арналмақ, олармен тікелей байланыс орнатылмақ;
- бүкіл ақпарат көпшіліктің сұраныс-қажеттілігін, талап-талғамын, қанағаттандыру үшін берілмек;
- қоғамдық істерге байланысты әрі халық күткен мәселелерге белсенді позиция ұстанып, соған жұртты жұмылдыруға ат салысу болмақ;
- көпшіліктің пайдалануына ақпараттың тиімді, қолайлы әрі арзан болуын қалыптастыру. Жұрт ақпаратты қиналмай қабылдайтындай болу керек;
- жұртшылықтың бәрі бірдей және тұрақты түрде ақпарат алып отыруға мүмкіндік туғызу;
- қажет еткен жағдайда әркімнің ақпарат орындарына қатысуына жол ашу, т.б.

Сонымен қатар, әрбір БАҚ берген материалдарда хабарлардың толық әрі жеткілікті болуы өте қажет. Сонда ғана БАҚ-тың ісі ойдағыдай жүзеге асады.

Көптеген әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық зерттеулер нәтижелері көрсеткендей, БАҚ қоғамдағы жалпы қалыптасқан құбылыстар мен оқиғалардан ауытқу туралы үнемі хабарлап тұруы, оқырмандарды, тындаушыларды, көрермендерде қалыптасқан әлемдік тәртіп, өмірдің ағымының бұзылуы туралы, қоғамдағы өз орны мен өз болашағы туралы корку мен уайым туғызады.

Сонымен қатар егер адамдар БАҚ-тың қызметіне жиі бой ұсынатын болса, қоршаған әлемге байланысты негативті жағдайға көп ұрынады екен.

Егер тиімді пайдалана білсе, БАҚ қоғамдық пікірлерді өзгертуге орасан зор ықпал ететін алпауыт күші болып табылады. Саяси жағдайларды шынайы суреттейтін, дамыған, демократиялық тұрғыда ұйымдастырылған БАҚ-тың болуы қоғамды тиімді басқарудың, тұрақты демократиялық мемлекет болуының ең негізгі кепілдіктерінің бірі екендігі даусыз.

1776 жылы саясатшы әрі публицист Э. Берк айтқандай, БАҚ «төртінші билік» деп санап, көпшілік арасында пікір қалыптасып кеткені секілді, журналистикада жаңа көзқарас, ұғымдар пайда болып отыр. Кейбір саяси қайраткерлер кім теледидарды көп бақылса, сол бүкіл елді бақылай алады деп санайды. Шынымен де, БАҚ-тың мүмкіншіліктері мол. Әсіресе, әрбір үйде радио, теледидар бар кезде адамдар өз елдеріндегі жағдайды ғана емес, әлемде не болып жатқанын көріп біліп отырады.

Ақпарат құралдарының маңызы шын мәнінде сөз, баспасөз бостандығы берілген, оппозициялық партиялар бар елдерде арта түседі.

Сонымен қатар, ақпарат құралдарымен бірге билікті жүргізуде ақпараттық қордың да маңызы өте зор. Өйткені бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік институт ретінде - басқа қоғамдық институттармен қарым-қатынаста болуы заңды. Сол арқылы ол әр саламен, жан-жақты жұмыс істей алады. Демократия мен плюрализмді пайдаланады. Қоғамдық пікір қалыптастыруға ықпал етеді.

Қоғамдық пікірді туғызатын да, жасайтын да халық, әлеуметтік-саяси топтар. Қоғамдық пікір – өз кезегінде әлеуметтік-саяси өмірдің маңызды мәселелеріне байланысты туады.

Өткен мен бүгінге байланысты процестер мен фактілерге байланысты өріс алады, және де өзекті оқиғалар мен құбылыстар, іс-әрекеттер мен идеялар бағаланып, нақты мақсаттар мен міндеттер және оған жету жолдары жөнінде қоғамдық пікір пайда болады. Білім мен ғылыми мәліметтерді алу, оларды тарату бүгінгі таңда алдыңғы қатарлы орындарға ие.

БАҚ мемлекет пен ірі корпорация жағынан бақылаудан тәуелсіз бола бастады. Жарнама БАҚ-ты қаржыландыру мен оған кіріс әкеліп отырған басты қайнар көз болып табылады, және ол оның рухани және саяси тәуелсіздігіне кедергі болып отыр.

БАҚ-тың көптеген органдары мен ұйымдардың негізі коммерциялық бастау, ақпаратты неғұрлым кең аудиторияға сату үшін нарықтық пайдалану болып табылады. 1988 жылдың ақпанында АҚШ-тың үш негізгі телекомпаниялары Ақ үйдің Р. Рейганға солардың арналары арқылы экранға шығу ұсынысын қабылдамады. Бұл компанияның ресми өкілдері президенттік сөзде ешбір жаңа нәрсенің болмайтынын айтты, компанияның коммерциялық мүдделері оларға эфирді босқа пайдалануға рұқсат бермейміз деп жариялады.

Өздерінің репортаждарында, комментарийында БАҚ саясаттың жасырын белгісіз тұстарын жариялап отырды. Мысалы, АҚШ-та БАҚ-тың жекелеген органдары саяси аренадан Л. Джонсон мен Р. Никсонның кетуіне де аса зор рөл атқарды. Басқаша айтқанда БАҚ арқылы қалыптасатын қоғамдық пікір билікті шектеуге мүмкіндік береді [7].

Қандай да бір қоғам, саяси жүйе болсын оның дамуында жалпы ақпараттық қызметтің, бұқаралық ақпарат құралдарының атқарар қызметі мен рөлі зор. Өйткені қоғамның қалыпты саяси-әлеуметтік өмірін күнделікті ақпарат тарату қызметінсіз көзге елестету қиын. Олай болса ақпараттық қызмет дегеніміз не? Оның мәні мен маңызы неде? Ол әуелі қоғам мүшелері мен билік орындарына қажетті немесе сол қоғам үшін белгілі бір дәрежеде маңызы бар ақпараттарды қабылдап, уақытында таратып отыратын арнайы қызмет жүйесі болып табылады. Өз кезеңінде ақпараттар күнбе-күн БАҚ арқылы таралады.

Жалпы алғанда БАҚ-тың қоғамға қажеттілігі олардың тікелей атқарар функцияларынан туындайды.

Бүгінде БАҚ-тың қоғамда атқаратын функциялары аз емес. Олардың ішіндегі ең негізгілерінің бірі – бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық функциясы, яғни қоғам мен оның мүшелеріне күнделікті ақпарат таратып отыруы.

Өздері қабылдаған ақпарат негізінде адамдардың саяси-экономикалық, мәдени әлеуметтік, рухани өмірі, билік тармақтарының қызметі тағы басқалар жөнінде белгілі бір пікір қалыптасады.

Екіншіден, қоғамның дамуы, түрлі ішкі-сыртқы міндеттері мен саяси-экономикалық процестерді мақсатты түрде реттеп, шешіп отыруы, қоғам мүшелерімен басқа да қоғамдық институттармен арақатынасы тағы басқа да күнделікті ақпарат алмасуымен, яғни БАҚ-тың коммуникативті қызметінсіз мүмкін емес.

Бұқаралық ақпарат құралдарының функциясы адамдарға түрлі процестер және оқиғалар тұрғысында ой түйіндеуіне ықпал етеді, олар жөнінде түрлі ақпараттар ағыны ішінде бағдар болуына көмектеседі. Басқаша

айтқанда, адамдардың қоғамдағы әлеуметтік шындыққа табиғи бейімделуін қамтамасыз ететін олардың танымдық функциясы туындайды.

Бұқаралық ақпарат құралдарының билік пен оның субъектілері арасындағы байланысты реттеп, қадағалап отыру функциясының маңызы бүгінгі кезеңде тіпті арта түсуде. Бұл әсіресе дамыған демократиялық қоғамдарға тән қасиет.

Олардың қадағалаушылық қызметі өздері туғызатын қоғамдық пікірге арқа сүйейді. Бұқаралық ақпарат құралдары мемлекеттік ресми қадағалау органдары секілді әкімшілік-экономикалық шара қолдану құқына ие болмаса да, олар болған оқиғаға, оған жауапты адамдарға тек құқықтық тұрғыдан ғана емес, моральдық баға да береді.

Жалпы, Жапония ғалымдарының пайымдауынша, ақпарат кімнің қолында болса, ХХІ ғасырда билік соның қолында болады дейді. Кез-келген қоғам өмірінде ақпараттық қызмет жүйесінің қызметі мен рөлі зор.

Бүгінде дамыған, өркениетті қоғамдағы біліммен ақпарат билігі қаражат пен мемлекеттік күштеуді екінші кезекке ысырып тастап, оны басқаруда шешуші ықпал ете отырып олар саяси күшке айналып отыр.

Бұқаралық ақпарат құралдары коммуникативтік, ақпарат таратушылық, танымдық пікір туғызу арқылы саяси билікке ықпал етушілік, қадағалаушылық функцияларының маңызына қарай «төртінші билік» аталған. Мысалы, «Маңызды ақпаратқа ие болу билікке ие болуды білдіреді. Маңызды ақпаратты маңызы жоқ ақпараттан ажырата білу одан да күшті билікті білдіреді. Маңызды ақпаратты өз мүддене сай тарата білу мүмкіндігі болмаса ол жөнінде мақсатты түрде үндемей қалу екі есе көп билікті білдіреді» – деп жазды белгілі неміс саясаткері, саясаттану оқу құралының авторы.

Саяси билік әлеуметтік институттар арқылы жұмыс істейді. Ол ұйымдар, мекемелер, техникалық, ақпараттық, қоғамдық қатынастарды ұйымдастыру мен реттеуді қамтамасыз ететін ережелер арқылы іске асады.

Биліктің қайнар көзі, бастауына бедел, күш, байлық, заң, адамның қоғамдағы алатын орны, ұйым, мүдде, білім және хабарлама мәліметтер яғни ақпарат жатады.

Жалпы, қоғамның саяси институттары қатарында айырықша мәні бар, басқалармен салыстырғанда саяси билігі мен қызметі бөлектеу тұрғаны бұқаралық ақпарат тарату жүйесі болып табылады. Бұл жүйе тікелей өндіруші сала болмағанымен, қоғамдағы саяси-әлеуметтік ықпалы жағынан басым болатыны белгілі. Қоғам өмірінің қай саласында да мемлекеттік ақпараттың саясаты болады.

Ішкі және сыртқы саясаттың күрделі міндеттерінен бастап, күнделікті ауа райына дейін ақпараттың қамтамасыз етпейінше, алдағы мақсатқа қол

жеткізу, одан күткендей нәтиже тосу қиын. БАҚ-тың қоғам өміріндегі ақпараттық, коммуникативтік, танымдық, қоғамдық пікір туғызушылық функциялары мемлекет мүддесін қоғам мүшелеріне жеткізіп, олардың ой-пікірін байқатады, қоғамдық институттар арқылы оның жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының пәрменді саяси-әлеуметтік ықпалы мен мүмкіндіктерін осы себептерге байланысты мемлекеттің үнемі пайдалануына тура келеді. Бұл екі жақты байланыс ауқымы мен сипаты қоғамдағы билік режимдері және формаларына байланысты өзгеріп отырады.

Тоталитарлық, қатаң авторитарлық саяси режимдерде БАҚ тұтастай мемлекеттің бақылауында болады. Ондай қоғамдарда ақпарат кеңістігі мемлекет идеологиясына сай, сол бағытта ғана қалыптасады, қоғамға тек мемлекеттік көзқарас таратылып, қоғамдық пікір де сол бағытта қалыптасады [8].

КСРО кезіндегі тоталитарлық жүйе саясаты бұған айқын дәлел болады. Ал, демократиялық мемлекеттерде БАҚ пен мемлекет арасындағы қарым-қатынас заңдылық негізінде белгіленіп, барлық мәселелер тек құқықтық нормалар мен ережелер бойынша шешілді.

Мұндай саяси режим баспасөз бостандығын, пікірлер алшақтығы және көзқарас еркіндігін мойындайды, сонымен қатар, ар-ождан бостандығы да сақталады.

Сөз бостандығын шектеу журналистерге қоқан-лоқы көрсетіп, қысым жасау әлі де етек алып отырғаны жасырын емес. Өз кезегінде журналистер тарапынан да заңды өрескел бұзушылық, жалақорлық пен жалған ақпарат беру оқиғалары көптеп кездеседі. Осындай жөнсіздіктерді реттеп отыратын БАҚ туралы жаңа заң қабылдау қажеттігі Президент жолдауында атап көрсетілді. Онда республикадағы БАҚ-тың ұлттық мүддені қорғаудан сырт қалмауға тиістілігі де ескерілді. Бұқаралық ақпарат құралдары нарығында бәсекенің белең алуы заңды құбылыс.

Кез келген ақпарат құралы бұқараның көңілін жаулап алу жолында қызмет етеді. Оның ар жағында БАҚ-тың монополиялану қауіпі тұр. Ал монополияланған ақпарат шындықтың аулынан алыстап, жекелеген топтардың мүддесін көздейтіні бесенеден белгілі. Сол себепті, бәсекелестік үкімет тарапынан қатаң бақылауға алынады.

Елбасы республикадағы БАҚ-тың халық алдындағы жауапкершілігін жадынан шығармай, «өзінің дамуына жасалған қамқорлыққа жауапты тұғыр ұстануымен, әділ де шынайы ақпарат таратуға деген ұмтылысымен жауап қатады» деп зор үміт білдірді.

Медиа-нарықта БАҚ-тың өсуімен қатар қоғамның ақпараттық сұраныстарына сәйкес тақырыптық ауқымының да кенейе бастағандығы байқалады.

Уәкілетті орган мемлекеттік ақпараттық саясатты жүргізуге байланысты бюджеттік бағдарламаларды іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен республикалық деңгей-де мемлекеттік ақпарат саясатын жүргізу жөніндегі мемлекеттік тапсырысты қалыптастырады, орналастырады және оның жүзеге асырылуын бақылайды.

Өңірлік қауіпсіздік және сол процесстегі БАҚ-тың рөліне байланысты тақырып қазіргі кезде қай кездегіге қарағанда да өзекті болып отыр. Сөз бен бейненің рөлі қауіпсіздік ұғымында ғана емес, сонымен бірге оны қалыптастыруда да әскери құрамдық секілді маңызды факторға айналып келеді. Ғасыр бұрын Фридрих Ницше: «Факт дегеніміз жоқ – ұғындыру ғана бар» дегені ақиқатқа көбірек жақын келеді.

Медиа саланың түбегейлі өзгеру аймақ шегіндегі емес, жаһандық құбылыс екендігі анық. Мамандардың есебі бойынша 50 миллион адамдық аудиторияны қамту үшін радиоға 38 жыл, телевизияға 13 жыл қажет болыпты да, ал Интернет бұл деңгейге 4 жылдың ішінде жетіпті. 2014 жылы дүние жүзі бойынша интернетті пайдаланушылар саны 3 миллиардқа жеткізілді.

Олдос Хаксли өзінің тоталитаризмге қарсы утопияларында тапқырлықпен былай деп көрсеткен екен: «төрт жыл бойы аптасына үш рет жүз-жүздеп қайталасаң, ақиқат қалыптасты дей бер».

Біздің халық демократиялық, еркіндікке үйренуде, және де бұл бүгінгі ұрпақтың зор жетістігі. Алайда осындайлық қысқа мерзімде біздің неге қол жеткізгенімізді қарасақ; бұл ретте осынау жылдары біздің ұзақ күткен тәуелсіздігімізді сақтау және нығайту басты мақсат болды. Бұл бірінші нөмірлі мәселе еді. Осы салада біздің БАҚ өте көп еңбек сіңірді. Олар еліміздің тарихын, болып жатқан экономикалық үрдістерді жан-жақты зерделеп оны халыққа жеткізе білді. Еркін баспасөз – біздің мемлекетіміздің демократиялық бағыттан айнымайтындығының басты кепілі.

Демократия – біздің жолымыздың бастауы емес, түпкілікті мақсаты. Ал келесі бір білуге тиіс нәрсе – бұқаралық ақпарат құралдарының демократиялдығы. Яғни ол шынайы демократия үшін еңбек етеді, күреседі. Демократияның тағы бір пайдасы - жариялылықты күшейтіп, әділетсіздікке қарсы сынды дамытуға жағдай жасайды. Демократия мен БАҚ тығыз байланыста болуы тиіс.

Демократия кезінде БАҚ рөлі одан сайын артып, қоғамдық пікірдің ұйымдастырушысы мен жариялаушысы ретінде көрінеді. Ал, Төрегелді Бекниязов өзінің «Демократиялық қоғам және баспасөз» атты оқу құралында: «БАҚ қашанда халық мүддесін, мақсатын ұмытпауы керек, стихияды өмірдің қайда апарып соғатыны белгілі.

Демократияның өзі – заңды бұзу деген сөз емес. Әлемнің дамыған алпауыт елдерінде де солай. Ендеше салауатты өмірді, өркениетті көздесек, БАҚ-тар да соған қызмет етпек» – дейді [9].

Яғни, бұл тұрғыдан мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдары халықтың өмірін және де басқа жағдайларды тереңдеп жазып келе жатқанын ешкім жоққа шығармайды.

Ал, тәуелсіз БАҚ-тар болса түрлі тақырыптарды қозғап, ақпаратты кең спектрде көрсете білгенмен, халықтың өмірін, және де басқа мәселелерін жеңіл-желпі беріп жүргені белгілі. Кейде парасат жағы жетпей жатқаны байқалады. Бұған керісінше, мемлекеттік ақпарат құралдары ұстанымды да, салмақты болып келеді.

Қоғамдық сананың өзгеріп, өсуі – қоғам мүшелерінің мемлекет өмірінен күнделікті мол, әрі объективті мағлұмат алу дәрежесіне тікелей байланысты. Қоғамдық сана өз кезегінде қоғамдық пікір негізінде қалыптаспақ.

Бұл екеуінің де БАҚ-тар арқылы ғана пайда болып, одан әрі дами алатындығын ескерсек, оның қадағалаушылық функциясы тіпті күшейе түспек. Яғни қоғамдық пікір, билік тармақтарының белгілі бір шешімінің терістігіне бұқаралық ақпарат құралдары арқылы көз жеткізсе, ол оның шешімді өзгерту үшін тағы да сол ақпарат қызметін пайдалана отырып ықпал ете алады. Бұқаралық ақпарат құралдарының «төртінші билік» аталуы оның осындай саяси-әлеуметтік функцияларының маңыздылығынан болса керек.

Өткен ғасырдың 60-шы жылдары шыққан «Баспасөздің төрт теориясы» деп аталатын Сиберт, Шрамм, Питерсонның еңбегі бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жауапкершілігі туралы мәселелерді қозғауына байланысты журналистикада, саясатта, қоғамда кеңінен пікір туғызды.

Бірақ оның бастапқы идеялары Еуропада жүздеген жыл бұрын айтыла бастаған еді. Аталған еңбек соның қортындысы секілді көрінеді.

Ал қарастырылған проблемалар БАҚ-тың қоғамдағы орны мен рөліне, қызметіне байланысты болып келеді:

- баспасөздің авторитарлық теориясы;
- баспасөздің либертариандық теориясы;
- баспасөздің әлеуметтік-жауапкершілік теориясы;
- баспасөздің кеңестік коммунистік теориясы.

Осындай мәселелерге талдаулар жасалып, көзқарас-пікірлер арқылы жүйеленіп қорытындыланды [10].

Өздігінен БАҚ әрқашан адам немесе топтардың саласындағы өзгерістердің субъектісі бола бермейді. Өздігінен олар бұзу, жасау немесе процестердің құралы да бола алмайды. Оның позитивті немесе негативті

рөлі оның қандай әлеуметтік күшпен және қандай мақсатпен қолданылуына байланысты анықталады.

Бұл жерде белгілі ағылшын тарихшысы Дж. М. Треверянның саясат-әлеуметтік өзгерістердің себебі емес, нәтижесі деген сөзін айта кету қажет. БАҚ тек сол өзгерістерге ықпал ететін қосымша факторлардың құралының бірі болып табылады.

БАҚ-тағы қазіргі демократиялық бағыт пен гуманистік позиция баршаға ортақ. Осындай жағдайда ғана өркениет пен мемлекеттің бәйгесінде халықтық, ұлттық көкейкесті нәтижеге жетуге ұмтылатынымыз анық.

Негізінен бұқаралық ақпарат құралдарының маңызды рөлі - қоғамның қабілетті, өміршең жағдайын қамтамасыз ету.

Қоғамдағы болып жатқан экономикалық, демократиялық, саяси-әлеуметтік өзгерістерді түсіну, жаңаша қабылдап, бағалау процестері - енді қалыптаса бастаған Қазақстандық ақпарат кеңістігінен анық көрінуде. Ақпарат қызмет жүйесі өтпелі қоғамның әлеуметтік институттарының айрықша бір түрі ретінде ақпарат өндіріп, оны адамдардың әлеуметтік кеңістігіне тарататын арнайы қызметтің өзіндік формасына ие.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жоғарыда аталып өткен түрлі саяси-әлеуметтік функциялары демократиялық қоғамда мейілінше толығырақ көрінеді. Бұқаралық ақпарат құралдары демократия және оның құндылық негіздерінің жұмыс істеу механизмінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Демократияның бар құндылығы адам санасы мен саяси мәдениетіне тікелей байланысты.

Қоғам өміріндегі маңызды шешімдерді көпшілік дауыспен қабылдайтын демократиялық қоғамда сол көпшілікке тікелей саяси-психологиялық танымдық тұрғыдан ықпал ететін осы ақпарат құралдары. Бұқаралық ақпарат құралдары азаматтардың жекелеген саяси құбылыстар мен оқиғаларды қабылдауына белсенді әсер етіп қана қоймай, олардың қоғамдағы жалпы саясатқа көзқарасын қалыптастырады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Гаджиев, К. С.** Политическая наука. – М., 1995. – 569 б. – 252 б.
- 2 **Прохоров, Е. П.** Введение в теорию журналист. – М., 1995. – 79 б.
- 3 **Сарсенбаев, А. С.** Формирование информационной политики Республики Казахстана. Дисс. канд. – Алматы, 1999. – 165 б. – 26 б.
- 4 **Мұхтар Құл-Мұхаммед.** «Мемлекет пен ақпарат құралдары бірін-бірі қолдай отырып дамиды» // Астана ақшамы. – 2002. – 21.05.

5 **Назарбаева, Д.** «Сөз бостандығы – демократияның басты белгісі» // Астана ақшамы. – 2002. – 27.06.

6 **Бориснев, С. В.** Социология Коммуникаций. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 270 б. – 26-27 бб.

7 **Сарсенбаев, А. С.** «Становление демократической системы средств массовой информации Республики Казахстана». Автореф. дис. канд. – Алматы, 1997. – 24 б. – 10 б.

8 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1998. – 10 б.

9 Қазақстан Республикасының Заңы «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» // Егемен Қазақстан. – 1999. – 6.08.

10 **Бекниязов, Т.** Журналистің шығармашылық шеберлігі. – Алматы : Қаз.Ун. 2004. – 174 б. – 20-22 бб.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Г. Ж. Ельмуратов, М. С. Сагандыкова

Средства массовой информации как социально-политическое явление

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. павлодар.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Г. Ж. Ельмуратов, М. С. Сагандыкова

Средства массовой информации как социально-политическое явление

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. павлодар.

Material received on 14.06.16.

В статье рассматриваются средства массовой информации как социально-политический институт. Подчеркивается роль массовых коммуникаций во всех сферах общественной жизни.

В статье рассматриваются средства массовой информации как социально-политический институт. Подчеркивается роль массовых коммуникаций во всех сферах общественной жизни.

Ғ. Ж. Ельмуратов¹, М. С. Сағандықова²

¹саяси ғ.к., доцент, ²магистрант, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

e-mail:

АҚПАРАТТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ МЕН РӨЛІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мақалада бұқаралық ақпарат құралдары аса маңызды, қоғамдық функциясы талдауға алынған. Қазіргі уақытта БАҚ саяси үрдісті жүзеге асырудағы маңызды институттардың бірі болып табылады.

Кілтті сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, ақпараттық саясат, азаматтық қоғам, қоғамдық сана, ақпарат қызметі, демократия.

Негізінен кез-келген мемлекеттің ішкі-сыртқы міндеттері мен мақсаттарын жүзеге асыру үшін өзінің ақпараттық саясаты болады. Бүгінде жаңаша даму жолына түскен Қазақстанның халқы мен экономикасы үлкен өзгерістерді басынан өткеруде. Демократиялық жаңғырулар тереңдетіліп, қоғамды жалпы трансформациялау процестерінің қажетті шарттары тұрақтандырылуда.

Осындай өтпелі кезеңде БАҚ-тың қоғамдық санаға әсері саяси-әлеуметтік күші айқын байқалып отыр. Егемен елде болып жатқан барлық оқиғаларға ақпарат құралдары тікелей араласа отырып, қоғамның басқа салаларымен ақпарат қызметі де өз рыногына шықты.

Демек «төртінші билік» қазақстандық қоғамдағы өзгерістерге оң, әрі белсене араласуда. Меншіктің әр алуандылығы ақпарат қызметін заң және экономикалық статусы және саяси-әлеуметтік көзқарас-бағыты арқылы жіктейді.

Мемлекеттік тәуелсіздік, жаңа экономикалық саясат пен құқық мемлекет құру міндеттері республика ақпарат кеңістігіне де үлкен өзгерістер ала келді. Ол міндеттерді жүзеге асыру-қоғамның өмірін дұрыс түсініп-қабылдап, шынайы суреттеу мүмкіндігінен соң ғана жүзеге аспақ [1].

Тәуелсіздік жағдайында Қазақстан үшін дамудың тұрақты демократиялық моделін таңдауда, қоғамды еркін және құқықтық-демократиялық үлгіде

трансформациялау жолдары мен әдістерін іздеуде объективті, шынайы ақпараттың маңызы зор.

Яғни демократиялық, құқықтық мемлекетке ашық ақпараттық кеңістік тән. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан-ақ бұған дейін тегіс мемлекеттік болып келген ақпарат құралдары бірте-бірте либералдандырылып, кооперативтік коммерциялық, жеке меншік басылымдар шыға бастады. Жаңадан газет-журналдар мен радиостанциялар, телеканалдар ашылды.

Қоғамдағы ақпарат құралдарына саяси цензураның алынып тастауын пайдаланып, батыстың бұрын таратуға, көрсетуге тиым салынған әдебиет, кинофильмдер тағы басқалары Қазақстан рыногна ағыла бастады.

Бірақ та бұл процесс өтпелі кезеңдері азаматтардың жан-жаққа бөлініп кеткен рухани-адамгершілік құндылықтарын одан әрі ыдыратуға тікелей әсер етті.

Тарихқа көз жүгіртсек, Қазақстандағы БАҚ-қа 128 жыл болғанын көреміз. Бұл аралықта түрлі себептерге байланысты қаншама мерзімді басылымдар, ақпарат құралдары жабылып, орнына жаңалары ашылып жұмыс істеді. Олар: «Түркістан уалаятының газеті» – (1870-1882жж.), «Дала уалаятының газеті» – (1888-1905жж.), 1911-1915 жылдары Тройцкіде шығып тұрған «Айқап» газеті, «Жас Қазақ» – (1923-1925жж.) шықты, «Егемен Қазақстан» – (1919 ж. 17-желтоқсаннан бастап), «Казакстанский Правда» – (1920 ж. 1-қаңтардан бастап), «Жұлдыз» газеті (1920 ж.) және «Простор» газеті (1933ж.) болды [2].

Алайда бүгінгі егемендік кезеңіне дейін Қазақстанның дербес, толыққанды ақпараттық кеңістігі, ақпараттық саясаты қалыптаспаған еді.

Қазақстан өркениет дамуының құрамдас бір бөлігі болса, оның саяси өміріндегі бұқаралық ақпарат құралдарының да алар орны ерекше деп айтуға болады, және де мемлекетіміз осы жылдарда тоталитарлық жүйенің сеңін бұзып әлемдік өркениет көшіне ілесуге, ашық демократиялық саясат жүргізуге бет алып бұл бағытта үлкен жетістіктерге қол жеткізді.

Қоғаммен бірге бұқаралық ақпарат құралдары да түбегейлі өзгерді. Осы тұста мына бір мәселеге көңіл аудару керек: Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялағанға дейінгі идеологиялық жүйе мен қазіргі мемлекеттік идеология арасындағы айырмашылық ерекше. Бұрынғы Негізгі заңымызда сөз, баспасөз бостандығы, пікір әр-алуандылығы қамтамасыз етіледі делінгенімен іс жүзінде ондай болмай жататын.

БАҚ-тар бір идеологияның ғана жаршысына айналып, ақпараттық дербестік мәселесі айтылмақ түгілі, ойға алынбайтын да. Осындай мәселелердің немесе олқылықтардың орнын толтыруға соңғы 5-10 жыл көлемінде нақты қадамдар жасала бастады. Ең бастысы Қазақстанда өркениет талаптарына жауап беретін заңды-құқықтық база жасалды.

Бұқаралық ақпарат құралдары туралы 1991-жылы 28-маусымда және 1999-жылы 23-шілдеде екі рет заң қабылданып, оның қоғамдық өміріміздегі рөлі айқындалды, және зор әлеуметтік-саяси институттардың бірі екендігі белгіленді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабында: «1. Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. 2. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар...» делінген [3].

Яғни, азаматтардың сөз, пікірін айту бостандығы Ата Заңымызда басты қағидалардың бірі ретінде айқын жазылып, мемлекет тарапынан қорғалуда. Сондай-ақ демократиялық қоғамда бір де бір идеология қаншалықты тартымды, дұрыс болып көрінсе де, мемлекеттік сипат алуға тиісті емес. Бұл тұрғыдан Ата Заңымыздың 5-бабында: «Қазақстан Республикасында идеологиялық және саяси әр алуандылық танылады» деп көрсетілген.

Сөйтіп, газет-журналдардың адам бойындағы патриоттық, отансүйгіштік, ұлтжандылық сезім қалыптастырудағы рөлі мен атқарар міндеті туралы арнайы сөз қозғаудың кезеңі келді. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев 1992 жылы «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптастыру мен дамуының стратегиясында»:

«Саяси демократия тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарынсыз ақылға сыйымсыз болар еді» деген болатын. «Сонымен бірге олардың объективсіздік пен теріс пиғылдылықты бүлдіруші, әрі тұрақсыздандырушы күшін сезінуі, әлеуметтік жауапкершілігі болуға тиіс.

Нақ сондықтан мемлекет құрылымдары қоғамдық пікірді зерттейді және өзінің іс-қимылын соған сәйкес түзетіп отырады», - деп сонау тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында-ақ Қазақстанның дамуында сөз бостандығы мен ой бостандығын атап көрсетті [4].

Біздіңше терезесі тең саяси сұхбат Қазақстан қоғамын демократияландыру жолындағы саяси жүйені қайта құрып, түбегейлі реформалауға БАҚ игі ықпал етер еді.

Осыған байланысты қоғамда бспалық және электрондық бұқаралық ақпарат құралдарының даму тарихына қысқаша тоқталсақ.

Ұзақ уақыт бойы ақпараттың негізгі қайнар көзі баспасөз-газет пен журналдар болып табылды. Олардың көпшілігі саяси партиялардың органдары ретінде пайда болды.

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін жариялаған сәттен бері БАҚ қоғамдық пікір қалыптастырудың қуатты қаруына айналып келеді. Ал, нақтылай айтсақ, ел егемендігімен тәуелсіздігі жолындағы саяси күресте, әсіресе, қазақ басылымдарының тарихи рөлі ерекше.

Осы мәселеге айрықша мән берген Елбасы Н. Ә. Назарбаев: «... біздің БАҚ-тың республика мүдделерін қорғай білу, дүниежүзілік саяси аренада өзінің ақпараттық кеңістігін құруды үйренулері қажет. Республикадан тыс жерлерде оқырманға жол табу керек, оның үстіне бізде өзіміздің сыртқы және ішкі саяси қадамдарымызды айшықты көрсетер негіздер жеткілікті» – деп атап айтқан болатын.

Баспасөз негізінен, адамдар бойына моральдық, адамгершілік және эстетикалық танымды қалыптастыруды басты мұрат санайды. Оның еркін сөздің әсер ету күші кез келген билік ықпалынан кем түспейді.

Сонымен қатар, баспасөз билігі жөнінде айтқанда, ең алдымен тұтас қоғам, жекелеген адамдар және журналистер мүдделерін қаншалықты қорғалып отырғандығын естен шығармауымыз керек.

Қазақстанда 1991-жылы 600-ден аса мемлекеттік басылым болса, Қазақстанда 2015 жылы 1 364 газеттер және 522 журналдар тіркелді, олардың 76 % мемлекеттік емес. Өкілетті органның сайтында жаңадан ашылған жеке меншік БАҚ-тың есебінен соңғы жылдары газет сандары үнемі өсу үстінде делінген. Бұл ақпарат ағымдағы жағдайға сәйкес келмейді.

Сонымен, еліміздің ақпарат кеңістігінің басым бөлігі мемлекеттік емес басылымдарға – 67 % (342 журналдар) тиесілі, ал мемлекеттік басылымдарға тиесілісі – 33 % (172) құрайды. Бұқаралық баспасөзге халықтың ынта ықыласы жыл сайын артып келеді, мемлекет тарапынан да айрықша көңіл бөлініп отыр.

Әйтсе де, жетістікпен қатар иықтаса жүретін келеңсіз жәйіттерді айтпасақ болмайды. Қазір газет шығаруда ілгерішіл қадамдар жасалуда. Республика бойынша да, тіпті аудан, облыстар бойынша да ондап, жүздеп газеттер шығарылуда.

Жалпы БАҚ-ның ішінде, әсіресе баспасөздің орны бөлек. Өйткені электронды ақпарат құралдарына қарағанда, баспасөздің өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалы, радио, телеарнадағы эфирден айтылған сөз кейде сол сәттің, сол мезеттің ақпараты ретінде қалып жатады, ал газет-журналда басылған сөз мәңгілік. Оны бірнеше жылда кейін де, тіпті ғасырлар өткенде де тасқа басылған сөз ретінде пайдалануға болады.

Әрине, бұл жерде БАҚ-тың өзге де түрлерінің өзіндік орны барын жоққа шығармауымыз керек. Мысалы, радио, телевизияның жеделдігін, дыбыстық және бейнеқатарын атап айтуымыз қажет. Кешегі кеңестік кезеңде тек қана бір идеологияға бағынған баспасөз болса, бүгінде әр алуан ұстанымдағы баспасөз түрлері пайда болды. Плюрализм мықтап орнығып келеді [5].

Президентіміз Н. Ә. Назарбаев: «Баспасөз – саяси ықпал жасаудың тетігі. Оларға арқа сүйемей өз саясатынды қалай жүргізіп, реформа мәнін қалай

ұғындыруға болатынын түсінбеймін. Егер ең бұқарашыл саяси мінберден айрылсақ, жұртты өз іс-әрекетіміз туралы, аймақтардың даму перспективасы туралы, мәселені шешудегі көзқарастар туралы жағдайларды қалайша хабардар етпекпіз» – деді [6]. Және де «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы» деген еңбегінде

«Саяси демократия тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарынсыз ақылға сыйымсыз болар еді. Сонымен бірге, олардың объективсіздік пен теріс пиғылдылықтың бүлдіруші әрі тұрақсыздандырушы күшін сезінуі, әлеуметтік жауапкершілігі болуы тиіс.

Нақ сондықтан оларға бағдар ұстана отырып, мемлекеттік үкімет құрылымдары қоғамдық пікірді зерттейді және өзінің іс-қимылын соған сәйкес түзетіп отырады» – деп демократиялық қоғамдағы тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының атқарар қызметіне жоғары баға берді [7].

Расында да кез-келген мәселеде баспасөздің араласпайтын жері жоқ. Саясат, экономика, мәдениет, әлеуметтік салалардың бәрін қамтитын осы – баспасөз. Және де оған жәйдан-жәй ғана емес, ұсыныстармен, пікірлермен, қажет болса сын арқылы ой тастайды, қозғау салады.

Мұндай да министрлер мен әкімдерге сөз арнап жағдайларды жақсартуға күш салады. Халықтың сөзін сөйлейді, мұң-мұқтажын мәселе етіп көрсетеді.

«...Баспасөз сондай-ақ өзі жариялаған сын материалдарға мемлекеттік органдардан жауап күтеді. Кейбір бюрократтыққа салынған басшыларға баспасөз материалдарының әсері күшті.

Ал оның өзі, қрағамды жақсартуға әрі дамытуға оң ықпал етері анық. Осындай жағдайларды көріп-біліп отырған халық баспасөзді өзіне рухани азық ретінде, қызыға оқиды.

Қазіргі таңда Республика БАҚ жоғарыдағы өзекті мәселелер төңірегінде байсалды ой қозғауға бағытталған. Басылымдарға халық мүддесін көздеген материалдар бұрынғы қай кездегіден болсын, сапалылығымен назар аудартады. Солай десек те, бүгінгі қиын кезеңде қазақ журналистикасының ішкі проблемалары қатты алаңдатып отыр.

БАҚ, оның ішінде баспасөз ең алдымен қаржылық тоқырауды бастан кешіріп отыр. Бүгінгі таңда нарықтық экономиканың от-жалыны газет-журналдарды шарпып барады. Қазақ газеттерінің қаржылық тапшылықтарының негізгі себептерінің бірі олардың оқырмандарын негізінен алғанда ауылдақ жерлерде тұрады.

Ауылдардағы дәл қазіргі экономикалық және әлеуметтік ауыр жағдай, мемлекет тарапынан рухани құндылықтарды байытуға деген енжарлық халықтың басылымдарға ынта-ықыласын төмендетіп отыр. Қоғамда тез баю мен тез кедейлену процесі жүріліп жатыр.

Оның себебі – негізгі өндіріс орындарының мүлдем тоқтап, жұмыс істемеуінен немесе жартыкеш күй кешуінен. Жұмыссыз қалған халықтың негізгі бөлігі сауда-саттықты күн көрістің тірегіне айналдырып, амалсыздан рухани жұтандыққа ұшырауда. Екінші жағынан, қазіргі нарық жағдайында басылымдар құнының тым қымбаттап кеткені де құпия емес.

Күнделікті нанын әрен ажыратып отырған халықты басылымдардың қызықтырмайтыны өзінен-өзі түсінікті.

Еркін баспасөз – біздің мемлекетіміздің демократиялық бағыттан айнымайтындығының басты кепілі. Бүгінгі ақпарат жүйесінде мемлекеттік, мемлекеттік емес, тәуелді, тәуелсіз БАҚ деген ұғымдар айналымда жүр. Бұлардың мемлекетке тәуелдісіне қарағанда, тәуелсіз қызықтырақ, ықпалдырақ, әсерлірек болып тұр. Өйткені, біріншісінде ресми материалдар, хабарлар тоғытылып жатады, күн көруі үшін жарнама қуалайды, оқырман, аудитория үшін күреседі, дау-дамайға араласып, төрелік айтуға мәжбүр.

Осыдан олардың алдырушылары, оқырмандары азаяды, іскер қызметкерлерінің саны кемиді. Олардың бірсыпырасы материалдық жағынан тиімді жерге ауысып кетті. Яғни, мемлекеттік БАҚ-да істеу құны, беделі төмендеді. Ал тәуелсіз, мемлекеттік емес баспасөз олардың еңбегін басқаша бағалайды, шығармашылық еркіндікті мол береді. Осымен олар іскер журналистерді өзіне көп тартады. Біздің ойымызша, тәуелді БАҚ-ға қамқорлық керек.

Қалың бұқара санасына өктемдік жасаудың құдіретті тетіктері болып табылатын БАҚ-пен өнер атаулының өзара байланысы белгілі бір әлеуметтік мақсаттарға бағындырылады.

Бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің әлеуметтік негіздері кейінгі кездері елеулі өзгерістерге ұшырауда.

Жаңа меншік иелерінің, әлеуметтік жіктердің, оппозициялық топтар мен партиялардың және қозғалыстардың пайда болуы, олардың өз мақсат-мүдделері мен көзқарастарын білдіріп, баспасөз арқылы таратып отыруына мүмкіндік туды. Халық белгілі бір дәрежеде баспасөз арқылы өкіметті өз пікірін тыңдауға мойын ұсындырып, өкетке ықпал ете бастады.

Билік пен халықтың баспасөз арқылы мұндай қарым-қатынасы мемлекетті демократиялық негізде өркендетуге тән құбылыс.

Алайда мемлекет басындағы кейбір қайраткерлердің баспасөздегі сыннан масаның ызыңындай мезі болып, оны кейде қасақана елемеуге тырысқаны жасырын емес.

Әсіресе өткір сынға толы материалдарға теріс көзқарас қалыптасты. Сыбайлас жемқорлыққа құшақ жайып, тасадан тас ату елді тітіреткен тұста, мылтықтың күшімен кек қайтарып, күш құйлымы министрлерінің

машиналарын айдап кетіп, көлеңкелі экономика, рәкет, есірткі бизнесі етек алған тұста сауал мен қатар қатал күрес шараларын қолға алып, заңды жедел қайта қабылдау қажет болды.

Сол кезде бұқаралық ақпарат құралдары еске түсіп, газеттерде сын мақалаларды аз жариялады, эфирден көлеңкелі көріністерді азырақ беріп, жеңістер мен жемістерге көбірек көңіл беру талап етілді. Бірақ бостандықтың дәмін татып алған тәуелсіз баспасөз бұл қасандықпен келіскісі келген жоқ. Сол сәтте жоғары лауазым иелері жалпы баспасөзді жүгендеп, тізгіндеп ұстау мәселесін күн тәртібіне қойды [8].

Бұл пиғыл баспасөз жөніндегі жаңа заңның алғашқы бабында шаң беріп бұқаралық ақпарат құралдарының редакциялары материалдарды жинап, әзірлейтін және газеттер мен журналдарды радио мен теледидар бағдарламаларын жарыққа шығаратын заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесі болып табылады деп атап көрсетті. Сөйтіп, осы қағиды арқылы редакциялар заңдық мәртебесінен ада болды.

Бұл бірақ жағдайда дербестіктен айрылу деген сөз еді. Барлығы да баяғы қатаң тәртіп партиялық кезіне қайта оралғандай болды. Енді үкімет бұқаралық ақпарат құралдары арқылы халыққа ықпал жасап, өз саясатын жүргізгісі келді. Мұның өзі мемлекетті басқарудың айбарлы тәселдеріне қайта оралып, демократиядан недәуір ауытқуды аңғартады.

Дегенмен, «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңның қоғамымызды демократияландырып, одан әрі реформалау жолындағы ілгері басқан ірі қадам екенін атап айту керек. Бұл құжатта ақпарат құралдарымен қарым қатынастың дамыған демократиялық елдердің көбінде пайдаланылып жүрген тәжірибесі жинақталған.

Халықаралық сарапшылардың бағасына карағанда, ол ТМД елдерінде Ресейден кейінгі екінші демократиялық заң. Ол баспасөздің мемлекет органдарымен қатынасын сапалы жаңа деңгейге көтеріп, Қазақстанның дүниежүзілік ақпарат кеңістігіне белсене кіруіне жағдай жасады. Заң ең алдымен баспасөз қызметкерлерінің өзіне керек. Ол журналистерге құқық беріп қана қоймай, оның міндеттерін де айқындап отыр. Редакция қызметкері жергілікті жерге келгенде өзінің не қызмет атқарып, қандай ақпарат алуын жақсы біледі. Алайда оның құқығы жүзеге асуына біреулер мұрындақ болуы керек.

Бір өкініштісі - журналистердің хабар жинап, тарату құқығын жүзеге асыруының тетігі әлі айқындалмаған. Баспасөз қызметкері мағлұмат алу үшін келетін мекемелердің басшылары мен мамандары бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңды біле бермейді.

Жалпы республика заңдарының өзінде біріне-бірі үйлеспейтін қарама-қайшы тұстар кездесіп қалады. Мұндайда кейін шыққан бұқаралық ақпарат

құралдары туралы заңды басшылыққа алған абзал болар еді. Алайда әрбір мекеме өз саласының заңын артық санайды.

Сондықтан тілшілерге өздеріне көрсету қажет деп тапса, сол жөніндегі материалдары ғана береді. Одан артық дерек беріп қойған қызметкерді басшылар қатаң тәртіпке шақырып, жаза беріліп те жатады. Соның салдарынан көптеген баспасөз қызметкерлері жұртқа өз сөзін айта алмайды.

Негізінен, баспасөз беттерінде Конституцияны бұзуға, нәсілдік-ұлттық кемітушілікті насихаттауға, елдің территориясы мен егемендігіне қол сұғушылыққа тиым салынады. Осындай негізгі принциптерден басқа мемлекет БАҚ қызметіне араласуды қажет деп таппайды. Ал өзінің ақпараттық саясатын жүргізу үшін белгілі бір басылымдар телерадио компанияларының қызметін пайдаланады.

Дегенмен де, баспасөздің қоғамымыздағы алатын орнына жоғары баға берген ҚР Президенті Н. Назарбаев: «Қалыптасқан қоғамдық экономикалық-саяси жағдайға оқырманның сипаты мен тілегіне орай баспасөз қазір ағартушылық-танымдық, қазақстандық патриотизмді қалыптастыратын сипатқа ие болды. Себебі, біз жаңа мемлекет құру үстіндеміз.

Демек, осындай сын кезінде баспасөз халықты біріктіруші қоғамды алға жылжытатын саяси ойдың алдыңғы қатарда болуын қамтамасыз етуге тиіс. Сондықтан, мемлекетті қалыптастырушы күш ретінде танымдық, терең ойлы баспасөзге арқа сүйеместен өз саясатыңды қалай жүргізіп, реформа мәнін қалай ұғындыруға болатынын түсінбеймін»-деп атап көрсетті [9].

Қазіргі таңда Республикалық қоғамдық-саяси басылымдар «Егемен Қазақстан», «Жас Алаш», «Ана тілі», «Түркістан» газеттері, «Ақиқат», «Саясат», «Мысль» журналдары көбінесе мемлекетіміздің қоғамдық-саяси, әлеуметтік мәселелерге көбірек назар аударса, «Жұлдыз», «Парасат» журналдары мен «Қазақ әдебиеті» газеттері мәдениет, өнер, әдебиет салаларын кеңінен қамтиды. Соңғы жылдары халқымыздың ислам дініне қарай бет бұруының өсуіне байланысты діни басылымдар да көбейіп келеді.

Яғни, «Шапағат нұр», «Ислам әлемі», «Алдаспан», «Ясауи» журналдары мен «Имандылық», «Заман және иман», «Әл-хабар», «Ислам және өркениет» газеттерінің басты мақсаты, халық арасында ислам дінін уағыздау, насихаттау, дініміздің жөн-жораларын халыққа түсіндіру болып табылады.

Сонымен қатар қазақ тіліндегі газет-журналдар шет мемлекеттерде де жарық көруде. Қазақтардың ең көп тұратын жері Қытайда 6-дан астам газет, 8-ден аса журнал шығады.

Монғолияда қазақ тілінде «Жаңа өмір» газеті мен «Шұғыла» журналы жарық көрсе, Өзбекстанда «Достық туы» газеті жарыққа шығуда.

Еліміздегі сөз бостандығының арқасында 90-жылдардан бастап ана тіліміздегі тәуелсіз басылымдар жарық көре бастады.

Алғашқы тәуелсіз газеттерге «Азат», «Желтоқсан» жатады. Одақтың шаңырағы шайқалып, тәуелсіздік алуға мүмкіндік туғалы тұрған шақта, бұл газеттердің басты тақырыптары Қазақстанның тәуелсіздігін насихаттау болатын.

1952-жылы саясатта «Телевидение – ғасырдың бастамасы» деп саналады. Дегенмен, телевидение үшін оның пайда болуымен саясаттың маңызды құралына айналуына дейін аз ғана уақыт өтті. Ол тез дамып, тез тарала бастады.

70-80 жылдары телевидение БАҚ ең үстемдік етушісі болып саналады. Бұған АҚШ-ғы Дж. Кеннеди мен Р. Никсон арасындағы телевизиондық дебат мысал бола алады. Э. Роупер сайлаушылар арасында сауалнама жүргізгеннен кейін, осы теледебаттар Кеннедидің жеңісіне ықпал етті деген қорытындыға келді, 1980-жылы теледебаттар Р. Рейганның Дж. Картерді 5пайызға озып шығуға мүмкіндік берген.

Сонымен қатар теледебаттар Р. Рейган мен У. Мондейл, 1988 ж. Дж. Буш пен М. Дукакис арасындағы, 1992 ж. Дж. Буш пен Б. Клинтон арасындағы теледебаттар да аз рөл ойнаған жоқ. Кейіннен теледебаттар сайлау науқанында негізгі құрал ретінде дами түсті.

Соңғы жылдары республиканың ақпараттық кеңістігінің қалыптасуында теледидардың рөлі мен маңызы артып отыр. Статистикалық деректерге жүгінсек, адам күніне кем дегенде 2-3 сағат теледидар көреді екен. Яғни бұл уақыт қоғам мүшесінің ой-санасы мен саяси-әлеуметтік көзқарастарына елеулі ықпал етуге жетіп отыр деуге болады.

2004 жылдың сәуір айында болған Еуразиялық медиа форум республика тұрғындары арасында жүргізілген сауалнаманы шолып өтелік. Сауалнама бойынша сұралғандардың 57 пайызы БАҚ-тың міндеті халықты болып жатқан оқиғалармен хабардар етіп отыру деп санайды. 20 пайызы жаңалықтармен таныстырудан басқа, оны бағалау мен сараптауды да БАҚ міндетіне жүктейді. Ал 15 пайызы БАҚ-тың негізгі міндеті – жалпы адамзаттық құндылықтарды насихаттауға атсалысу деп біледі.

Жауап бергендердің 82 пайызы БАҚ-тың жан-жақтылығын бағалайды. Және газет бетіндегі мақала немесе телесюжет дау-дамайлық әрекеттерге итермелеуі мүмкін десе, 15 пайызы бұған қарама - қарсы пікір айтады. 3 пайызы жауап беруді қиынсынады. Сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі (74 пайызы) экстремизм мен нәсілшілдікке бөлінудің насихатталуын қаламайды. 16-29 жас аралығындағылардың 37 пайызы, 50-59 жас аралығындағылардың 8 пайызы журналисттер зорлық-зомбылыққа жауапты

болмауы керек дейді. Он жылдық білімі бар 57 пайыз, жоғары білімді 16 пайыз сұралғандар да осы пікірді қолдайды.

1994 жылы БҰҰ мынадай мәселе қарады. Болашақ жас ұрпақтың тәрбиесі үшін зорлық-зомбылық, қантөгіс, нашакорлық, порнографиялық жайларды насихаттайтын фильмдерден тыйм салу жөнінде шешім қабылдады. Міне, осы мәселе Қазақстандағы бұқаралық ақпарат құралдарына да сабақ болуы тиіс.

Ақпараттың қауіпсіздігіне немқұрайды қараудың қаншалықты залал әкеліп жатқанын философ ғалым Амангелді Айталының мына бір деректерінен аңғаруға болады: «... әлеуметтік зерттеу нәтижесінде ресейлік РТР арнасы көрсеткен 100 фильмнің 10-ы, ОРТ арнасы көрсеткен 100 фильмнің 13-і, ал НТВ арнасының 100 фильмнің 30-ы зорлық-зомбылықты насихаттайтыны анықталған. НТВ арнасынан қазір ресейліктер өздері шошып отыр.

Ендеше, неге біз оның жастарды зорлыққа тәрбиелейтін хабарларын өзімізде көрсетуіміз керек. Ақпараттық қауіпсіздікті сақтау үшін оны ұлттық, мәдени кеңістікке айналдыру керек. «Мәдени империализм» дегенге жол бермеу керек.

Осы ретте мынандай жайды айта кеткен жөн. Францияда алғаш коммерциялық телевидение ашылады деген кезде президент Жорж Помпиду: «Бізде коммерциялық телевидение ашу – болашақ ұрпақтарымызды рухани азғындау болмақ», – деген екен. Ал, Германия канцлері Г. Шмидт болса: «Германияда коммерциялық телевидениеге рұқсат беру – елімізде атом бомбасын жару деген сөз»-деп шошыған.

Міне, жер жүзіндегі ірі екі елдің басшылары жайдан-дай осылай деген болар. Біз капиталистік ел деп атаған мемлекеттің басшылары неге қатты қорқады? Өйткені олар келешек ұрпақтары үшін алаңдайды.

Қоғамның ішкі саяси тұрақтылығын сақтау аса маңызды проблема. Ал, оған төнетін қауіп-қатер сыртқы ақпараттың ықпалынан болатыны белгілі. Яғни, олардың сипаты қандай дегенде, мынандай мәселелерді атап көрсету керек:

Біріншіден, шетел ақпарат құралдарының республика азаматтарының ой-санасына «кедергісіз» әсер етуі;

Екіншіден, қоғамдағы болып жатқан түбегейлі өзгерістердің, реформалық жаңарулардың бұрмаланып көрсетілуі. Бұл туралы теріс ақпарат таратылуы. Яғни, халықтың қоғамдық санасының жеткіліксіз болуы;

Үшіншіден, жекелеген ақпарат құралдары тарапынан қоғамда болып жататын әлеуметтік, саяси мәні зор мәселелерге байланысты саяси билік, оппозиция, саяси партиялар арасында тартыстардың демократиялық принциптер тұрғысынан дұрыс бағаланбауы;

Төртіншіден, билік басындағылардың жекелеген үйлесімсіздіктер туралы әділ сарапталмай, теріс түсінікпен ақпарат таратылуы;

Бесіншіден, елдің біртұтас ақпарат кеңістігінің бұзылуы.

Қазақстан телевидениесінен «Хабар», «Қазақстан» телеарналары ірі телеарна болып саналады. Олар саясат пен соңғы жедел жаңалықтарды беріп тұрады.

Ал, коммерциялық каналдар: «КТК», «Оң-ТВ», «31-арна», «НТК». Бұл арналардың ішінен «КТК», «31-канал» арналары аздап болса да саяси-әлеуметтік жағдайға байланысты хабарларды береді. Дегенмен де 100 пайыздың 30-40 пайызы ғана хабарларға арналған десекте болады.

Алайда, Қазақстан Конституциясы мен «Баспасөз және басқа ақпарат құралдары туралы» заңда да осындай жоғарыда айтылған мазмұндағы тұжырымдар бар екенін ескеру керек және же осы заңды, адамның адамгершілігін құрметтуін ұмытпасақ болғаны.

XIX ғасырдың аяғында радионың ойлап табылуы, ақпаратты тарату механизмін біржолата өзгертті, енді хабарлар мемлекеттік шекарадан өтіп, ешбір тұлғасыз алыс жерлерге де тарала бастады. II-дүниежүзілік соғыстың кезінде радио қоғамды саяси мобилендіру мен үгіт-насихаттың маңызды және басты құралы болып табылды.

Содан бері ақпарат тарапынан бұқаралық құралдардың ішінде мүмкіндігі мол арнаның бірі – радио. Ақпарат кеңістігінде оперативтілігімен, шынайылығымен және өміршең өткірлігімен айрықша мәнге ие болған БАҚ-тың ең тиімдісі, әрі қолайлысы осы радио. Ол кең аудиториясымен әрбір отбасына, әрбір жеке адамға әсер ету қуатымен ерекшелінеді. Радио басқа ақпарат құралдарының өзінің демократиялылығымен және жеделдігімен оқшауланады. Кез-келген ақпарат, жаңалықтар, күнделікті оқиғалар тізбегі, ең алдымен, әуе толқыны арқылы тарап жатады.

Егемендік жылдарда Қазақстанда электронды ақпарат құралдарының, соның ішінде радиоарналардың саны күрт өсті. 1996-жылдың аяғында 30 радиостанция жұмыс істеген еді. Халықаралық Интернет агенттігінің дерктеріне қарағанда радиожілікті пайдалану құқығы үшін тендерден өтіп, ақы төлеу тәртібі енгізілгеннен кейін олардың қатары біраз азайды, 1999-жылы 20-дан аса болды.

Бірақ олардың көпшілігі музыкалық форматтағы радиобағдарларын тарату станциясы болып табылды. Солардың қатарында, Радио Алматы, Шаһар, Авторадио, NS, 31-радиосы, Ретро, Радио City, ресейлік арналардың өкілдіктері: Орыс радиосы, Европа плюс Қазақстан, Хит-FM радиостанциялары республика аумағын кең қамтыған.

Дегенмен де дәл қазіргі таңда жоғарыда аталған радиоарналар өз кезегінде де мемлекеттік жағдайларға байланысты саяси-әлеуметтік жаңалықтарды орыс тілінде халық назарына ұсынып отыр. Қазақ тіліндегі,

яғни мемлекеттік тілдегі хабарлар 10-15 пайыздан аспайды. Бірақ та нарық талабына сай коммерциялық радионың жұмыс істеуіне де ешкім қарсы емес.

Ал, Қазақ радиосы республикадағы бірден-бір аумағы кең және ақпараттық форматтағы радиоарна болып табылады. Негізінен, бұл радио ақпарат құралдарының ішінде ерекше мәнге ие болып отыр. Ол біріншіден, бірден-бір мемлекеттік арна болып саналады, яғни басты мақсаты ақпараттық саладағы мемлекеттік ұстанымды тарату, насихаттау болып табылады. Радионың ғасырға тән уақытын мемлекетіміздің, халқымыздың болмысынан бөліп қарау еш мүмкін емес [10].

Өзінің ақпарат құралы ретіндегі бастау жолында алғаш қазақша хабар таратқан күнінен бері, осынау радио жылдар өте келе, бар күш-қуатын жинап, тәжірибесін арттырып, республика тыныс-тіршілігінің нағыз үніне айналды. Сөйтіп ақпарат қабылдайтын, өңдейтін, тарататын айтулы ұйым болды. Халық жүріп өткен кезеңдердің шежіресін үзбей баяндап отырды. Хабарларда еліміздің әр кездегі саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени өмірі жан-жақты қамтылып отырды. Соған орай хабар ұйымдастырудың құрылымдық жүйесі қалыптасты. Қазақстанда басқа радиостанса болмай тұрған заманда, сөйтіп Қазақ радиосы өзінің көшбасшылық сипатын қалыптастырады. Радиожанырлар мен пішіндер шығармашылық тұрғыда одан әрі дамытылып, соны публистикалық әдіс-тәсілдерге бастады. Ізденістер аясы кеңейіп, қызықты да мазмұнды аналитикалық хабарлар туындады [43].

Соңғы кезде Қазақ радиосының хабарларында Батыс «мәдениетінен» келетін проблемалар үнемі алға тартылып, дабыл қағып келеді. Ғаламдану процесінде ұлттық ерекшелікті жоғалтып алмау мәселесі хабарларда тілге тиек етіледі. Әлемдік өркениеттен қалмай, бірақ өз болмысымызды жоғалтпай өмір сүру – дәл бүгінгі өзекті жәйіт болып отырғаны бәрімізге де айдан анық болып отыр. Біздің тәуелсіздігіміздің басты бір белгісі де осы болса керек. Қазір алыс-жақын шетелге хабарлар таратылады. «Шалқар» бағдарламасы қайта ашылды.

Қоғамдық құрылыстағы жаңа өзгерістер – алға басудың кепілі. Бұл екі ғасыр туындатқан ахуал. Мұнан Қазақ радиосы шет қалып отырған жоқ. XXI-ғасырға радио өзіндік ізденіс пен даму үстінде еніп отыр [11].

Негізінен Қазақ радиосының жедел ақпарат орталығына күніне 200-ден аса әртүрлі электронды хаттар келіп түседі екен. Оның ішінде жаздыру жолымен алатын Қазақ ақпарат агенттігі «Интерфакс Қазақстан», «Kazakhstan Today» ақпараттық агенттіктерінің, бірқатар министрліктер мен ведомстволардың баспасөз қызметінің хаттары бар. Сол сияқты Интернет арқылы күнделікті жаңалықтарға талдау жасау жүзеге асырылады. Соның

қатарында, Си-Эн-Эн, Би-Би-Си, Ресей ақпарат агенттігі, ИТАР-ТАСС және т.б. бар. Жалпы ұлттық ақпаратты кеңістік бүгінде Алматы мен Астанадан қалыптасуда. Оның негізгі өлшемдеріне ең алдымен күнделікті «Егемен Қазақстан», «Казахстанская правда», «Жас Алаш», «Экспресс-К», «Заң газеті», «Время» және апталық «Новое поколение», «Деловая неделя», «Ана тілі», «Қазақ әдебиеті», «Қазақ елі», «Түркістан», «Караван» жатады. Журналдарға, жалпы республикалық мағынасы барлар - «Континент», «Простор», «Ақиқат», «Мысль», «Жалын», «Жұлдыз» ал, электронды БАҚ-на «Қазақстан», «Хабар», «КТК», «НТК», «Еврапа плюс Казахстан», «NS» жатады.

Қазақстан өркениет дамуының құрамдас бір бөлігі болса, оның саяси өміріндегі бұқаралық ақпарат құралдарының да алар орны ерекше деп айтуға болады, және де мемлекетіміз осы жылдарда тоталитарлық жүйенің сеңін бұзып әлемдік өркениет көшіне ілесуге, ашық демократиялық саясат жүргізуге бет алып бұл бағытта үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Қоғаммен бірге бұқаралық ақпарат құралдары да түбегейлі өзгерді. Осы тұста мына бір мәселеге көңіл аудару керек: Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялағанға дейінгі идеологиялық жүйе мен қазіргі мемлекеттік идеология арасындағы айырмашылық ерекше. Бұрынғы Негізгі заңымызда сөз, баспасөз бостандығы, пікір әр-алуандылығы қамтамасыз етіледі делінгенімен іс жүзінде ондай болмай жататын [3].

БАҚ-тар бір идеологияның ғана жаршысына айналып, ақпараттық дербестік мәселесі айтылмақ түгілі, ойға алынбайтын да. Осындай мәселелердің немесе оқшылықтардың орнын толтыруға соңғы 5-10 жыл көлемінде нақты қадамдар жасала бастады. Ең бастысы Қазақстанда өркениет талаптарына жауап беретін заңды-құқықтық база жасалды. Бұқаралық ақпарат құралдары туралы 1991-жылы 28-маусымда және 1999-жылы 23-шілдеде екі рет заң қабылданып, оның қоғамдық өміріміздегі рөлі айқындалды, және зор әлеуметтік-саяси институттардың бірі екендігі белгіленді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабында: «1. Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. 2. Өркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез-келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар...» делінген. Яғни, азаматтардың сөз, пікірін айту бостандығы Ата Заңымызда басты қағидалардың бірі ретінде айқын жазылып, мемлекет тарапынан қорғалуда. Сондай-ақ демократиялық қоғамда бір де бір идеология қаншалықты тартымды, дұрыс болып көрінсе де, мемлекеттік сипат алуға тиісті емес. Бұл тұрғыдан Ата Заңымыздың 5-бабында: «Қазақстан Республикасында идеологиялық және саяси әр алуандылық танылады» деп көрсетілген. Сөйтіп, газет-журналдардың адам бойындағы патриоттық, отансүйгіштік, ұлтжандылық сезім

қалыптастырудағы рөлі мен атқарар міндеті туралы арнайы сөз қозғаудың кезеңі келді. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев 1992 жылы «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптастыру мен дамуының стратегиясында»: «Саяси демократия тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарынсыз ақылға сыйымсыз болар еді» деген болатын. «Сонымен бірге олардың объективсіздік пен теріс пиғылдылықты бүлдіруші, әрі тұрақсыздандырушы күшін сезінуі, әлеуметтік жауапкершілігі болуға тиіс. Нақ сондықтан мемлекет құрылымдары қоғамдық пікірді зерттейді және өзінің іс-қимылын соған сәйкес түзетіп отырады», - деп сонау тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында-ақ Қазақстанның дамуында сөз бостандығы мен ой бостандығын атап көрсетті.

Біздіңше терезесі тең саяси сұхбат Қазақстан қоғамын демократияландыру жолындағы саяси жүйені қайта құрып, түбегейлі реформалауға БАҚ игі ықпал етер еді.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев үнемі бұқаралық ақпарат құралдарының беделі туралы өз пікірлерін ашық білдіріп, осы төңіректегі өзекті мәселелерді көтеріп жүргенінің талай рет куәсі болдық. Яғни, Президенттің «Қазақстан халқына Жолдауларының» бірінде бұқаралық ақпарат құралдарының бүгінгі таңдағы рөлі, міндеті туралы, халық пен биліктің ара қатынасындағы алтын көпірге айналып отырған бұқаралық ақпарат құралдар рөлінің зор екенін ерекше атап өткені белгілі. Сондықтан да бұқаралық ақпарат құралдардың бүгінгі таңда атқаратын қызметі ұшан-теңіз. Қазір бұқаралық ақпарат құралдар электронды және интернетті жүйелерді толық пайдалану мүмкіндігіне ие болды.

Ақпарат – кез-келген телеарнаның ең басты кілті. Жалғыз телеарнаның ғана емес, радионың, мерзімді баспасөздің жауынгер жанры. Бұқаралық ақпарат құралдар халықтың – қаны мен жүрегі. Ақпаратсыз бүгін де бір де бір жарияланымды атай алмаймыз.

Қазіргі кезде биліктің үш тарамағы жөнінде саясатшы ғалымдардың арасында әр түрлі көзқарастар бар. Олардың кейбіреулері билік санын көбейткісі келетіндер. Яғни, олар «төртінші билік» деп бұқаралық ақпарат құралдарын атайды.

Бұқаралық ақпарат құралдардың қазіргі кезде, өмірдің демократияланып жатқан дәуірінде орны зор. Әсіресе, сөз, баспасөз бостандығы шын мәнінде беріліп, радио мен теледидарды пайдалану мүмкіндігі қамтамасыз етілген елдерде азаматтардың өзіндік санасының өсуіне, қоғамның ісіне белсенді араласуына, адамдардың басшылығы мен жауапкершілігін тәрбиелеуде ақпарат құралдарының мүмкіншілігі ерекше. Ел басқарушы шенеуніктердің қылмысты істерін қалт жібермей әшкерлеп отырса, халықтың мұңдасы,

шынымен де бұқаралық ақпарат құралдары «төртінші билікке» лайық па деп те ойлаймыз.

Егер тиімді пайдалана білсе, БАҚ қоғамдық пікірлерді өзгертуге орасан зор ықпал ететін алпауыт күш болып табылады.

Саяси жағдайларды шынайы суреттейтін, дамыған демократиялық тұрғыда ұйымдастырылған БАҚ-тың болуы, - қоғамды тиімді басқарудың, тұрақты демократиялық болуының ең негізгі кепілдіктерінің бірі екендігі шындық. Сондықтан да, оны кейбіреулер «төртінші билік» деп атайды.

Бірақ та біз БАҚ-тың билік мәселесін арнайы үстемдікпен шатастырмауымыз керек. БАҚ-қа ежелден тән қасиет - белгілі бір идеяны қалың бұқара арасында насихаттау, жүйелеу жатады. Яғни, БАҚ арқылы Заңның, Жарлықтың, нормативті актілердің орындалуына бақылау жасалып келді. Бұқаралық ақпарат құралдары аса маңызды, қоғамдық функцияны орындайды.

Сонымен қатар маңызды құбылыстар мен оқиғалардың қабылдануы мен таралуы да осы БАҚ арқылы жүзеге асады. Бұл жағдайлар БАҚ-тың саяси санаға енуімен де өзектелене түседі. Қазіргі уақытта БАҚ саяси үрдісті жүзеге асырудағы маңызды институттардың бірі болып табылады. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ – БАҚ-тың республикамыздағы рөлі мейлінше арта түсті.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Нарматов, С. З.** Өтпелі және партисипаторлық саяси мәдениеттің негізгі белгілері. // Адам және саясат. Оқу құралы. – Алматы, 1998. – 52 б.

2 **Қозыбаев, С. Қ.** Крах и новые витки СМИ Казахстана в мировом коммуникативном пространстве. – Алматы, 1996. – 120 б.

3 **Ахметова, Л. С.** Қазақстандағы PR мен БАҚ. – Алматы : Нұр, 2003. – 118 б.

4 Информационная политика: Уч.// Под. общ. ред. В. Д. Попова. – М. : РАГС, 2003. – 201-202 бб.

5 **Досалы Салқынбек.** «Қазақ баспасөзі тәуелсіздік жылдарында» // Ақиқат. – 2001. – № 12. – 41-42 бб.

6 **Әділбеков, С.** «Билік пен баспасөздің бөтуасы» // Ақиқат. – 2003. – № 2.

7 **Юсупов, А. К.** Уровень информированности население. // Саясат. – 1998. – № 8. – 74 б.

8 **Засурский, Я. Н.** Роль СМИ в обществе. // Вестник МГУ. – Сер. Жур. – 1995. – № 2. – 3-4 бб.

9 **Айталы, А.** «Сіз қайда тұрасыз?» Қазақстандағы ақпарат кеңістігі туралы. // «Түркістан». – 2003 – 23.10.

10 **Бармақұлов, М. К.** Телевидение: деньги и власть. – Алматы : «Санат», 1997. – 272 б.

11 **Қисымов, С.** Журналистиканың функциялары мен принциптеріне жаңаша көзқарас. – ҚазҰУ хабаршысы. Сер. Жур. – 1998. – № 13. – 145 б.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Г. Ж. Ельмуратов, М. С. Сагандықова

Формирование роли и места казахстанского гражданского общества в средствах массовой информации и информационной политики

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. павлодар.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Г. Ж. Ельмуратов, М. С. Сагандықова

Формирование роли и места казахстанского гражданского общества в средствах массовой информации и информационной политики

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. павлодар.

Material received on 14.06.16.

В статье рассматривается основная роль средств массовой информации в казахстанском обществе в контексте реализации государственной информационной политики.

В статье рассматривается основная роль средств массовой информации в казахстанском обществе в контексте реализации государственной информационной политики.

Ә. М. Жандосова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы)

E-mail: Assel.Zhandossova@kaznu.kz

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИМИДЖДІ ЗЕРТТЕУДЕГІ НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ӘДІСТЕР

Аталған мақалада халықаралық имидж ұғымы кеңінен зерттелген. Халықаралық имидж терминін зерттеудегі негізгі тұжырымдамалық әдістер қарастырылған.

Кілтті сөздер: мемлекет, имидж, халықаралық имидж, маркетинг, ұлттық бренд.

КІРІСПЕ

Имидж – «image» ағылшын тілінен аударғанда түр, бейне, пішін деген мағынаны береді. Мақсатты түрде бағытталып, қалыптасатын бейне [1].

Мемлекет және оның сауда, саясат, әлеует жағына бағытталған жұмыстарының нәтижесі: идеялары, тауарлары, қызметі, осының бәрі имидж объектісін құрайды. Имидж объектісінің түсінігі оның мазмұнына қарай сәйкестенеді. Имидж объектісі ретінде біраз адамға белгілі бір әсер қалдыра алатын кез келген нәрсе санала алады. Әсіресе, әлеуметтік әсер өндіру қабілеттілігі – имидж объектісінің негізгі қасиеті болып табылады.

1960-шы жылдары американдық экономист Болдуинг айналымға «имидж» түсінігін енгізгені белгілі, сонымен қатар оның іскери үлгерімділікте қажеттілігін негіздеді. Нәтижесінде имидж жаңа пайда бола бастаған саясаттанудың қару-жарағына алынды, оның мамандары имидж қалыптастыруды өз жұмысының басты құрастырушысы ретінде қабылдаған болатын. Имидж аңдаусыз санада орналасады деп айтуға болады. Сонда адамдардың оны түсінудегі тиімділігі неде және қандай себеппен ол адам санасында біраз уақытқа сақталып қалады? Имидж, нақтылы психологиялық өнім сияқты құнды стереотип есебі ретінде алынады, сонымен қатар әлеуметтік құрылғы ретінде есептелінеді және талпындыратын арман болып саналады [2].

Белгілі бір түсініктің семантикалық талқылануы әрқашанда бір мағынамен қабылдана бермейді. Үлгі ретінде алсақ, көптеген мұғалімдерге, оқушыларға және олардың әке-шешелеріне мектеп «қуаныш үйі» болып саналудан әлдеқашан қалып қойған. (грек тілінен аударғанда «мектеп»

– қуаныш үйі деген мағынаны білдіреді). В. Дальдың түсіндірме сөздігінде «бейне» түсінігі келесі мағынаны білдіреді: «бет сызықтары және олардың орналасуы, түр-келбет, физиономия». Дәл сол Дальдың сөздігінде «кейіп» ұғымы былай түсіндіріледі: «заттың түп нұсқасы немесе оның суреті немесе оған дәлме-дәл еліктеу». Сөйтіп, орысша да, ағылшынша да түсіндірмеде «бейне» сөзі «кейіп» сөзінен семантетикада әлдеқайда кедей болып саналады [3]. Яғни, соңғы түсінік имиджеологияда ең маңызды болып есептеледі.

Мәдени дәстүрлерге сүйене айтсақ, сыртқы бейне мен рухани дүние арасында үйлесім орнағанда ғана жеткілікті болады. Сондықтан саяси жарнамаларда имидж мінездемелерге бөленген бейне ретінде көрсетіледі, ал ол мінездемелер адамның шын маңыздылығынан көбінесе алыс болады.

Саясаттану аренасында немесе театралдық аймақта әсер етуге қарағанда, берілген кәсіби жұмыста адамдармен қарым-қатынас жасаудың басқа заңдары және оларға арнайы ықпал жасауда қолданылады. Имидж – өнер ретінде мақсатты түрде адамның өзін, не бұқаралық ақпарат арқылы белгілі бір зат немесе адам жөніндегі керек мәліметті бейнелеп керсетуі.

Оған жарнаманы да қосуға болады. Имидж қолданбалы өнердің құрамдас бөлігі және бедел мен абыройын, қажеттілігін арттыру үшін де қажет. Сондай-ақ, имидж әлеуметтік-саяси бағытта да адамның бағасын арттыруға ықпал етер маңызы бар.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мемлекет имиджі – шет ел азаматтарының мемлекет жайлы сезім жиынтығынан тұратын ортақ көріністер жиынтығы болып табылады. Осылайша, имидж сезім негізінде ішкі сенім мен эмоционалды образда негізделген ұтымды логикалық компонентті қамтиды. Имиджді қалыптастыратын бірнеше бөлшектер бар. Біріншіден, шет ел азаматтарына өзіміздің мемлекет жайында жағымды баяндау. Басқаша айтқанда шет ел азаматтары бейнесіндегі мемлекет жайлы жағымды образ.

Екінші компонент – шет ел азаматтарының мемлекетті өз көзіменен көргеннен кейінгі қабылдауы. Шет ел азаматтарының сол мемлекет жайлы мағлұмат оқуынан немесе сол мемлекетке саяхаттап баруынан кейінгі көзқарас болып табылады [4].

Халықаралық имидж кем дегенде төрт үрдісті дамытқанда ғана қалыптасады. Олар: сыртқы ақпараттық саясат, басқа мемлекеттер жайлы ақпараттық саясат, мемлекеттік емес ақпараттық ағымдар, бейіндік аудиторияның белсенділігі. Кез келген мемлекет жаһандану жүйесіне еніп, аймақтық бәсекелес болғандықтан мемлекеттің имиджі әрдайым ақпараттық саясаттағы бәсекеге сай өнім болып табылады.

Бейіндік аудиторияның сана-сезімі, тиісінше, осы қарсыластықтың өрістеу кеңістігі болып табылады. Неліктен қазіргі таңда жағымды мемлекет имиджін қалыптастыру маңызды фактор болып отыр? Біріншіден, бұл сауда және инвестиция саласында елдің экономикалық дамуы үшін қолайлы сыртқы ортаны қалыптастыратын фактор болып отыр.

Мемлекет имиджінің қалыптасуы – ұлттық дамудың күшті және әлсіз жақтарын талдау емес, ол өзіндік ережелері мен заңдылықтары бар маркетинг пен жарнама. Мысалы, мемлекет имиджін қалыптастыруда кез келген насихаттау әдістерін пайдалануға қатаң тиым салынады. Халықаралық тәжірибеде мұндай қолайсыз қадамдар мемлекет имиджінің «арзан танымалдылығына» алып келетін тиімсіз жол екенін көрсетіп отыр. Халықаралық тәжірибеде бұл тәсіл тек тиімсіз ғана емес, бұл мемлекетті құрдымға алып келуі мүмкін. Оңтайлы нәтижені объективті түрде тек қана халықтың жақсы тұрмыс-тіршілігі мен мемлекеттің экономикалық бәсекелестігі ғана бере алады [5].

Мемлекет имиджі – мемлекет мәні қоғамдық тұрғыда ғана емес жеке тұлғаның байлығы ретінде, мәдениет, өнер, ұлттық құндылық, табиғат, қандай да бір мемлекеттік мекемелер, қарулы күш, құқық қорғау органдары, діни мекемелер, экономика, үлкен брендті фирмалардан тұратын күрделі құрылымға ие. Алайда, имидж құрамдас бөліктерден ғана тұрмай, ауқымды факторлардан да тұрады.

Қазіргі заманауи коммуникация теориясында көптеген жетекші сарапшы мамандар кем дегенде алты факторды қарастырады.

1. Бірінші – туристік көріктілік. Мұнда біз мемлекеттің көрікті жерлерін жарнама жасау арқылы мемлекет имиджін көтереміз.

2. Екінші фактор – мемлекеттің тарихы мен мәдениеті.

3. Үшінші фактор – адам капиталы. Бұл ең маңызды фактор деп айтсақ артық айтқанымыз емес. Өйткені, адамның мінез-құлқы мен өзін ұстау әдебіне қарай мемлекет жайлы пікір қалыптасады. Сондықтан, бұл ең басты фактор деп қарастырады.

4. Төртінші фактор – экспортқа шығарылатын тауар сапасы. Қазіргі жаһанданған экономикалық жағдайда сенімді, қарапайым және арзан экспорттық бағасы мен сапасының оңтайлы жағдайы арқылы жағымды мемлекет имиджін қалыптастыра аласыз.

5. Бесінші фактор – басқару жүйесінің сапасы.

6. Алтыншы фактор – инвестициялық тартымдылық [6].

Мемлекеттің халықаралық имиджін қарастырғанда ішкі бақылаушылардың пайымдаулары мен шет ел мамандарының мемлекет жайлы пікірі өзгеше болуы мүмкін екенін түсіну керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жаһандану заманында біріздендіру үрдісі өсті және түрлі мемлекеттер мен халықтарды дара билігінен айырды. Сондықтан, әр мемлекет өзінің «мен» сезімін сақтау қажеттілігі туды. Әр мемлекет өзінің имиджі мен беделін арттыруға тырысты. Соңғы жылдары мемлекет имиджі мәселесі тек ғылыми ортада ғана талқыланып қоймай, саяси элита өкілдері ортасында да талқыланып отыр.

Мемлекет имиджі туралы сөз қозғағанда, зерттеушілер бұл ұғымды алуан түрлі тұрғыдан зерттеген дұрыс деп тұжырымдайды. Мысалы, ресейлік зерттеуші А.П. Панкрухин мемлекет имиджі тұжырымдамасын аймақтық маркетинг аясында қарастырады. Оның пікірінше, аймақтық маркетинг – мемлекет имиджін қалыптастыру мен дамытуды, мемлекет беделінің, іскерлік және әлеуметтік бәсекеге қабілеттілігін арттыруын, халықаралық және ұлттық бағдарламаларды тек өз мемлекетінде ғана емес өзге шет мемлекеттерінде де жүзеге асыруын қамтамасыз ету үшін арналған ұғым [7].

Зерттеуші Э.А. Галумов, өз тарапынан, мемлекет имиджін – белгілі бір кеңістік пен уақыт аясындағы халықаралық маңызы бар ұлттық құндылық ретінде түсініп, зерттейді. Мемлекет имиджі «мемлекеттіліктің эволюциялық даму процесі барысында әлемнің күрделі көпфакторлы ішкі жүйе құрылымы ретінде құрылып, мемлекеттегі әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси, ұлттық-конфессионалдық және басқа да үрдістерді анықтайтын тиімді өзара байланысты сілтемелер болып, мемлекет жүйесіндегі өзара объективті байланысқан кешенді сипаттамалардан тұрады (экономикалық, географиялық, ұлттық, этникалық және мәдени). Бұл – сыртқы әлеммен өзара әрекет етуші субъектілердің, қандай да бір әрекеті нәтижесінде әлемдік қоғамдастықтың санасында мемлекет беделін анықтайтын база» болып табылады [8].

Әлемдік нарықта жетекші орын алуға ұмтылыс, қолайлы қоғамдық пікір орнату, мемлекет имиджін жағымды жағынан қалыптастыруды бірінші орынға қойып, мемлекет алғышарттары жүйесіндегі объективті орындардың біріне ие. Осыған байланысты мемлекет имиджі – мемлекеттің экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени болашағын анықтайтын негізгі қорға айналады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Бурстин, Д. Имидж. – М., 1993. – 535 с.
- 2 Boulding, K. National images and international system // Comparative Foreign Policy. Ed. By W. Hanrieder. – N.Y., 1971. – P. 90-102.

3 **Даль, В.И.** Толковый словарь живого великорусского языка. – Спб., 1863-1866. – Т. 4. – 18 с.

4 **Тихонов, В., Кан, М.** История Кореи. – М. : Восточная книга, 2011. – Т. 2. – 496 с.

5 **Грачев, М. Н.** Политическая коммуникация // Вестник Российского университета дружбы народов. – М., 1999. – № 1. – С.15.

6 **Дугин, А.** Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М. : Арктогея, 1997. – 259 с.

7 **Панкрухин, А. П.** Маркетинг территорий. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – 328 с.

8 **Галумов, Э. А.** Международный имидж России: стратегия формирования. – М. : Известия, 2003. – 450 с.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

A. M. Жандосова

Некоторые концептуальные подходы к изучению международного имиджа

Казахский национальный университет имени аль-Фараби

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

A. M. Zhandosova

Some Conceptual Approaches to the Study of International Image

Al-Farabi Kazakh National University

Material received 14.06.16.

В данной статье проанализировано понятие «международный имидж». Изложены концептуальные основы исследования основных факторов международного имиджа.

This article analyzes the concept of «international image». It sets out the conceptual basis of the study the main factors of the international image.

УДК 316.614-053.6

С. Т. Игликов

магистрант, Павлодарский государственный университет имени

С. Торайгырова, г. Павлодар

e-mail:

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖИ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы политической социализации молодежи в условиях активного развития технических коммуникаций и тиражирования в СМИ и в Интернете огромного потока информации, которая в той или иной степени воздействуют на психологию индивидуума, и оказывает влияние на формирование его мышления и социально-поведенческих особенностей. Обозначены основные причины десоциализации представителей молодого поколения, предложены меры по эффективному решению данной проблематики и приобщению индивида к обществу с учетом культуры межнационального общения, идеалов толерантности и добрососедства.

Ключевые слова: политическая социализация, молодежь, СМИ, масс-медиа, индивидуум, десоциализация.

Значение средств массовой информации в обществе необыкновенно велико. Неслучайно для обозначения современной цивилизации используется термин «информационное общество». Функции СМИ сегодня весьма разнообразны. Средства массовой информации – это источник сведений, ориентирующий индивида в обществе. С помощью масс-медиа приобретает и удерживается власть, направляются финансовые потоки, строится экономика и политика, происходит информирование, организация, просвещение и рекреация населения. Существование современного человека немисливо без телевидения, Интернета, прессы и других источников информации. Мировое сообщество в лице наиболее развитых стран вступает в информационную цивилизацию, другие государства находятся на пороге к ней. В этих условиях, как отмечает известный американский социолог и философ О. Тоффлер, основанная на силе и богатстве власть утрачивает свое влияние, хотя и не исчезает полностью [1]. По словам популярного современного психолога и телеведущего А. В. Курпатова, ничего

дороже опыта и информации в современном мире просто не существует: «информация ценится теперь выше любых других капиталов – денег, производств и самих информационных технологий... Всякая ситуация – это кладёз опыта и информации» [2, с. 256].

Явление приобретения социального опыта или социализация – стержневой процесс, определяющий социальную сущность человека. Средства массовой информации являются активным агентом приобщения индивида к обществу. Полноценное развитие личности возможно только во взаимодействии с другими людьми и обществом, при условии усвоения индивидом норм, ценностей и законов социума.

Как отмечает доктор философских наук, профессор кафедры политологии КазНУ им. аль-Фараби Л. А. Байдельдинов, «только консолидированный, достигший необходимой ступени сотрудничества, социум может успешно решать вопросы своего дальнейшего развития» [3, с. 17].

СМИ – основной транслятор социального опыта, поэтому деятельность средств массовой информации в процессе социализации очень важна. А. Р. Тузиков утверждает, что СМИ «в состоянии в значительной степени программировать массовое сознание, ежедневно предлагая не только повестку дня (о чем думать и на что обратить внимание), но и задавая схемы интерпретации обсуждаемых событий» [4, с. 244-255].

В настоящее время для объяснения механизмов влияния сообщений СМИ на индивидуальное и массовое сознание предложены многочисленные теории. Наиболее популярны из них теория использования и удовлетворения и теория зависимости. В первой подчёркивается, что человек (старшеклассник в том числе) выступает в качестве активного фильтра информации, а не её пассивного получателя. Он осуществляет отбор сообщений СМИ для того, чтобы удовлетворять некоторые свои потребности. Таким образом, аудитория СМИ активна и целеустремлённа, а человек – инициатор выбора сообщения – хорошо осведомлён о своих желаниях и потребностях. Он, зная свои потребности, ищет различные способы их удовлетворения, одним из которых и являются СМИ. Однако у этой теории есть существенный недостаток: она игнорирует негативные результаты влияния сообщений СМИ на человека, а также постулирует чрезмерную рациональность человека, его способность сознательно выбирать то, что ему необходимо.

В теории зависимости центральное положение таково: реципиент зависит от сообщений СМИ в силу того, что ему необходимо удовлетворять свои потребности и достигать различных целей. Степень влиятельности СМИ на аудиторию варьируется и зависит от состояния самого общества (если в обществе возникает ситуация социальных изменений и конфликтов, то она

заставляет людей переоценивать сложившиеся у них системы ценностей и норм, что порождает потребность в необходимой информации, в том числе и из СМИ, повышая тем самым зависимость людей от них) и самих СМИ (потенциал их влияния зависит от их количества и близости к нормам и ценностям группы объекта воздействия).

Социализация протекает в течение всей жизни человека, однако на начальных этапах формирования личности ее значение первостепенно. Именно в детстве, юности и молодости закладывается основной интеллектуальный и нравственный потенциал человека, влияющий на все его дальнейшее существование. Формирование личности происходит под постоянным влиянием получаемой информации, оказывающей воздействие на ценностные ориентации, установки и поведение молодых людей. Среди многочисленных социальных факторов, определяющих процесс социализации молодежи, таких как семья, образование, среда сверстников, средства массовой информации имеют большое значение. В силу возрастных особенностей молодые люди наиболее восприимчивы к получаемой информации, кроме того, молодежь в сравнении со старшими поколениями лучше усваивает новые информационные технологии и является их основным пользователем, поэтому проблемы влияния СМИ на молодежь активно исследуются учеными всего мира.

В нынешних условиях для Казахстана вопросы социализации молодежи особенно актуальны. Исключительно остро проблемы становления личности в нашей стране встают в связи с изменением структур воспитания и образования. Данная ситуация усугубляется неопределенностью приоритетов в воспитании молодежи. Кроме того, государство в последние десятилетия утратило контроль над большей частью СМИ, в результате воздействие средств массовой информации на аудиторию, в особенности молодежную, противоречиво и непоследовательно. Проводимая средствами массовой информации ориентация молодежи на западные ценности, в основе которых лежит прагматизм и индивидуализм, коренным образом противоречит ментальности с ее гуманистическими общественными идеалами. Кроме того, воздействие радио, телевидения и печати на поведение молодых людей в такой полиэтничной, разнородной по национальному составу стране, как Казахстан, должно осуществляться с учетом культуры межнационального общения, идеалов толерантности и добрососедства.

Влияние медиа-системы на социализацию молодежи сегодня имеет как положительные, так и отрицательные последствия, что обуславливает необходимость повышения эффективности деятельности института СМИ. Особое значение средств массовой информации в обществе

определяет широкий научный интерес и существование разнообразных трактовок деятельности масс-медиа. Последователи М. Вебера К. Ясперс, К. О. Апель, У. Эко и др. акцентируют значение коммуникации для достижения человеческой свободы, справедливости, солидарности, выстраивают систему значения рациональной составляющей в культурной деятельности.

Сторонники концепции, разработанной Э. Дюркгеймом, Ю. Хабермас, Х. Аренд и др., занимались исследованием общественного восприятия содержания масс-медиа. Основу теории массовой коммуникации заложили работы таких мировых ученых, как Ч. Кули, Г. Тард, У. Липпман. Проблемы СМИ с точки зрения теоретического анализа исследовали крупные теоретики Р. Мертон и Р. Миллс. Их идеи имели в целом бихевиористский характер, были непосредственно привязаны к эмпирическому анализу и изучали схемы функционирования масс-медиа.

Символические значения текстов средств массовой информации исследовались в марксизме, СМИ здесь рассматривались в качестве надстройки к общественному базису. В соответствии с неомарксистскими традициями Франкфуртской школы М. Хоркхаймера, Т. Адорно, концепцией А. Грамши изучалась проблема влияния масс-медиа на формирование и развитие культуры. Средства массовой информации рассматривались не только как средство власти для манипулирования массами, но и как характеристика культуры данной исторической эпохи.

Ключевыми в современной западной социологии являются размышления об особенностях пропаганды социальных идей П. Лазарсфельда, теоретические построения Г. М. Маклюэна, анализ основных проблем социальной теории медиа Н. Постмана, Дж. Фиске, Ж. Бодрийара, Р. Барта, Н. Лумана, М. Кастельса и др. Различные интерпретации критического анализа роли СМИ в современном обществе дают Э. Гидденс, И. Валлерстайн, Э. Сведенборг, Р. Ингларт, Дж. Стиглиц, Г. Дж. Уолтерс, Г. Тард и др.

Изучению социальной роли СМИ в обществе, в частности, телевидения и радиовещания, вопросам их эффективности, прослеживанию социальных процессов, обусловленных их функционированием, посвящено множество работ российских ученых: Г. М. Андреевой, В. В. Бойко, Б. А. Грушина, П. С. Гуревича, Б. З. Докторовой, Е. Я. Дугина, А. В. Жаворонкова, В. Н. Иванова, Ю. А. Левады, О. М. Масловой, Б. М. Фирсова, В. А. Ядова и др. Интерес к проблемам социализации молодежи, определил обращение к работам таких классиков социологии и социальной психологии, как Т. Парсонс, Д. Г. Мид, Л. С. Выготский, З. Фрейд, Ж. Пиаже, Э. Эриксон, Н. Смелзер, В. А. Петровский и др. На основе анализа изученной литературы и современных эмпирических данных уже сделан ряд общих выводов:

– сегодня происходит увеличение роли средств массовой информации в функционировании всех ключевых социальных институтов и в управлении обществом;

– СМИ могут воздействовать на восприятие окружающего мира, оценку событий и явлений, происходящих как в общественной, так и личной жизни;

– современные молодые люди более половины времени активного бодрствования тратят на использование средств массовой информации;

– глобальные изменения в мире, развитие сети массовых коммуникаций, экспансия западной либеральной культуры играют значительную роль в формировании мировоззрения молодежи.

В результате общественных перемен происходят изменения в реализации функций СМИ: образовательная и просветительская задачи практически не выполняются, воспитательная сводится к пропаганде идеалов общества потребления, функция информирования населения не всегда выполняется в соответствии с постулируемыми принципами демократического развития общества. Наряду с этим функции рекреационная, развлекательная, рекламная реализуются избыточно. Изменяется само управленческое воздействие, оказываемое СМИ на общество. С одной стороны, оно сводится к пропаганде социально-нравственных императивов и установок потребительского общества, которые быстро и легко усваиваются молодым поколением, не имеющим еще четкой системы ценностей и жизненных ориентиров. Насажение образцов западной цивилизации приводит к уничтожению самобытности, утрате чувства идентичности.

Сегодняшнюю структуру СМИ в постсоветских государствах отличают от советской три важнейшие особенности. Во-первых, изменились предпочтения аудитории: «читающая нация» превратилась в «нацию телезрителей». Самым мощным общедоступным средством воздействия на общественное сознание является телевидение. Социологическое исследование, охватывающее студентов 18-20 лет МГУ им. Ломоносова, МПГУ (Московского Педагогического Государственного Университета) и МГППУ (Московского Государственного Психолого-Педагогического Университета), проведенное С. С. Гришковой, показало, что на первом месте по количеству времени использования стоит телевидение (58 % популярности), на втором – радио (23,3 %). Интернетом часто пользуются 14 % респондентов, печатную прессу (газеты, журналы) студенты не выделяют в качестве основного источника информации (4,7 % популярности) [5].

Кандидат филологических наук М. Мукашева, ссылаясь на исследования Европейской социологической службы «Евробарометр» приводит такие данные: «по опросам, проведенным в 2006 году в 15 странах членов

Евросоюза 50 % респондентов заявили, что узнают о событиях в мире из телевидения, около 40 % – из газет и журналов, 20 % по радио и 10 % из Интернета. Таким образом, телевидение, несмотря на активное развитие других видов коммуникаций, продолжает удерживать главенствующие позиции в распространении информации, обеспечивая возможность наглядно-образного восприятия, а значит и более сильного эмоционального воздействия на индивида. Телевидение остается самым популярным средством коммуникации по охвату населения и возможностям воздействовать на сознание людей. По данным Д. Майерса, в одной среднестатистической семье телевизор работает до 7 часов в сутки, сравните, на воспитание детей среднестатистический гражданин тратит 30-40 минут в сутки [6 с. 517].

Во-вторых, изменилась структура печатного рынка. Прежняя советская вертикально-иерархическая структура газетно-журнального рынка уступила место горизонтальным, почти сетевым конфигурациям региональных местных рынков. В-третьих, в каждодневную практику медиасистемы вошла реклама. Согласно исследованиям, проведенным по заказу правительства Москвы, открытая реклама товаров и услуг занимает от 20 % до 40 % от общего времени трансляций [7].

Реклама служит самым наглядным примером информации как товара. Современная торговля невозможна без рекламы. Однако производители, заинтересованные в скорейшем сбыте, намеренно искажают характеристики продукции, представляемой по телевидению, радио и в специальной печати. В результате реклама содержит массу субъективной информации. Реклама подается более агрессивно, чем другие передачи; во время ее показов увеличивается громкость звука, видеоряд отличается яркостью, емкостью, динамизмом. Таким образом, несмотря на то, что явная реклама занимает лишь третью часть эфира, воздействие ее на зрителей не эквивалентно времени показа, а более значительно.

За последние годы отмечается небывалый рост рекламы и продукции развлекательного характера, которые обеспечивают приток недостающих средств, поскольку у государства не хватает денег для финансирования СМИ. Реклама и информация низкого культурного уровня вытесняет из эфира не имеющие высокого рейтинга культурно-просветительские передачи. Подобная политика в деятельности СМИ ведет к упадку содержательных качеств информации, расцвету массовой потребительской идеологии, снижению уровня культуры и патриотических чувств молодежи. Так, согласно масштабному социологическому опросу, проведенному по инициативе правительства Москвы, деятельность средств массовой информации по гражданскому и патриотическому воспитанию молодых россиян

большинство респондентов (78,8 %) оценило неудовлетворительно, 13,9 % оценили деятельность СМИ как хорошую, 36 % – как удовлетворительную [7].

Определяя роль средств массовой информации в процессе социализации молодежи, можно сделать вывод, что СМИ являются средством формирования «моделей» социальной реальности, важнейшим источником нормативных образцов, циркулирующих в обществе, кроме того, СМИ в значительной степени определяют нормы языка и общения. Актуальность информационной социализации молодежи определяется сложностью современной общественной ситуации. Распались ранее созданные молодежные объединения и организации, молодые люди оказались предоставлены самим себе, начался процесс десоциализации, приведший к значительному росту числа молодежи с девиантным поведением.

Сегодня ситуация жизненного самоопределения молодежи неоднозначна. С одной стороны, представители молодого поколения составляют значительную долю в составе новых социальных слоев: предпринимателей, менеджеров, банковских работников. Увеличилось число молодых людей, возглавляющих общественные движения и политические партии. С другой стороны, молодежь оказалась одной из самых незащищенных социальных групп, наблюдается глубокое противоречие, вызванное несоответствием новых социально-экономических требований и качеств личности молодого человека, традиционно формируемых социальными институтами общества.

Названные обстоятельства требуют активизации деятельности по повышению качества социализации молодежи, воспитания ее культурных, интеллектуальных и гражданских свойств. Наиболее актуальным в этой связи является воспитание молодежи в духе высокой нравственности и патриотизма, усиление духовной составляющей в общественном сознании общества в целом. Большое значение для решения этой проблемы отводится повышению образовательного уровня молодежи. В этой связи необходимы меры по организации обучающих ювенальных СМИ, способствующих решению насущных молодежных проблем: содействующих выбору профессии, получению образования, развивающих и повышающих ее духовный и интеллектуальный уровень.

Весь спектр этих актуальных вопросов широко обсуждался на прошедшем в Павлодаре в апреле 2016 года VI Международном молодежном форуме «Бірлік. Единство. KZ». На дискуссионных площадках делегаты из 7 стран предложили свои варианты решения проблем, с которыми регулярно сталкиваются молодые люди, а они как выяснилось практически везде одинаковые, вне зависимости от географического расположения стран. В условиях кризиса в ряде государств значительно сокращены

бесплатные образовательные и просветительские программы для студентов и школьников, отменено проведение крупных культурно-массовых и спортивных мероприятий, что неблагоприятно сказывается на организации досуга молодежи. Кроме того, как сообщили участники форума, сокращены или вовсе удалены из эфира молодежные просветительские телевизионные программы.

В данном случае, в Казахстане расходы бюджета на финансирование государственной молодежной политики не подверглось изменению. Более того, увеличено количество грантов для поступления в высшие учебные заведения по остродефицитным техническим инженерным специальностям. Для примера можно привести Павлодар, где в целях выполнения поручений главы государства и реализации Плана нации по переходу на бесплатное профессионально-техническое образование все учащиеся средне специальных учебных заведений переведены на бюджетное финансирование.

На II Конгрессе молодежи Казахстана Президент Нурсултан Назарбаев отметил, что в руках молодых находится будущее нашего общества, и государство будет делать все от него зависящее для того, чтобы они имели возможность получать качественное образование, трудоустраиваться, решать жилищные проблемы [8 с. 31].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Тюфлер, О.** Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М., 1991.
- 2 **Курпатов, А. В.** Получить то, что хочется. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – С. 256.
- 3 **Байдельдинов, Л. А.** Проблемы социокультурной консолидации казахстанского общества // Информационно-аналитический журнал «Саясат». – Алматы, 2008. – № 4. – С. 17.
- 4 **Тузиков, А. Р.** Идеология и дискурсивная практика масс-медиа // Социально-гуманитарные издания. 2001. – № 6. – С. 244-255.
- 5 **Гришкова, С. С.** Социологический анализ роли средств массовой информации в жизни современной студенческой молодежи // Россия и СМИ: сб. ст. студентов. Ломоносовские чтения 2004 г. <http://lib.socio.msu.ru/1/library>
- 6 **Майерс, Д.** Социальная психология. – СПб., 1997. – С. 517.
- 7 Экспертная оценка влияния СМИ на молодежь // Сайт правительства Москвы. <http://redactor@mos.ru>.
- 8 Молодежная политика: определение приоритетов // Информационно-аналитический журнал «Аналитик». // Алматы, 2003. – № 6. – С. 31.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

С. Т. Игликов

Жастардың саяси әлеуметтенуі және оның ерекшеліктері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

С. Т. Игликов

Политическая социализация молодежи и ее особенности

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Material received on 14.06.16.

Аталмыш мақалада техникалық коммуникацияның белсенді дамуындағы жастардың саяси әлеуметтенуі сөз етіледі, сондай-ақ БАҚ пен Интернеттің жеке тұлғаның психологиясына қаншалықты әсер ететіні де талқыланады. Жас ұрпақтың әлеуметсізденуінің негізгі себептері анықталады, аталмыш мәселені шешу үшін тиімді іс-шаралар ұсынылады. Оның ішінде, жеке тұлғаны қоғамға үйрету, ұлтаралық араластыру, шыдамгершілік пен жақсылыққа үйрету.

This article is devoted to the problems of political socialization of the youth in the sphere of active development of technical communications and showing in MassMedia and Internet the flowing information, which influences on the psychology of the person, and influences on forming his thinking and social –behaviour. The main reasons of desocialization of the representatives of the young generation, measures for effective solving this problem and making the person be closer to society with his culture of international communication.

С. Т. Игликов

магистрант, Павлодарский государственный университет имени
С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail:

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СМИ И НПО В ПОЛИТИЧЕСКОЙ
СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ**

В данной статье рассматривается взаимодействие СМИ и НПО в политической социализации молодежи. По мнению автора, значимым фактором социализации молодых граждан страны являются масс-медиа, и молодежь как активно социализирующаяся категория остро нуждается в повышении эффективности работы институтов СМИ. Акцентируется внимание на том, что молодежные НПО в тесном взаимодействии со средствами массовой информации способствуют личностному становлению практически каждого члена организации.

Ключевые слова: СМИ, НПО, политическая социализация, молодежь, государственная политика, масс-медиа.

На данном этапе особую важность в политической социализации молодежи приобретает тесное взаимодействие средств массовой информации с неправительственными общественными молодежными организациями, т.к. именно они способны сформировать общую идеологическую направленность на основе разработки новых концептуальных программ и проектов, на успешных примерах реализации Закона «О молодежной политике».

В настоящее время по данным Министерства образования и науки, в Казахстане количество зарегистрированных молодежных НПО составляет более тысячи, и по сравнению с серединой 2000-х годов увеличилось в 7 раз. Молодежный неправительственный сектор сегодня активно участвует во многих общественных и государственных процессах, способствуя созданию благоприятных условий для реализации важных социальных, экономических и политических программ.

На региональном уровне в список наиболее активно работающих молодежных общественных организаций входят: «Социально-волонтерский центр»; «Альянс студентов Казахстана»; «Союз сельской молодежи»; «Жас Отан»; «Конгресс молодежи Казахстана»; «Координационный совет

молодежного крыла Ассамблеи народа Казахстана»; «Жас Улан»; «Жас Кыран»; «Павлодарский областной штаб студенческих и молодежных трудовых отрядов»; «Майдан жолы»; «Павлодарское географическое общество»; REDZONE; «Жолдар»; NOMAD; «Панфиловшылар»; «Организация Скаутского Движения Казахстана»; «Павлодарская Лига молодежных проектов»; «Федерация экстремальных видов спорта Павлодарской области» и др. Всего в Павлодарской области официально насчитывается 83 молодежные НПО, а основой для их активизации стала выработка четкой государственной политики и приведение нормативно-правовых актов и законодательства в соответствие с современными требованиями и условиями.

Первый Закон Казахской ССР «О молодежи и государственной молодежной политике» был принят в 1991 году, следом была разработана первая Концепция молодежной политики. Однако они не учитывали всех особенностей быстро меняющейся социально-экономической ситуации, поэтому требовалось внесение существенных поправок.

На этапе становления Казахстана как независимого государства, одними из первых инициаторов нового законопроекта, который бы реально защищал права молодежи и давал возможности для самореализации представителям этой социальной группы, выступили лидеры павлодарских молодежных движений Мейрам Бегентаев, Динара Айтжанова, Сергей Тупицын. На республиканском уровне свои предложения внесли Арын Орсариев, Дархан Калетаев, Мади Бексултанов и др.

Государственная молодежная политика за 20 лет Независимости прошла базовый этап становления, и на различных уровнях развития страны «Закон о молодежной политике» претерпел изменения, так как в него вносились новые поправки.

Основные приоритеты государственной молодежной политики были заложены в Концепции государственной молодежной политики, утвержденной распоряжением Президента Республики Казахстан от 28 августа 1999 года. Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике», принятый в 2004 году, позволил выделить молодежь в отдельную социально-демографическую группу, наделить ее определенными социальными правами и государственными гарантиями. С этого момента были успешно реализованы отраслевые программы молодежной политики «Молодежь Казахстана», «Программа молодежной политики на 2003-2004 годы», «Программа молодежной политики на 2005-2007 годы», а также «Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006-2008 годы».

Все вышеперечисленные документы системы государственного планирования в сфере молодежной политики выполнили свои задачи и

подготовили базу для начала следующего этапа реализации молодежной политики. Обновленный вариант закона, который в настоящее время действует в Казахстане и в котором учтены стратегические планы развития государственной молодежной политики, был подписан Президентом Казахстана в 2015 году. Разработана и утверждена «Концепция государственной молодежной политики до 2020 года».

Как подчеркивает А. Б. Амангельдина, молодежь – основа нашего будущего, которая должна получить новые возможности строить свое будущее своими знаниями, созидательным трудом и энергией, активно продолжить формирование в XXI веке нового Казахстана – развитого, конкурентоспособного и уважаемого в мире государства. В этом и состоит миссия Концепции государственной молодежной политики до 2020 года.

Данная концепция отвечает основным положениям Стратегии «Казахстан-2050», Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года, Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития и разработана в соответствии с поручениями Главы Государства, данными на XIX Сессии Ассамблеи народа Казахстана, в программной статье Президента Республики Казахстан «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» [1, с. 312].

Кандидат педагогических наук Н. В. Нефедова отмечает, что на сегодняшний день наблюдается возросшее желание молодых людей участвовать в деятельности общественных организаций и их реальное участие в них, что лишний раз подтверждает объективную эффективность и возрастающую популярность молодежного общественного движения.

Активисты молодежных неправительственных организаций отмечают повышение числа молодых людей, участвующих в их деятельности, проявляющих интерес и инициативу в организации и проведении общественно значимых мероприятий [2].

Именно молодежные общественные организации, по мнению подростков, обеспечивают реальные возможности, позволяющие молодежи проявить себя, выразить и отстаивать свою точку зрения, обеспечивают свободу выбора в общении с взрослыми и своими сверстниками. Подобные общественные организации не только помогают молодым людям познать себя и свои возможности, но и познакомиться с опытом других участников и членов МОО, по-иному взглянуть на окружающую действительность, пройти «курс начинающего политика, менеджера, экономиста» и т.д.

Значимым фактором социализации молодых граждан страны являются масса-медиа, и молодежь как активно социализирующаяся категория остро нуждается в

повышении эффективности работы институтов СМИ. Молодежные НПО в тесном взаимодействии со средствами массовой информации способствуют личностному становлению практически каждого члена организации или даже просто участвующего в том или ином мероприятии, которое проводит общественное движение, они придают четкую социально полезную направленность и задают личностный смысл жизнедеятельности молодого человека [2].

В ходе проведенного нами практического исследования данного вопроса, была получена целостная картина эффективности тесного сотрудничества молодежных НПО и СМИ в реализации закона «О государственной молодежной политике» и повышения интереса молодых людей к участию в общественной жизни и принятия решений. Так в течение второй половины 2015 года и первого квартала 2016 года была отслежена деятельность наиболее активных и популярных в настоящее время в молодежной среде НПО, и частота освещения проводимых ими мероприятий в СМИ. За основу была взята работа ОО «Павлодарский дом географии», ОО «Поисково-патриотический отряд «Майдан жолы», ОО REDZONE. Все три НПО имеют свою специфическую направленность:

– Общественное объединение «Павлодарский Дом географии» (ПавГео) занимается вопросами изучения географии, прежде всего родного края, сохранения истории, популяризации таких направлений здорового образа жизни и активного отдыха как туризм и путешествия;

– «Поисково-патриотический отряд «Майдан жолы» специализируется на военно-патриотическом воспитании подрастающего поколения, через проведение поисковых работ в местах боевых действий времен Великой Отечественной войны. Бойцы отряда занимаются выяснением имен и судеб воинов-казахстанцев, погибших и пропавших без вести на полях сражений и в концентрационных лагерях, установлением новых и реконструкцией старых памятников, проводят «Уроки мужества» среди школьников и студентов;

– неправительственная организация по развитию и популяризации технических видов творчества, спорта и туризма REDZONE активно проводит работу по повышению интереса молодежи к автомобильному спорту, конструкторской деятельности, пропаганде культуры вождения автотранспорта, воспитания среди будущих водителей атмосферы дружелюбного и ответственного поведения вовремя дорожного движения.

За данное время «Павлодарский Дом географии» провело 25 крупных мероприятий, с охватом 6 тыс. человек, в том числе взрослого населения. Одним из главных результатов масштабной работы по повышению интереса молодежи к вопросам географии родного края стало открытие филиалов НПО в Экибастузе и в Майском районе области, таким образом, число активных членов этой

общественной организации возросло в два раза – с 35 до 70 человек. Наиболее яркими и масштабными мероприятиями получивших широкое освещение не только в республиканских и местных, но также в зарубежных средствах массовой информации стали «День Иртыша», «Неделя географических фильмов для школьников», а также создание научно-популярного фильма «Гусиный перелет: вчера, сегодня, завтра». Фильм был показан во внеконкурсной программе II Международного фестиваля кино и документальных фильмов «Славянская сказка» в Болгарии.

Поисково-патриотический отряд «Майдан жолы» за исследуемый период организовал и успешно провел 20 крупных мероприятий, с общим охватом порядка 2-х тыс. молодых людей начиная от детей школьного возраста до студентов, представителей рабочей молодежи, кадетов и военнослужащих срочной службы. В плановом порядке были реализованы такие общественно значимые мероприятия как Международная патриотическая акция «Нас миллионы панфиловцев», «Вахта памяти», а также установка памятника старшему лейтенанту первого стрелкового батальона 292 стрелкового полка 115 Холмской дивизии, уроженца с.Кожамжар Актогайского района – Павлу Дубовому. В марте 1944 года он с однополчанами повторил подвиг 28 Героев-панфиловцев, обороняя Бородинскую высоту в Псковской области. Кроме того бойцы отряда «Майдан жолы» провели «Уроки мужества» в 6 школах г. Павлодара. Число активистов НПО за исследуемый период возросло в 1,5 раза – с 15 до 24 человек. Проведенные мероприятия получили широкое освещение не только в местных и республиканских СМИ, но также на российском телевидении.

Общественное объединение REDZONE за второе полугодие 2015 года и первый квартал 2016 года реализовал 15 масштабных проектов с общим охватом около 3,5 тыс. человек, включая взрослое население региона. Наиболее значимые из них – «Ралли-спринт Самурык-2016», автомобильные гонки «Вьюга 16. Кубок Независимости», слет юных инспекторов дорожного движения, а также серия встреч с молодежью по разъяснению правил дорожного движения и пропаганды культуры вождения. За исследуемый период в число активистов организации включилось 11 новых членов НПО в возрасте до 29 лет. Все проведенные мероприятия получили широкое освещение в местных и республиканских СМИ, а также в российском сегменте Интернета.

Анализ работы вышеперечисленных молодежных НПО за исследуемый период показывает, что добиться повышения интереса и вовлеченности молодежи в проводимые мероприятия позволило активное освещение деятельности данных организаций в социальных сетях и в СМИ.

У всех трех НПО существует хорошо отлаженный механизм взаимодействия с масс-медиа, в том числе с ведущими телевизионными каналами,

информационными агентствами, радио, журналами и газетами. Кроме того, одним из наиболее действенных факторов для максимального охвата внимания молодежи является креативность в подходе проведения и организации мероприятий, так как ни одно из них не повторяет предыдущие.

В целом базовой задачей традиционных молодежных неправительственных организаций является содействие бесконфликтной интеграции молодых людей в общество, повышения их самостоятельности через активное участие в общественных мероприятиях.

Как отмечает А. К. Абишева, «молодежные общественные организации являются определенным инструментом, через который подрастающее поколение заявляет о своих намерениях, потребностях и первоочередных задачах, которые должно решить общество для соединения усилий молодежи и старшего поколения в деле совершенствования социального и культурного взаимодействия» [3, с. 34].

Молодежь, как самая активная и горячая движущая сила в любых новых начинаниях, всегда должна иметь свое направление. Ведь, как правило, сила, не имеющая определенного русла, рассеивается в пустоте, так и молодежь, не имея четких ориентиров и векторов развития, обречена блуждать в социальном сумраке. Поэтому любое развитое государство должно определять для своей молодежи конкретную политику, при которой весь потенциал молодых умов будет иметь четкий прицел.

В целях достижения эффективного результата необходимо широко применять методы государственного обеспечения функционирования специальных молодежных центров для координации деятельности, консультативных бюро и служб с базовым пакетом услуг, и системой обмена информацией с постоянным ее обновлением.

Стоит привести слова Лидера нации – Н. А. Назарбаева, который при выступлении перед студентами Назарбаев Университета отметил, что «молодые казахстанцы должны помнить, что гражданин – это не только права, но, прежде всего, великая ответственность за себя, свою семью и нашу Родину».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Абишев, А. К.** Методическое пособие по вопросам безнадзорности и беспризорности, правонарушений среди несовершеннолетних и защите их прав. – Астана, 2011. – 312 с.

2 **Нефедова, Н. В.** Социально-педагогическое проектирование деятельности молодежных общественных организаций в условиях школьного образования / Автореферат дисс. на соискание ученой степени канд.пед. наук. – Барнаул, 2016.

3 Назарбаев, Н. А. Через диалог к партнерству / Казахстанская правда. – Алматы, 2003. – № 295. – 16 октября. URL: <http://www.centrasia.ru/news2.php?st=1066278360>

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

С. Т. Изликов

Жастардың саяси әлеуметтенуіндегі БАҚ пен МЕҰ ара-қатынасы

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

С. Т. Изликов

Взаимодействие СМИ и НПО в политической социализации молодежи

Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар.
Material received on 14.06.16.

Аталмыш мақалада жастардың саяси әлеуметтенуіндегі БАҚ пен МЕҰ ара-қатынасы қарастырылады. Автордың пікірінше, елдің жас азаматтарының әлеуметтенуі тікелей масс-медиаға байланысты, сондықтан да БАҚ институттарының жұмыстарының тиімділігін арттыруға баса назар аударған жөн. Жастардың МЕҰ тікелей бұқаралық ақпарат құралдарымен байланысты болуы, ұйымның әрбір мүшесінің тұлғалық өсіміне сенімділігін тигізбек.

This article is devoted to MasMedia and NGO interaction in political socialization of the youth. By the author's opinion, the main factor of young generation socialization of the country is the masmedia, and the youth as the active socialized category needs in developing the effectiveness work of Masmedia institutions. There is the accent on youth NGO in near interaction with masmedia information is due to personal developing of every member of organization.

УДК 328.185(574)

К. Зайыр

магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар
e-mail:

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ПРИНЦИПЫ И ТЕХНОЛОГИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

В данной статье рассматриваются политико-правовые принципы и технологии противодействия коррупции. Авторский подход заключается в том, что политико-правовые принципы представляют собой основные идеи, отражающие сущность, назначение, закономерности, тенденции, закреплённые либо прямо, либо косвенно в правовых нормах. Основное содержание данной категории определяется наличием основополагающих направлений и правил деятельности по урегулированию отношений в той или иной сфере жизнедеятельности людей.

Ключевые слова: коррупция, технологии, политический механизм, государство, противодействие.

При рассмотрении проблемы политического механизма противодействия коррупции важное значение имеет определение политико-правовых принципов деятельности в этой сфере и конкретных технологий по противодействию данному явлению.

Достаточно обобщенно и условно все существующие сегодня подходы к исследованию проблематики правовых принципов можно разделить на два вида. Первый сформировался исторически и является результатом поступательного развития общества и права. Он связан с широким определением сферы принципа и основан на логическом значении данного понятия. В логике принцип – есть центральное понятие, основание системы, представляющее обобщение и распространение какого-либо положения на все явления той области, в которой данный принцип абстрагирован. Политико-правовой принцип в этом случае рассматривается как частная разновидность принципа.

В основе второго подхода лежит убеждение исследователей о том, что наука должна соответствовать запросам практики. Его сторонники обычно не

рассматривают специально данный вопрос, занимая определенную позицию без четкого авторского понимания этой категории [1]. По отношению к принципам он сформировался стихийно и характерен для исследования проблематики в рамках отдельных отраслей сферы деятельности.

Оба подхода имеют свои недостатки. При первом – принцип чаще рассматривается в качестве рабочей категории, и потому используется как категория универсальная, с помощью которой можно обозначить то или иное исходное положение, придавая ему соответствующие политические и правовые последствия. При этом формальный аппарат выделяемых принципов остается невыясненным. На практике это приводит к тому, что в действительности термин «принцип» используется намного чаще, чем это предопределено его гносеологией и в самых различных контекстах.

Второй подход – предполагает, что в науке есть определенный набор принципов (или их система), которые могут быть закреплены или не закреплены в нормах права. При этом данные принципы, по мнению сторонников этого подхода, подвергаются интерпретации с позиции конкретного автора со ссылкой на нормы законодательства. Результатом такого подхода является воспроизведение содержательной характеристики норм соответствующего законодательства. Тем самым продолжает и далее утверждаться без какого-либо развития и учета законодательных изменений мнение о том, что принципы – это идеи, прямо или косвенно закрепленные в праве, его идеологическая опора [2].

По нашему мнению представленные выше точки зрения при всей их значимости не отражают в полной мере специфику данной категории.

Авторский подход заключается в том, что политико-правовые принципы представляют собой основные идеи, отражающие сущность, назначение, закономерности, тенденции, закрепленные либо прямо, либо косвенно в правовых нормах. Основное содержание данной категории определяется наличием основополагающих направлений и правил деятельности по урегулированию отношений в той или иной сфере жизнедеятельности людей.

Правовые нормы, содержащие идеи демократизма, справедливости, гуманности, гарантии обеспечения прав, свобод и обязанностей людей, наряду с высоким уровнем их реализации всеми субъектами правоотношений должны обеспечивать безопасность личности, общества и государства.

Защита прав и свобод, законных интересов, нравственности и здоровья личности непосредственно связаны со статусными атрибутами человека и гражданина и выступают в качестве используемых им индивидуально или коллективно возможностей, предоставляющих свободу выбора вида и меры поведения, а также обязанностей как требования ответственного следования должному поведению.

Осуществление прав и свобод гражданина не должно нарушать прав и свободы других лиц (п. 5, ст. 12 Конституции Республики Казахстан). Этот принцип имеет важнейшее значение для защиты прав и охраняемых законом экономических интересов граждан, для укрепления законности и правопорядка, для обеспечения нормальной жизнедеятельности каждого человека и общества в целом.

Принцип законности предполагает необходимость своевременного реагирования государства и субъектов обеспечения безопасности на изменения в содержании и структуре соответствующих угроз и вызовов, в частности с проявлениями коррупции, ее современной спецификой и тенденциями развития. Законность в деятельности по противодействию коррупции означает, что меры должны соответствовать действующему законодательству и применяться в установленном законом порядке с тем, чтобы сама по себе деятельность по противодействию коррупции не носила неправовой характер. В противном случае это только лишь укрепит позиции коррупции в массовом сознании граждан.

Важнейшее значение для правового регулирования противодействия коррупции имеет Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции», являющаяся основным программным документом, на основе которого общество выстраивает правовую систему и законодательство по созданию благоприятных условий жизнедеятельности граждан, политического, социального и экономического развития нашего общества и государства [3]. В этой связи, принятие государственных законов о конституционных гарантиях обеспечения государственной целостности Республики Казахстан, о порядке приведения уставов и законов Республики Казахстан в соответствие с Конституцией Республики Казахстан признается основным направлением сохранения и укрепления конституционного строя Казахстана.

Принцип системности и комплексности применения органами государственной власти, органами местного самоуправления политических, организационных, социально-экономических, информационных, правовых и иных мер обеспечения безопасности обусловлен системным характером коррупции, пронизывающей все сферы жизнедеятельности казахстанского общества. Это в свою очередь обуславливает системность и комплексность подходов в противодействии данному явлению на всех уровнях управления и функционирования институтов, организаций и социальных групп.

Вполне закономерно поэтому, на наш взгляд, одним из первых нормативных документов по противодействию коррупции, принятых в Республики Казахстан, стал Закон Республики Казахстан от 2 июля 1998

года № 267-І «О борьбе с коррупцией» [4]. В стране разработан и принят ряд нормативно-правовых актов, способствующих предупреждению и борьбе с коррупцией, в том числе, в целях исполнения принятых на себя международных обязательств. В частности отметим следующие последние изменения, предпринимаемые на государственном уровне.

26 декабря 2014 года принята Программа противодействия коррупции «Об антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы». Стратегия предусматривает широкое вовлечение в антикоррупционную деятельность гражданского общества, бизнес-сообществ, усиление контроля деятельности государственных органов и корпоративного сектора, совершенствование антикоррупционного законодательства, мониторинг качества государственных услуг, снижение уровня теневой экономики, формирование культуры неприятия коррупции в обществе и модели антикоррупционного поведения на всех уровнях образования и воспитания [5].

Согласно опыту зарубежных стран было принято постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1077 «Об утверждении Правил поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих содействие в борьбе с коррупцией».

Согласно вышеуказанным правилам лицам, сообщившим о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающим содействие в борьбе с коррупцией, установлено поощрение, осуществляемое в форме единовременного денежного вознаграждения. Поощрение в виде денежного вознаграждения устанавливается от 30 МРП до 100 МРП, в зависимости от тяжести деяния. Также могут устанавливаться поощрения в виде награждения грамотой или объявления благодарности. Финансирование поощрений производится за счет средств республиканского бюджета.

Содействие в борьбе с коррупцией заключается в следующее:

- представление информации о местонахождении разыскиваемого лица, совершившего коррупционное преступление;
- сообщение о факте совершения коррупционного правонарушения или преступления;
- другое содействие, которое имело впоследствии значение с целью выявления, пресечения, раскрытия и расследования преступления или коррупционного правонарушения [6].

Необходимо заметить, что лицо, сообщившее заведомо ложную информацию, в установленном порядке несет административную ответственность.

Приоритетность предупредительных мер в целях обеспечения безопасности исходит из необходимости устранения причин и предпосылок проявления коррупции. Весь мировой опыт борьбы с коррупцией свидетельствует о том, что одними санкциями преодолеть данное явление практически невозможно. Необходим комплекс мероприятий, направленных прежде всего на предотвращение проявлений коррупции. А этого можно достигнуть только целенаправленными превентивными действиями. Это, в свою очередь предполагает необходимость проведения комплекса мероприятий по преодолению правового нигилизма и формированию антикоррупционного сознания граждан и должностных лиц.

Важнейший принцип противодействия коррупции – также взаимодействие органов государственной власти Республики Казахстан с международными организациями, общественными объединениями и гражданами для обеспечения безопасности.

Как показывает современная политическая практика, в последние годы в качестве значимых субъектов политической деятельности все чаще выступают негосударственные/некоммерческие организации, или так называемый третий сектор (наряду с первым – государственным, вторым – коммерческим). Общими задачами этих организаций является вовлечение населения в процесс обеспечения безопасности в социальной сфере, прежде всего в развитие социальной защиты, в процесс социальных изменений, расширение пределов свободы и наделение населения властью.

Государственная и местная политика со временем стала строиться с учетом социального и экономического потенциала данных организаций, которые стали демонстрировать серьезные достижения в сфере решения проблем обеспечения безопасности в социальной сфере, которые до этого не имели эффективного социального ответа или не были достаточно видимыми.

В последнее время воздействие негосударственных организаций на обеспечение безопасности в социальной сфере значительно выросло. Они выполняют множество гуманитарных функций: доводят до сведения правительств потребности нужд разных групп населения, осуществляют общественный контроль за деятельностью правоохранительных органов и содействуют активному участию масс в социальной и политической жизни на местном уровне.

Неправительственные организации (далее НПО) обеспечивают анализ и экспертную оценку социально значимых проблем, действуют в качестве механизма «раннего оповещения» и помогают осуществлять контроль за выполнением международных соглашений, содействуют оживлению экономики. Многие НПО созданы с целью решения конкретных проблем

обеспечения безопасности в социальной сфере, например в области прав человека, окружающей среды, здравоохранения, образования, культуры, социального обслуживания пожилых и инвалидов, волонтерства и т.д. На этом пути НПО нередко вырабатывают инновационные подходы, обогащая общество новыми знаниями и практиками.

Поскольку политика первоначально связана с организацией и проявляется, как правило, в институционализированной и упорядоченной форме, то любое политическое движение или явление, так или иначе, приобретает иерархический, управляемый и относительно устойчивый вид. Институционализация политической деятельности, представляя одно из условий эффективности политического механизма, является процессом упорядочивания неформальных и формальных правил политических отношений, в рамках которых совместная деятельность политических акторов осуществляется благодаря определенным ролям и статусам [7].

Все это определяет значимость вовлечения неправительственных организаций в процесс противодействия коррупции.

Таким образом, выше были проанализированы наиболее значимые политико-правовые, в том числе применительно к сфере противодействия коррупции, нашедшие свое отражение в Законе Республики Казахстан «О противодействии коррупции». Вместе с тем, данные принципы представляют собой лишь обобщенные требования, которые общество предъявляет к системе обеспечения безопасности в целом. Для отдельных сегментов сферы деятельности человека, социума, институтов государства и гражданского общества характерны более конкретные рамки организации и функционирования подсистем обеспечения безопасности.

По мнению некоторых исследователей, при организации управленческой деятельности в сфере обеспечения национальной безопасности необходимо учитывать следующие принципы, которые являются выражением таких общеправовых принципов казахстанской системы права и законодательства, как принципы разделения властей, демократизма, равенства граждан перед законом и судом.

Практика выстраивания систем обеспечения безопасности в зарубежных странах показывает, что демократическая правовая организация управления эффективна, когда все элементы системы находятся в диалектическом взаимодействии и взаимообусловлены, что соответствующим образом регулируется нормами национального законодательства и поддерживается отлаженными механизмами взаимодействия субъектов обеспечения безопасности.

В большой степени этому служит тщательная разработка и законодательное закрепление принципа разделения власти, неотъемлемой частью которого и одним из важнейших условий эффективного функционирования всей системы власти в государстве является продуманная и отлаженная система сдержек и противовесов.

Применение принципа разделения власти в зависимости от типа политического режима, формы государства и его территориального устройства может быть различно, однако условием его нормального осуществления остается то, что он пронизывает всю систему власти в государстве вплоть до местного уровня. То есть каждая ветвь власти в отдельности и все вместе реализуют демократические формы и способы управления, обеспечивают потребные условия для реализации демократических механизмов деятельности личности, институтов государства и общества в целом.

Отметим, что перечисленные выше общие политико-правовые принципы, одновременно являются отражением основополагающих принципов государственного управления, закрепленных в нормах казахстанского права. В соответствии с ними выстраивается и функционирует механизм казахстанской государственности в целом.

Важнейшим принципом является соблюдение взаимной ответственности государства и субъектов, то есть граждан, различных социальных групп, общественных и политических организаций и движений и других структур, функционирующих в рамках определенной политической системы общества.

По мнению большинства специалистов, взаимная ответственность личности и государства вытекает из характера самого конституционного строя, и лежащих в его основе закономерностей. При этом ответственность следует понимать в самом широком плане – как осознанные и объективно обусловленные общественно необходимые отношения. При этом в условиях правового государства неременным требованием выступает соблюдение баланса суверенитета личности и суверенитета государства. Эти два феномена должны находиться в диалектической взаимосвязи и взаимозависимости.

Рассматривая ответственность с точки зрения политико-правового регулирования, целесообразно отметить, что это объективно необходимый социальный институт, присущий любой системе и обеспечивающий поддержание соответствующего уровня дисциплины в самой системе и ее структурных звеньях.

Особое значение в этой связи имеет принцип юридической ответственности. Юридическая ответственность, объединяющая множество правовых норм разных отраслей права, по существу представляет собой автономный структурный элемент правовой системы. Подобная автономность, целостность и самостоятельность данного элемента правовой системы, на наш взгляд, прежде всего, обеспечивается исходными началами, заложенными в нормативное регулирование правоотношений.

Отмеченные принципы являются не только едиными для всех субъектов государственной политики, но и предельно конкретными, а потому подлежат реализации не только на высшем уровне государственного управления, но и на более низких уровнях. Они определяют общие правила деятельности, хотя на разных уровнях будут иметь свою специфику, обусловленную функциональным предназначением субъекта. Представляется, что эта специфика не может противоречить согласованным подходам и приоритетам.

Политическое управление является, прежде всего, целенаправленным, целесообразным и легитимным политическим управленческим процессом, который может быть технологизирован. Это обусловлено тем, что, во-первых, сам процесс имеет такую степень сложности, чтобы можно и нужно было расчленить его на относительно обособленные части и, во-вторых, имеются средства, которые позволяли бы так систематизировать действия субъекта политического управления, чтобы достичь максимального эффекта при минимуме усилий.

При этом решение конкретных общественно-политических проблем означает не столько понимание человеком целей и средств их достижения, сколько выработку конкретных способов, методов и приемов и их воплощения на практике, т.е. применение определенных политических управленческих технологий решения этой задачи.

В свою очередь, политические технологии представляют собой совокупность последовательно применяемых процедур, приемов и способов деятельности, направленных на наиболее оптимальную и эффективную реализацию целей и задач конкретного субъекта политической деятельности в определенное время и в определенном месте.

Иными словами, основная цель применения политических технологий управления заключается в оптимизации выполнения различными субъектами политической управленческой деятельности своих задач и обязанностей.

В полной мере данное утверждение относится и к проблеме противодействия коррупции. Это обусловлено тем, что борьба с коррупцией, равно как и решение какой-либо иной конкретной политической значимой проблемы означает не столько понимание целей и средств их достижения,

сколько выработку конкретных способов их воплощения на практике, т.е. применение определенных технологий решения задачи. В данном случае технологическое решение проблемы борьбы с коррупцией означает не столько понимание того, что она из себя представляет, но и пути ее разрешения на практике. В этом плане правомерно утверждение А. Соловьев, относительно того, что с помощью технологий, выявляется новый смысл и суть политических отношений [8]. Технологии, как считает А.Соловьев, по-новому ставят проблему измерения политических событий, закладывают основу для специализированной деятельности по урегулированию (контролю) политических явлений. Образуя особый ракурс понимания политических процессов, технологии показывают, по его мнению, что от применяемых способов решения той или иной задачи может кардинально зависеть сущность этого явления [8].

Политико-правовые технологии представляют собой совокупность последовательно применяемых процедур, приемов и способов деятельности, направленных на наиболее оптимальную и эффективную реализацию целей и задач конкретного субъекта в определенное время и в определенном месте.

Следует отметить, что в современной отечественной политологии является своего рода традицией, восприятие политических технологий как своего рода политического маркетинга. Это не совсем, на наш взгляд, правомерно, поскольку данный подход сознательно ограничивает сферу их применения исключительно управленческими функциями, причем исключительно в процессе проведения выборных (предвыборных) кампаний. Что привело к отождествлению в массовом сознании населения Казахстана политических технологий с PR-акциями.

Между тем, роль политических технологий в настоящее время чрезвычайно значимо, прежде всего, в процессе разрешения различного рода конфликтных ситуаций, в том числе на почве системного проявления коррупции, принявшей характер одной из наиболее значимых угроз национальной безопасности.

По мнению А.Соловьева, потребность в формировании политических технологий проявляется там и тогда, где и когда имеются повторяющиеся, порой даже стереотипизированные действия и при этом наличествуют вполне определенные требования к условиям и результатам данного типа деятельности. Конкретнее к причинам их появления, по мнению указанного автора, можно отнести:

– необходимость более рационального, простого и эффективного способа реализации практических целей, стоящих перед различными участниками процесса применения политической власти и управления государством;

– снижение непредсказуемости взаимодействий в сфере власти, скачкообразности процессов перераспределения государственных ресурсов, развертывающихся в условиях непредсказуемого развития ситуации, чреватых неожиданными взрывными формами протестной социальной активности и другими форс-мажорными обстоятельствами;

– потребность в применении экономичных и ресурсосберегающих способов управления государственным (корпоративным) имуществом, кадровыми и техническими структурами;

– необходимость придания устойчивости взаимоотношениям участников того или иного процесса, ускоряющего обучение персонала передовым методикам действия и, в конечном счете, расширяющего возможности достижения целей большим числом субъектов в различных, но схожих условиях;

– необходимость управления объектами человеческих притязаний;

– возможность более четкого определения критических, пороговых значений того или иного процесса, за рамками которого субъекты утрачивают возможность осуществления эффективных и результативных действий по управлению ситуацией.

Иными словами, основной смысл применения политических технологий заключается в оптимизации выполнения разнообразными субъектами своих задач и обязанностей. Технологии функционально направлены на достижение целей в соответствии с интересами, функциями и целями субъектов, которые могут состоять в привлечении и экономии ресурсов, стабилизации положения в государстве, организации выборных кампаний, оперативном информационном обеспечении принятия решений, согласовании интересов при выработке государственных программ и т.д.

Данный перечень потребностей реализации политико-правовых технологий применительно к проблеме борьбы с коррупцией, по нашему мнению, дополняют стратегические условия противодействия данному явлению, подтвержденные и отечественной, и зарубежной практикой. Таковыми в частности являются: неподкупность, открытость, честность, неотвратимость наказания за коррупцию и т.д.

Реализация данных условий и требований возможна только посредством системных и комплексных политико-правовых технологий, осуществляемых в рамках единой государственной антикоррупционной политики.

В этом плане политические технологии как совокупность приемов и процедур целенаправленной деятельности не только упорядочивают средства достижения цели, но и закрепляют очередность действий, выработку соответствующих алгоритмов поведения субъекта. Именно алгоритмы

вычленяют и закрепляют наиболее оптимальные и эффективные способы решения той или иной задачи, а также дают возможность передавать и тиражировать обретенный опыт.

Практически технологии выкристаллизовываются из многообразного числа способов и механизмов взаимоотношений субъектов и объектов, взаимодействий контрагентов, внешних и внутренних факторов. Иначе говоря, технология устанавливается лишь тогда, когда в процессе достижения цели складывается (и определенным образом закрепляется) известная последовательность операций, фиксирующая очередность применения определенных приемов и средств достижения конкретной цели.

Таким образом, технологии могут быть не просто перечнем оптимальных и эффективных действий, но и выступать способом усиления контроля за процессом достижения целей, формой управления этой деятельностью. И в любом случае высшим критерием эффективности применения технологий является реальное достижение намеченного результата.

Примером реализации подобного рода технологий в сфере борьбы с коррупцией могут являться политика Сингапура в этом направлении. Ее центральным звеном является постоянно действующий специализированный орган по борьбе с коррупцией – Бюро по расследованию случаев коррупции, обладающее политической и функциональной самостоятельностью. Этот независимый орган расследует и стремится предотвращать коррупцию в государственном и частном секторе экономики страны.

Бюро проверяет факты злоупотреблений государственных чиновников и сообщает о них соответствующим органам для принятия дисциплинарных мер, а также изучает методы работы потенциально подверженных коррупции государственных органов для обнаружения слабых звеньев в системе управления.

Главная идея антикоррупционной политики Сингапура заключается в «стремлении минимизировать или исключить условия, создающие как стимул, так и возможность склонения личности к совершению коррумпированных действий». Это достигается за счет целого ряда антикоррупционных принципов, в частности:

– оплата труда государственных служащих согласно формуле, привязанной к средней заработной плате успешно работающих в частном секторе лиц;

– контролируемая ежегодная отчетность государственных должностных лиц об их имуществе, активах и долгах, при этом прокурор вправе проверять любые банковские, акционерные и расчетные счета лиц, подозреваемых в нарушении Акта о предотвращении коррупции;

– большая строгость в делах о коррупции в отношении высокопоставленных чиновников для поддержания морального авторитета неподкупных политических лидеров;

– ликвидация излишних административных барьеров для развития экономики.

В данном случае налицо комплексное использование органами власти и Сингапура антикоррупционных программ, предусматривающих наряду с репрессивными профилактические меры предупреждения коррупции.

Как, показывает практика, политические технологии распространяются на все поле политической власти и государственного управления. В силу этого они включаются как в конвенциональные (легальные) процессы применения политической власти и соответствующего распределения ресурсов государства, так и в неконвенциональные, предполагающие использование приемов и процедур, прямо запрещенных законом или противоречащих политическим традициям (провоцирование коррупции и т.д.).

В значительной мере, пониманию сущности политико-правовых технологий в процессе борьбы с коррупцией способствует анализ их структуры и содержания.

В структуру политико-правовых технологий, как правило, входят три наиболее значимых компонента: специфические знания, конкретные приемы, процедуры и методики действий, а также различные технико-ресурсные компоненты.

Принципиальная роль знаний обусловлена тем, что политические технологии по сути своей есть воплощение особых форм отражения действительности, которые направлены на нахождение средств и способов практического решения проблем, возникающих в сфере власти и управления государством. В этом смысле технологический уровень познания действительности не только представляет собой форму научно-прикладного знания, но и одновременно выражает оценку политических проблем с точки зрения заинтересованных в их решении субъектов.

Таким образом, технологическое знание является познавательно-проективной, идеально-преобразующей деятельностью, которая включает в себя приемы не только обыденного, но и научного познания действительности, как бы синтезируя их подходы для решения конкретной задачи. Это задает технологическому знанию собственную логику отражения и объяснения явлений, которая не присуща ни научным формам отражения, ни обыденным подходам в отдельности.

Конкретные приемы и способы деятельности непосредственно зависят и от наличия тех или иных кадровых структур, технического

оснащения действующих лиц, наличия тех или иных (финансовых и прочих) ресурсов, влияющих на содержание политических технологий. Например, применение технологий информационного обеспечения государственной политики невозможно без технических структур, призванных защищать государственную тайну; использование управленческих технологий в условиях кризисов невозможно без структур, дублирующих принятие решений, без дополнительных ресурсов, кадрового резерва и т.д. Таким образом, наличие данных компонентов политико-правовых технологий накладывает самые существенные ограничения на способы решения задач, применение тех или иных приемов деятельности или, напротив, может значительно увеличить эффективность последних.

Таким образом, выше были рассмотрены основные политико-правовые технологии, реализуемых в настоящее время в процессе противодействия в целом ряде государств мира, а также в Республике Казахстан.

В целом можно отметить следующее. Политическим механизмом противодействия коррупции является целостная иерархическая система управления – определенным образом организованная совокупность конкретных, с присущим только им свойствами и характером взаимосвязи элементов (сил, средств, способов, методов и технологий управления), с помощью которых достигаются цели антикоррупционной политики, направленной на искоренение коррупции и ее предпосылок в современной общественно-политической практике.

В содержание политического механизма противодействия коррупции в общем случае включаются два вида управленческой деятельности — основная управленческая деятельность (по прямому каналу управленческого воздействия) и регулирующая деятельность (по обратному каналу управленческого воздействия), связанная с реакцией общества на проявления коррупции.

Основная управленческая деятельность осуществляется в рамках действующих структур с помощью функций и методов традиционного менеджмента. Регулирующая деятельность, связанная с обеспечением безопасности (защищенностью и развитием) требует управления проблемами обеспечения выживания организации и управления развитием, для чего необходимы разработка и принятие корректирующих управленческих решений. Наконец, поскольку легитимное управление осуществляется путем законодательного закрепления принимаемых управленческих решений, то необходимы также функции управления правоохранительной деятельностью. Таким образом, функции политического механизма противодействия коррупции включают как функции традиционного управления (менеджмента),

так и функции подготовки и принятия корректирующих управленческих решений, а также функции законодательного закрепления управленческих решений и контроля за их выполнением.

Анализ основных компонентов политико-правового механизма противодействия коррупции позволяет сделать вывод о том, что последний имеет сложную структуру, функционально изменяется в соответствии с политической и социально-экономической обстановкой в стране. Его возможности зависят от реализации политико-правовых принципов и технологий антикоррупционной политики.

Политико-правовые принципы представляют собой основные идеи, отражающие сущность, назначение, закономерности, тенденции, закрепленные либо прямо, либо косвенно в правовых нормах. Основное содержание данной категории определяется наличием основополагающих направлений и правил деятельности в части в сфере противодействия коррупции. Наиболее разработанными и применяемыми в теории и практике являются основные принципы обеспечения безопасности, закрепленные в Законе Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции»:

- соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина;
- законность;
- системность и комплексность применения государственными органами государственной власти, органами местного самоуправления политических, организационных, социально-экономических, информационных, правовых и иных мер обеспечения безопасности;
- приоритет предупредительных мер в целях обеспечения безопасности;
- взаимодействие органов государственной власти с общественными объединениями, международными организациями и гражданами в целях обеспечения безопасности.

Политико-правовые технологии представляют собой совокупность последовательно применяемых процедур, приемов и способов деятельности, направленных на наиболее оптимальную и эффективную реализацию целей и задач конкретного субъекта в определенное время и в определенном месте.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Ершов, Ю. Л.** Принцип свободы договора и его реализация в гражданском праве Российской Федерации. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2001. – С. 28.

2 **Чердашев, А. Ф.** Теория государства и права: Учебник для вузов. – М. : Юрист, 1999. – С. 187.

3 Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» // [Электронный ресурс] <http://dchspavl.kz/ru/protivodejstvie-korrupsii/o-borbe-s-korrupsiej-zakon-respubliki-kazakhstan.html>

4 Закон Республики Казахстан от 2 июля 1998 года N 267. Утратил силу Законом Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК // [Электронный ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000267>

5 Проект программы противодействия коррупции на 2015–2025 годы. – Астана, 2014 // [Электронный ресурс] <http://nurotan.kz>

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1077 «Об утверждении Правила поощрения лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих содействие в борьбе с коррупцией» // [Электронный ресурс] <http://government.kz>

7 **Хрусталева, М. А.** Теория политики и политический анализ. – М., 2002. – С. 213.

8 **Соловьев, А.** Политология : Политическая теория, политические технологии : Учебник для студентов вузов. – М. : Аспект Пресс, 2001. – С. 60.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

К. Зайыр

Заманауи Қазақстанның жемқорлыққа қарсы тұрудың технологиялары мен саяси-құқықтық принциптері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

К. Зайыр

Политико-правовые принципы и технологии противодействия коррупции в современном Казахстане

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайғырова, г. Павлодар.
Material received on 14.06.16.

Аталмыш мақалада жемқорлыққа қарсы тұрудың технологиялары мен саяси-құқықтық принциптері қарастырылады. Авторлық көзқарас бойынша саяси-құқықтық принциптер болмысты сипаттайтын негізгі идеяларға, заңдылықтарға, тенденцияларға

негізделді. Аталмыш категорияның негізгі мазмұны адамдардың өміріндегі қатынастарды реттейтін қызметтер мен бағыттарға негізделген.

This article is devoted to political – legislative principles and technology of anti-corruption. The author approach is that political – legislative principles are the main ideas, reflecting the notion, aim, rules, tendencies, which fixed in legislative acts. The main content of this category defined by the basic directions and rules of activity in regulation the interactions in different sphere of people life.

СЕКЦИЯ «ПРАВО»

УДК 342,4(574)

Б. Х. Олжабаев¹, А. М. Тлеуленов²

1к.ю.н., ассоциированный профессор, доцент, 2студент, Павлодарский государственный университет имени С.Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: Bulat_Olzhabaev@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕСТНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ЕГО РОЛЬ В РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В данной статье рассматриваются проблемы местного государственного управления в Республике Казахстан, взаимодействия властных структур в реализации социальной политики на региональном уровне и пути их разрешения.

Ключевые слова: местное государственное управление, государственная служба, местные исполнительные и представительные органы, концепция местного самоуправления, социальное обеспечение.

С момента обретения государственной независимости Казахстан, наряду с осуществлением системных экономических и политических преобразований, взял курс на широкомасштабное реформирование всей системы государственного управления в стране.

Отставание реформ в системе государственного управления от перемен в общественном устройстве, от бурно развивающихся принципиально новых экономических и политических отношений могло бы стать преградой на пути преобразования Казахстана в экономически развитое, социально и политически стабильное демократическое государство.

Начавшийся в Казахстане в начале 1990-х годов процесс государственного строительства сопровождался становлением новых государственных структур и изменением характера деятельности органов государственной власти в новых условиях. Стремительный переход к рыночной экономике и всесторонняя либерализация хозяйственной деятельности оказали значительное влияние на функции и структуру государственного управления.

В результате проведенных широкомасштабных реформ в Казахстане была сформирована система государственного управления, адаптированная к требованиям современной рыночной экономики, был начат процесс передачи центральными органами государственной власти функций и полномочий, а также ответственности в решении большинства вопросов территориального развития местному уровню государственного управления.

Ориентиры развития системы государственного управления определены в долгосрочной Стратегии развития нашего государства «Казахстан-2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев» [1, с. 31]. Одной из ключевых задач в данном документе определено создание эффективной современной государственной службы и структуры государственного управления.

Успешное решение этих задач предполагает, что государственное управление должно стать системным, для каждого уровня управления должны быть четко определены функции и полномочия, подкрепленные финансовыми ресурсами, обеспечена межведомственная координация, создана законодательно-правовая база для эффективного функционирования всех уровней власти.

Актуальность данной работы определяется острой необходимостью формирования в Казахстане собственной, успешно функционирующей системы определения эффективности деятельности государственных органов.

Ныне созданы и все правовые условия для эффективной работы всех звеньев государственного аппарата, стоящих близко к народу, его нуждам – местных акимов, акиматов, представительных органов.

Конституцией Республики Казахстан четко определены основы их организации и деятельности, основные полномочия. На этой основе, структура местных органов управления, их полномочия определены в Законе РК «О местном государственном управлении в Республике Казахстан», принятом в январе 2001 года в русле реформирования системы государственного управления, обозначенного в положениях ныне действующего Основного Закона государства. В Законе «О местном государственном управлении» установлено, что «... местное государственное управление – деятельность, осуществляемая местными представительными и исполнительными органами в целях проведения государственной политики на соответствующей территории, её развития в пределах компетенции, определённой Законом и другими законодательными актами ...» [2].

К местному государственному управлению относятся местные представительные органы – маслихаты областей, городов республиканского подчинения, столицы, районов, городов областного подчинения.

Маслихаты выражают волю населения соответствующих административно-территориальных единиц и с учётом общегосударственных интересов определяют меры, необходимые для её реализации, контролируют их осуществление [2, с.3]. Они избираются населением соответствующих административно-территориальных единиц на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права при тайном голосовании сроком на четыре года.

В Конституции Республики Казахстан содержатся общие предметы ведения маслихатов. Закон «О местном государственном управлении» определяет полномочия маслихатов более подробно. Так, в данном Законе, к компетенции маслихатов, в частности в сфере социального обеспечения, относятся: утверждение планов, экономических и социальных программ развития соответствующей территории, местного бюджета и отчёта об его исполнении, в том числе утверждение сметы расходов на содержание районов в городе республиканского значения (столице), посёлка, аула (села), аульного (сельского округа); осуществление, в соответствии с законодательством РК, мер по обеспечению прав и законных интересов граждан; контроль за исполнением планов, экономических и социальных программ развития соответствующей административно-территориальной единицы, местного бюджета; утверждение программ содействия занятости населения и борьбы с бедностью [2, с. 5-6].

Активизация населения, общественных объединений, депутатов, накопление их положительного опыта, с одной стороны, а с другой – нарастание значения социальной политики в республике и, вместе с тем, создание благоприятных условий для решения социальных проблем, а также существование немалых нерешённых вопросов требуют дальнейшего улучшения работы государственных органов на местах, в том числе маслихатов.

Думается, что нужно разработать новую концепцию о местных представительных органах, как органах организации народных масс, а не только народного представительства. Эту новую концепцию в какой-то мере необходимо отразить в Законе «О местном государственном управлении в Республике Казахстан». Только тогда маслихаты будут избавлены от опасности превращения в «говорильни», создающие лишь решения, а станут действительно действующими органами.

Для этого необходимо далее, чтобы депутаты овладевали наукой организации масс – самой сложной и творческой их всех видов наук управления. Такая организация масс не всегда поддаётся тем или иным твёрдым правилам. Нужна умелая работа с людьми, выявлению их запросов и нахождению оптимальных методов их удовлетворения.

В научных исследованиях о местных представительных органах необходимо исходить из нового подхода в определении характера и предназначения представительных органов.

Говоря о новой концепции о роли и деятельности представительных органов, нельзя утверждать, что этого требуют лишь интересы совершенствования социального обеспечения. Но именно практика решения вопросов социальной политики, в том числе социального обеспечения, служит дополнительным фактором для решения более масштабного вопроса о роли и деятельности маслихатов.

Изменение концепции о местных представительных органах как органах – организаторах масс влечёт за собой изменения и в сессионной деятельности, работы постоянных комиссий. Сессии маслихатов должны проводиться с массовым участием в их работе тех самых людей, ради которых осуществляется социальная политика. Именно с их участием глубже вскрываются недостатки, лучше принимаются соответствующие решения. Сами решения становятся более авторитетными, но, между тем, такие сессии не проводятся маслихатами или проводятся крайне редко. Необходимо также изменять формы и стиль элементов принимаемых решений – они должны быть приспособлены к тому, что организаторами их выполнения были бы сами массы, сами депутаты.

Без такой деятельной работы депутатов, постоянных комиссий всех маслихатов трудно решать проблемы социального обеспечения людей, которые находятся в тяжёлых материальных условиях и нуждаются в социальной поддержке государства.

Необходимо, чтобы в каждом маслихате был бы организован совет содействия осуществлению социальной политики из представителей неправительственных организаций и самих нуждающихся в социальном обеспечении. В этом случае работа маслихатов в области социальной политики станет действительно жизненной, приближённой к действительным нуждам народа и станет намного эффективней. Существует реальная возможность такой формы участия масс, однако на поверку, маслихаты не повернулись ещё лицом к этим проблемам и реальной возможности тех огромных резервов, таящихся в населении.

Будет целесообразным также иметь такой же совет в соответствующей постоянной комиссии маслихата и через него вовлекать представителей наиболее нуждающихся слоёв населения к деятельности постоянной комиссии, к различным проверкам, к организации адресной социальной помощи, к принятию решений и рекомендаций, вносимых в маслихаты и другие органы.

Для поднятия уровня деятельности постоянных комиссий и депутатов есть потребность в разработке новых законов о депутатах и постоянных комиссиях. Существовавшие в прошлом законы уже давно потеряли силу, а новые ещё не приняты. Между тем, одним из важных условий активизации маслихатов, развития демократии в целом, является повышение уровня деятельности депутатов и постоянных комиссий маслихатов. То, что в настоящее время, существенно отстаёт от требований уровень работы представительных органов может быть обусловлено именно отсутствием соответствующих законов о депутатах маслихатов и постоянных комиссиях. Те положения о них, которые содержатся в Законе «О местном государственном управлении», не охватывают всех прав, всех сторон их деятельности.

Большую роль в управлении социальным обеспечением играют местные исполнительные органы областей, городов республиканского подчинения, столицы, районов, городов областного значения и сельских округов, в лице соответствующих акиматов и акимов. В соответствии со ст.87 Конституции РК они обеспечивают проведение общегосударственной политики исполнительной власти в сочетании с интересами и потребностями развития соответствующей территории.

Их полномочия определены в ст. 87 Конституции РК [3]. Управление в области проведения социальной политики они осуществляют на основе таких полномочий: разработка планов, экономических и социальных программ развития территорий, местных бюджетов и обеспечение их исполнения; назначение на должности и освобождение от должностей руководителей местных исполнительных органов, а также решения иных вопросов, связанных с организацией работы местных исполнительных органов и т. д.

Проекты указанных планов и программ утверждаются соответствующими маслихатами, но их разработка осуществляется в местных исполнительных органах. От степени правильного понимания всех потребностей и задач в области социальной политики на местах исполнительными органами зависит во многом качество планов и программ. Именно акиматы и акимы на стадии разработки проектов планов и программ определяют основные направления развития социальной сферы, в частности социального обеспечения.

Большое значение имеет и правильная расстановка кадров, призванных заниматься вопросами социальной политики - от их умения, знаний, понимания её задач в регионах, зависит в решающей мере состояние социальной защиты населения в целом и, в частности, социального обеспечения.

Более конкретно полномочия местных исполнительных органов определены в Законе «О местном государственном управлении». Так, ст. 27 и 31 названного Закона, акиматы областей, районов (городов областного

подчинения) решают вопросы, связанные с социальной защитой населения: разрабатывают и представляют на утверждение маслихатом и реализуют программы содействия занятости населения и борьбы с бедностью; координируют оказание благотворительной и социальной помощи социально уязвимым слоям населения [2, с. 15-16, 19-20].

Рассматривая эти полномочия акиматов можно обратить внимание на то, что они не охватывают всех тех задач, которые возложены Конституцией. Так, в ст. 28 Конституции записано, что гражданину РК гарантируется «... социальное обеспечение по возрасту, в случаях болезни, инвалидности, потери кормильца и по другим законным основаниям» [3, с. 10].

В указанных же в статьях Закона не говорится о социальном обеспечении в целом, они носят во многом фрагментарный характер. Дело в том, что по мере развития общества и с учётом мирового опыта могут изменяться и виды той помощи, которая оказывается государством по линии социального обеспечения. Поэтому вместе с указанием конкретных видов социальной помощи, в Законе, в соответствии с Конституцией, необходимо указать полномочия по реализации социального обеспечения в целом. В соответствии со своими полномочиями акиматы и акимы в регионах проводят в целом немалую работу по социальной защите населения, по социальному обеспечению.

Из многочисленных проблем, связанных с её совершенствованием возьмём хотя бы один вопрос – расширение связей с населением, о его вовлечении в решение социальных проблем. Дело в том, что социальные нужды, проблемы, тем более, когда речь идёт об адресной помощи, нельзя решать «кабинетными» методами, даже если работники госаппарата хорошо знают о них.

Необходимо при акиматах повсюду создать общественные отделы или советы по изучению социальных запросов населения, по выработке соответствующих рекомендаций, что в настоящее время и внедряется повсеместно в русле реформы государственного управления. В состав этих советов необходимо включить представителей неправительственного сектора и лиц из числа самих социально - необеспеченных слоёв населения. Именно они в наибольшей мере знают все трудности тех или иных категорий населения, лучше могут определить пути решения их проблем, оказывать постоянное воздействие на акимат, постоянно контролировать его деятельность. Необходимо учитывать одну известную истину – если в системе государственных органов нет соответствующих структур, НПО или население не могут принимать активного участия в работе этих органов.

В системе областных акиматов вопросами социальной защиты занимаются Департаменты социальной защиты и занятости населения (наименования могут варьироваться по регионам), являющиеся

государственным органом, входящим в единую систему исполнительных органов области. Рассмотрим работу такого органа на примере Управления координации занятости и социальных программ Павлодарской области. Данный орган создаётся акимом области и подотчётен ему в своей деятельности, выполняет следующие основные задачи: осуществление мер по реализации государственной политики в сфере социальной защиты и занятости населения; разработка и обеспечение выполнения региональной программы борьбы с бедностью и безработицей; разработка и реализация мер по оказанию государственной адресной помощи лицам со среднедушевым доходом, не превышающим черту бедности; обеспечение взаимодействия органов социальной защиты и занятости населения области со структурами исполнительной власти в части реализации государственной политики в сфере социальной помощи населению; разработка и обеспечение выполнения программ в области нормирования, условий труда; реализация государственной политики в области оплаты труда, обеспечение государственных гарантий согласно действующему законодательству; обеспечение правового регулирования социально-трудовых отношений; реализация трехстороннего соглашения между исполнительными органами, профсоюзами и работодателями области [4].

Ключевым аспектом социального развития и смягчения бедности в Казахстане является эффективное и прозрачное управление, в частности на местном уровне. В условиях развертывания системы адресной социальной поддержки важное значение приобретает децентрализация управления такой системы и усиление местной автономии. Знание местных условий и реалий необходимо для того, чтобы сделать поддержку действительно адресной. Практическое использование такого знания требует, по крайней мере, определённой свободы принятия решений. Для того, чтобы свести к минимуму проблемы, часто возникающие в связи с такого рода децентрализацией, рекомендуется соблюдение трёх условий. Во-первых, сохранения достаточной степени контроля над местными органами со стороны Правительства. Во-вторых, вложения средств в повышение функционального потенциала системы социальной помощи. Третье условие связано с мерами стимулирования активного участия граждан в реализации программ регионального развития, с тем, чтобы повысить ответственность местных органов власти за решение социальных вопросов и мобилизовать все ресурсы гражданского общества [5].

Названные выше условия могут быть соблюдены и воплощены в жизнь в рамках ныне реализуемой Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан [6], основные положения которой легли в основу

изменений и дополнений в законодательство о местном государственном управлении, государственной службе в РК.

Первое из названных условий подразумевает более высокую степень подотчётности в использовании средств местных бюджетов, но в то же время допускает, в силу необходимости, большую степень местной автономии в вопросах финансового планирования социальной помощи. Напротив, в случае поступления в местные бюджеты средств из внешних источников, например, из Правительства, мотивация местных органов власти к снижению издержек функционирования системы падает. Словом, должны быть созданы все организационные, финансовые и иные предпосылки, способствующие эффективному управлению на местном уровне.

Наращивание функционального потенциала – это второй важный вопрос, связанный с децентрализацией системы социального обеспечения. Вероятно, новая система социальной помощи потребует более глубокой специализации работников местных исполнительных органов и, прежде всего, в сельской местности, где обязанности, накладываемые новым законом об адресной социальной помощи, значительно увеличивают нагрузку на сельских акимов. Необходимость усиления специализации, дальнейшего развития навыков ведения социальной работы очевидна.

Относительно третьего вопроса, касающегося стимулирования активного участия граждан в реализации социальных программ на местном уровне, затруднительно давать однозначной рекомендации о том, каким образом это должно проводиться. С учётом всё более активного вовлечения широких слоёв населения в орбиту самозанятости, повышение трудовой активности, выражающееся в развитии программ общественных работ, проектов микрофинансирования и расширения основных общественных услуг, открываются возможности эффективного решения проблем борьбы с бедностью и безработицей, управления данными общественными процессами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Назарбаев, Н. А. Казахстан – 2030. Послание Президента страны народу Казахстана. – Законодательство о государственной службе в Республике Казахстан / Сост. Р. Подопригора. – Алматы : Юрист, 2010. – С. 31-34.
- 2 Закон РК от 23.01.01 г «О местном государственном управлении в Республике Казахстан». – Алматы. – 2013. – С. 3.
- 3 Конституция Республики Казахстан. Учебно-практическое пособие.- Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К». – 2012. – С. 35-37.

4 Положение о государственном учреждении «Управление координации занятости и социальных программ Павлодарской области. Утверждено постановлением акимата Павлодарской области от 09.12.2010 г. – № 284/18.

5 Организация работы в сфере внутренней политики // Методические материалы Республиканского семинара. – Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК. Астана. – 2002. – С. 127.

6 Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 года № 438 // «Казахстанская правда» от 29.11.2012 г. – «Егемен Қазақстан» от 2012.11.29.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Б. Х. Олжабаев, А. М. Тлеуленов

Қазақстан Республикасында жергілікті мемлекеттік басқару мәселелері мен аймақтық деңгейде әлеуметтік саясатты жүзеге асыруда биліктік жүйенің өзара қатынасы және оларды шешу жолдары

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Б. Х. Олжабаев, А. М. Тлеуленов

Конституционно-правовые основы местного государственного управления в Республике Казахстан и его роль в реализации социальной политики государства

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайғырова, г. Павлодар.
Material received on 14.06.16.

Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасында жергілікті мемлекеттік басқару мәселелері мен аймақтық деңгейде әлеуметтік саясатты жүзеге асыруда биліктік жүйенің өзара қатынасы және оларды шешу жолдары туралы қарастырылады

This article addresses the issues of establishment of the presidency institute in the Republic of Kazakhstan, the place and role of the head of the state – the nation's leader in the implementation of the constitutional reforms in Kazakhstan

Б. Х. Олжабаев¹, Т. У. Ахметов²

¹к.ю.н., ассоциированный профессор, доцент, ²студент, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: Bulat_Olzhabaev@mail.ru

**РОЛЬ ПЕРВОГО ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ
КОНСТИТУЦИОННЫХ РЕФОРМ В КАЗАХСТАНЕ**

В настоящей статье рассматриваются вопросы становления института президентства в Республике Казахстан, места и роли Главы государства – Лидера нации в осуществлении конституционных реформ в Казахстане.

Ключевые слова: институт президентства, конституционная реформа, государственный суверенитет, экономика, государственное управление, гражданское общество, национальная безопасность.

История становления института президентства в Республике Казахстан берет своё начало с момента внесения изменений в Конституцию Казахской ССР 1978 года Законом Казахской ССР от 24 апреля 1990 г. «Об учреждении поста Президента Казахской ССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной закон) Казахской ССР» [1]. Этот закон внес изменения в систему управления государством. Был учрежден пост Президента, и дальнейшее формирование президентской системы правления независимого Казахстана начинается с этого закона. Согласно этому закону Президент имел полномочия представлять кандидатуру на пост Председателя Правительства Верховному Совету, ставить перед Верховным Советом вопросы о его отставке, формировать состав Совета Министров, председательствовать на его заседаниях, вносить в Верховный Совет предложение о выражении недоверия Правительству. Наряду с этим, Конституция Казахской ССР была дополнена главой 12 «Президент Казахской ССР», в которой были предусмотрены вопросы избрания, отстранения от должности и основные полномочия Президента страны.

В Конституции Республики Казахстан, принятой Верховным советом Казахской ССР 28 января 1993 года [2], не нашли своего отражения некоторые вопросы государственной формы, а именно – является республика президентской или парламентской; объявление Президента главой

государства не сопровождалось закреплением его конституционных функций и ответственности; не был установлен институт роспуска парламента, а парламент не был наделен полномочиями отстранения Президента от должности и др.

Принятие Конституции в 1995 году позволило закрепить все современные основные конституционно-правовые положения, касающиеся института Президента. Статья 40 определила, что Президент Республики Казахстан является главой государства, его высшим должностным лицом, определяющим основные направления внутренней и внешней политики государства и представляющим Казахстан внутри страны и в международных отношениях. Он является символом и гарантом единства народа и государственной власти, незыблемости Конституции, прав и свобод человека и гражданина, обеспечивает согласованное функционирование всех ветвей государственной власти и ответственность органов власти перед народом.

Институт президентства представляет собой неотъемлемый элемент политической системы в 150 странах мира: Европе, Азии, Африке, Северной и Южной Америке. В тоже время каждое из этих государств характеризуется своими специфическими особенностями, своей разновидностью республиканской формы правления, и в зависимости от этого качественно различными будут статус и полномочия президента в этом государстве [3].

Рассмотрим некоторые современные особенности института президентства в Казахстане (в контексте действующей Конституции Республики Казахстан 1995 года) [4].

1. Конституционное развитие страны предполагает и развитие его конституционных институтов. Одним из них является институт президентства, выступающий как фактор стабильного и устойчивого развития.

В Республике Казахстан институт президентства – это фактор не только государственности, развития формы правления, но и конституционно-правовое понятие, связанное с более широкими общественными координатами. В условиях постепенного утверждения правового, демократического государства, светского и социального государства, построения гражданского общества, казахстанский Глава государства выступает как лидер всех казахстанцев, определяющий главные векторы развития политической системы, основ экономических и социально-культурных отношений, межнационального и межконфессионального согласия.

2. Статья 61 Конституции определяет, что право законодательной инициативы принадлежит Президенту республики, депутатам Парламента, Правительству и реализуется исключительно в Мажилисе.

Президент имеет также право определять рассмотрение проекта закона срочным, означающее, что данный проект Парламент должен рассмотреть

в течение месяца со дня его внесения. При неисполнении же данного требования, Президент вправе издать указ, имеющий силу закона, который действует до принятия парламентом нового закона в установленном Конституцией порядке. Исходя из этого, можно констатировать, что Глава государства принимает активное участие в законотворческой деятельности, не только объявляя законы срочными, но и иницируя их принятие, утверждая многие государственные программы и иные документы стратегической направленности.

3. Роль Главы государства заключается также и в том, что выполнение функционального назначения в защите прав и свобод обеспечивается через представление государства (представительские функции) и посредством правовой пропаганды конституционных основ государственности, конституционных задач, стоящих перед республикой. Президент страны определяет основные направления развития государственности, его институтов, которые находят отражение в ежегодных посланиях народу Казахстана и других выступлениях и публикациях.

4. В рамках гарантирования прав и свобод личности одной из особенностей полномочий Президента РК является создание им по своей инициативе правозащитных организаций.

В Казахстане действуют правозащитные организации, образованные в соответствии с подпунктом 20 статьи 44: консультативно-совещательные органы при Главе государства – Комиссия по правам человека, Комиссия по делам женщин, Комиссия по помилованию, Комиссия по гражданству и ряд других, а также учрежденный Главой государства такой современный институт как омбудсмен – Уполномоченный по правам человека в Республике Казахстан. В целом, их деятельность направлена на реализацию Президентом конституционной функции, предусмотренной в пункте 2 статьи 40 Конституции.

Важными являются место и роль Первого Президента Республики Казахстан в осуществлении конституционных реформ в Казахстане.

25 октября 1990 года Верховным Советом Казахской ССР была принята «Декларация о государственном суверенитете Казахской Советской Социалистической Республики» [5]. Проект этого документа был разработан под руководством Президента Назарбаева. В «Декларации» были провозглашены: суверенитет народа и государства, неделимость, неприкосновенность её территории, предоставление гражданам Республики всех национальностей широких прав и свобод, экономическая основа суверенитета, право республики на самостоятельное осуществление внешнеполитической деятельности, установление принципов разделения государственной власти на три ветви.

Декларация «О государственном суверенитете Казахской ССР» утвердила принцип разделения властей на законодательную – Верховный Совет; исполнительную – Президент; судебную власть – Верховный суд.

После упразднения Советского Союза, 16 декабря 1991 года Верховный Совет Республики принимает Конституционный закон «О государственной независимости Республики Казахстан» [6], проект которого также был разработан под руководством Главы государства с активным участием депутатского корпуса, в составе которого были известные всей стране ученые-юристы. Приобрели силу конституционного закона основные идеи и положения, связанные с суверенитетом. Ныне стояла задача – создать Конституцию независимого суверенного государства – Республики Казахстан. Если до этого времени конституционная комиссия разрабатывала проект Конституции Республики, входящей в состав СССР, то теперь суверенные права независимого государства надо было сделать незыблемыми, закрепив в самой Конституции Республики. Это стало первой причиной принятия Конституции 1993 года.

Названные акты государства заложили основу дальнейших конституционных реформ, предпосылки которых диктовались всем объективным ходом общественного развития.

Ещё одной важнейшей причиной принятия Конституции 1993 года явилась необходимость конституционного закрепления более широких прав, свобод человека и гражданина, о чем было заявлено Президентом в докладе на сессии Верховного Совета в июне 1992 года и на Республиканском совещании глав администраций и председателей местных советов в ноябре 1992 года о проекте Конституции.

Выше, в качестве первой предпосылки принятия Конституции было указано на необходимость установления подлинного суверенитета Республики. Но, кроме этого были и другие политические предпосылки принятия нового Основного Закона, к которым следует, прежде всего, отнести: обоснованную Главой государства необходимость конституционного закрепления качественных изменений, происходивших в политической системе и структуре государственного механизма, создания условий для их дальнейшего совершенствования в направлении демократизации и образования правового государства.

Одной из предпосылок принятия нового Основного Закона государства явились и причины экономические. Будучи знаком с экономикой не только по книжкам, Первый Президент резонно считал, что переход к рыночным отношениям – не плод теоретических изысканий, а просто последний шанс на спасение, отмечая при этом малую эффективность начатых с 80-х годов и не

приведших ни к каким результатам экономических реформ, базировавшихся на так называемой единой госсобственности и социалистическом методе хозяйствования.

Стремление выйти из экономического кризиса, было выражено в Казахстане в целом ряде организационно-правовых мер. Конечно, в первую очередь, необходимо было создать законодательную базу будущей рыночной экономики. Один за другим последовало принятие ряда важных экономически ориентированных законов. В частности, 11 декабря 1990 года последовало издание Закона «О свободе хозяйственной деятельности и развитии предпринимательства в Казахской ССР», в соответствии с которым любое лицо могло заниматься предпринимательской деятельностью и с использованием чужого труда. 15 декабря 1990 года был принят Закон «О собственности в Казахской ССР», по которому граждане Республики, иностранцы и лица без гражданства могли быть субъектами собственности.

Эти и целый ряд других законов создали первооснову развития рыночных отношений, для чего в новой Конституции надо было твердо закрепить институт частной собственности, создаваемой путем приватизации, то есть превращения социалистической собственности в частную. Существовал также целый ряд конкретных причин, обусловивших замену советской Конституции 1978 г. на новую.

Проект в целом был разработан и одобрен в первом чтении на сессии Верховного Совета и был вынесен на всенародное обсуждение и был принят Верховным Советом 28 января 1993 года.

Глава государства отмечал определённую положительную роль этой Конституции – то, что она оформила завершение становления Казахстана как суверенного государства и полноценного члена мирового сообщества, явилась итоговым документом, своеобразной чертой под первой волной конституционного правотворчества 1990 – 1992 годов и стала заметной вехой на пути казахстанского конституционного строительства.

Вместе с тем, в Конституции 1993 года не нашли своего отражения некоторые вопросы государственной формы, а именно – является республика президентской или парламентской; объявление Президента Главой государства не сопровождалось закреплением его конституционных функций и ответственности; не был установлен институт роспуска Парламента, а сам Парламент не был наделён полномочиями отстранения Президента от должности и др.

В этом направлении Н.Назарбаев предварительно разработал основные подходы возможной новой конституционной реформы, которые он раскрыл в докладе на Второй сессии Ассамблеи народов Казахстана 30 июня 1995 года. Это, во-первых, новая постановка вопроса о частичной частной

собственности на землю, ограниченной четкими конституционными условиями. Конституционная реформа стала необходимостью для изменения положения Конституции, определявшего статус русского языка, признания его в качестве свободно функционирующего наравне с казахским.

Не менее остро стоял вопрос о гражданстве. Конституция 1993 года в целом устанавливала принцип одногражданства, но допускала исключение в отношении лиц, вынужденно покинувших Казахстан и казахов, проживающих в других государствах. Это могло породить сложности в межгосударственных отношениях и трудности в исполнении гражданами, имеющими двойное гражданство, своих обязанностей в отношении двух государств, гражданами которых одновременно они являлись бы. Вообще бипатризм, то есть двугражданство, если бы оно имело массовый характер в условиях Казахстана, размывало бы главную основу суверенитета – единство народа. Данный вопрос постоянно привлекал внимание Н.Назарбаева. Исходя из необходимости обеспечить полное равенство граждан и упрочения суверенитета Республики, с учетом мирового опыта, он признал единственно правильным установление принципа одногражданства, без каких-либо оговорок и исключений, что также с согласия народа следовало отразить в Конституции.

Конституция Республики Казахстан 1993 года по сравнению с советскими Конституциями Казахской ССР 1937 и 1978 годов значительно расширила систему прав и свобод человека и гражданина. Однако полного соответствия международным стандартам в области прав человека все ещё не было. И здесь вновь своё веское слово сказал Президент, обосновав необходимость подведения под всю систему прав и свобод прочной естественно-правовой концепции, чтобы обеспечить их изначальность, а не производность от государства, их неотчуждаемость.

Назревшим виделся вопрос совершенствования структуры и четкого определения полномочий высшего представительного органа. Уже в период разработки Конституции 1993 года Н.Назарбаевым и многими депутатами и общественностью поднимался вопрос о возможности создания двух палат в Верховном Совете, но в Конституции 1993 года этот вопрос не был решен.

Необходимость конституционной реформы обусловил вопрос о статусе Правительства и его полномочиях. С учреждением поста Президента, в процессе создания и упрочения президентской формы правления, Правительство перешло под руководство Президента и как Главы государства, и как главы исполнительной власти. Между тем, жизнь настоятельно подтвердила необходимость предоставления Правительству самостоятельности.

Своего конституционного решения на совершенно новых началах требовала и проблема создания стройной вертикали исполнительной власти.

Задача состояла в том, чтобы совершенствовать конституционные основы этой единой структуры исполнительной власти путём четкого закрепления статуса Правительства как органа, возглавляющего систему всех исполнительных органов, включая местные, с также четким определением их статуса и полномочий. Исключительно важным виделось и реформирование всей правоохранительной системы, прежде всего судебной.

Были и другие причины необходимости принятия новой Конституции. В частности, Президент обосновал важность построения Конституции в соответствии с идеей так называемой триады: человек – гражданское общество – государство. В рамках этой идеи, человек выступает как обладатель широких прав и свобод, как высшая ценность в обществе и государстве и в таком качестве выступает как изначальный элемент данной конструкции. Второй элемент триады – основанное на частной собственности гражданское общество, которое объединяет граждан и их независимые от государства различные объединения. Третий элемент – само государство, которое должно служить народу.

Мысль Главы государства о триаде, пронизывая всю Конституцию 1995 года, способствовала тому, что все основные нормы и вся Конституция в целом получила ясную направленность на человека и на гражданское общество, на нашу суверенную государственность.

Во всенародном обсуждении проекта новой Конституции, подготовленном Экспертно-консультативным Советом при Президенте, приняло участие около более трех миллионов граждан. В ходе 33 тысяч коллективных обсуждений было выдвинуто 30 тысяч предложений и замечаний, в 55 статей проекта Конституции внесены 1100 поправок и дополнений.

По идее Н.Назарбаева и рекомендации Второй сессии Ассамблеи народов Казахстана Конституция была принята на референдуме 30 августа 1995 года.

Глава государства подчеркивал в то время, что автором Конституции является народ Казахстана по масштабности тех идей, которые он высказал по её проекту, воплотившихся в Конституции через всенародное голосование. Это, конечно же, верно. Но общепризнано существует и понятие – соавтор. Несомненно таким достойным Соавтором Конституции является Нурсултан Абишевич Назарбаев – Первый Президент суверенного Казахстана [7].

Государственно – правовые концепции занимают важное место в системе взглядов Н.А.Назарбаева. Это обусловлено тем, что государство является важнейшим инструментом всей созидательной деятельности народа во всех сферах общественной и государственной жизни.

Следует отметить роль Назарбаева в совершенствовании государства, укреплении его суверенитета, утверждении демократических, правовых начал государства.

Назарбаев считает, что государственность в Казахстане в 1990 году не создана вновь на пустом месте, что здесь имело место не образование нового государства, а возрождение некогда утраченной государственности, имевшей глубокие исторические корни. Он указал, что происходил сложный, всесторонний процесс восстановления государственности, её легитимизации.

От правильного решения его зависит способность государства определять верную национальную политику и проводить её последовательно, создавать и впредь благоприятные условия для дальнейшего развития казахской нации и национальных диаспор на основе равенства, добрых взаимоотношений, национального согласия, укрепления стабильности в обществе и государстве, создания нормальных условий для Казахстана в мировом сообществе.

С 1990 года Республикой предпринимались важные шаги по пути восстановления суверенитета. В принятой 25 октября 1990 года Декларации «О государственном суверенитете Казахской ССР» впервые за многие столетия были провозглашены и закреплены реальные государственный суверенитет, его атрибуты – собственная территория, гражданство, свой бюджет и финансово – кредитная система, собственные силовые структуры, самостоятельность в международных отношениях, символы государственного суверенитета: Герб, Флаг, Гимн. Затем все идеи и принципы суверенитета в своем более развернутом плане и на повышающих уровнях закреплены в Конституционном законе «О государственной независимости Республики Казахстан» 1991 года и в Конституциях 1993 и 1995 годов.

В Послании «Казахстан–2030» подчеркнута: «В течение последних шести лет мы преследовали две главные стратегические цели. Во первых, чтобы Казахстан стал суверенным, независимым государством...».

Народ Казахстана, обладающий историческим опытом борьбы за суверенитет, мудростью; с волей сделать свое государство сильным и независимым, осуществляющий деятельность по укреплению экономической, военной мощи страны, выступающий в единении всех этносов, конфессий, движимый казахстанским патриотизмом, с готовностью защищать отечество – вот первый стратегический фактор сохранения и упрочения суверенитета Республики.

Другим стратегическим фактором обеспечения независимости Казахстана Н.Назарбаев считает международные гарантии, которые государство получило со стороны ведущих стран мира благодаря активной внешнеполитической деятельности. По мнению Главы государства без международного признания и гарантий безопасности, территориальной целостности и нерушимости границ со стороны международного сообщества

любые рассуждения о становлении государственности, суверенитете, экономических реформах, развитии социальной сферы оставались и остаются пустым звуком.

Одним из главных гарантов реального суверенитета Н. Назарбаев признает экономическую независимость. Государство, находящееся в состоянии экономической зависимости, не способно проводить не только свою самостоятельную внешнюю политику, но и внутреннюю. Казахстан проводил и впредь будет проводить на новых этапах развития собственной экономики, занимающей центральное место в программах: «Казахстан–2030», «Казахстан–2050», недавнем Послании Главы государства народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее». В ходе осуществления этих программных документов суверенитет Республики все больше будет укрепляться. Без независимой экономики конституционно провозглашенный суверенитет и юридическое его признание другими странами не обеспечивает реального суверенитета.

Одним из важных атрибутов суверенитета является наличие своей Конституции, обладающей высшей юридической силой. Как известно, благодаря активной деятельности народа, Президента и Парламента создана и собственная целостная правовая система, и, прежде всего, Конституция РК, составляющая стержневой элемент суверенитета Республики и способствующая его укреплению. То большое внимание, которое было уделено Н.Назарбаевым разработке и принятию новой конституции Республики, было частью его активной и созидательной деятельности по укреплению суверенитета.

В Республике ныне в соответствии с указаниями Президента создана своя собственная финансово-кредитная система, не являющаяся замкнутой, но независимая от других таких систем в мире, реальность которой показала устойчивость казахстанской финансовой системы в условиях финансового кризиса, охватившего в свое время почти весь регион Юго-Восточной Азии.

У Казахстана с конца 1993 года своя собственная национальная валюта-тенге, являющаяся кровеносным сосудом всей экономики и без которой нельзя обойтись суверенному государству. Введена она была тоже своевременно по идее и инициативе Главы государства, в результате его решительности в условиях, когда Республика Казахстан была вытолкнута из рублевой зоны.

Важным атрибутом государственного суверенитета являются соответствующие государственные институты. Формирование их на уровне мирового стандарта с учетом особенностей Казахстана оформлено с принятием его Конституции 1995 года – завершено формирование

президентской формы правления, создан качественно новый парламент, эффективно действующее компактное Правительство и другие государственные органы. Глава государства подчеркивает, что в свое время мы заложили основы нашего независимого суверенного государства, но не смотря на то, что все необходимые институты государства уже имеются и действуют, работа по реформированию, совершенствованию государственного управления должна продолжаться в рамках реализуемой административно-правовой реформы.

Важной составляющей суверенитета является государственный язык, как условие развития культуры, средство связи государства с народом, инструментом его управленческой, организаторской, регулирующей деятельности. В статусе о казахском языке воплощены идеи Н.Назарбаева, депутатов Парламента, всего народа Республики.

Одним из факторов укрепления суверенитета, инструментом его защиты являются Вооруженные Силы Республики Казахстан. Под руководством Н.Назарбаева разработаны и приняты Стратегия национальной безопасности Республики и новая военная доктрина, направленные на отражение возможных угроз извне и обеспечение безопасности страны. По идее, под его руководством создана и укрепляется армия Республики Казахстан.

Таким образом, в Конституции РК определены не только статус человека и гражданина, государственного и общественного строя, но и стратегические правовые идеи. Это, в частности, выражается в положении Конституции о том, что РК утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством. Но стать таким государством в одночасье не возможно. Для этого необходимы время, активный творческий труд для достижения поставленной цели.

В Конституции РК 1995 года введен институт Президента. Президент – Глава государства – Лидер нации. Он обладает реальными, властными полномочиями. Президент – высшее должностное лицо в государстве, выполняющее функцию по изданию нормативных правовых актов, имеющих высшую юридическую силу после законов, а в некоторых случаях, имеющих равную с законом силу.

Как глава государства и высшее должностное лицо Президент РК определяет основные направления внутренней и внешней политики государства в ежегодных посланиях народу, в отношениях с Парламентом, Правительством, центральными и местными органами государственной власти (ст. 53, 61, 63 Конституции РК).

Имевшие место за период независимости Республики необходимые изменения и дополнения в Конституцию страны повысили роль Парламента и политических партий, институтов гражданского общества. Впервые в

истории независимого Казахстана проведены парламентские выборы на пропорциональной основе. Убедительную победу на выборах одержала партия «Нұр Отан», которая впервые сформировала Правительство. Продолжаются административная и правовая реформы, обновляется и совершенствуется их правовая база.

Хотелось бы еще раз отметить, что в создании факторов безопасности, в обеспечении международного признания независимости нашей Республики, укреплении атрибутов суверенитета и реальном наполнении суверенитета собственным содержанием, огромную роль играл и продолжает играть Первый Президент Республики Казахстан – Лидер нации Нурсултан Абишевич Назарбаев.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Закон Казахской ССР «Об учреждении поста Президента Казахской ССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной закон) Казахской ССР от 24 апреля 1990 г.

2 Конституция . Принята Верховным Советом Каз.ССР 28 января 1993 г.

3 Первый Президент Республики Казахстан и формирование правового государства / Под общ. ред. А. С. Сагынғали, Б. М. Каиповой, Г. Б. Карагизовой. Ч. 2. – Алматы : Изд. дом «Таймас», 2010. – С. 208.

4 Конституция Республики Казахстан. Принята на Республиканском референдуме 30 августа 1995 г.

5 Декларация «О государственном суверенитете Казахской ССР» от 25 октября 1990 г.

6 Конституционный Закон «О государственной независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991 г.

7 Владимир Ким. Годы созидания. Анализ политических и конституционно – правовых взглядов Первого Президента Республики Казахстан. – Алматы : ТОО «Эдельвейс», 2001. – С. 312.

Материал поступил в редакцию 14.06.16.

Б. Х. Олжабаев, Т. У. Ахметов

Қазақстан Республикасының бірінші президентінің Қазақстанның конституциялық реформаларды жүзеге асырудағы рөлі

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал баспаға 14.06.16 түсті.

Б. Х. Олжабаев, Т. У. Ахметов

Роль первого президента Республики Казахстан в осуществлении конституционных реформ в Казахстане

Павлодарский государственный университет

имени С. торайгырова, г. Павлодар.

Material received on 14.06.16.

Аталмыш мақалада Қазақстан Республикасында президенттілік институттың қалыптасу мәселелері қарастырылады және Қазақстандағы конституциялық реформаны жүзеге асырудағы еңбегі мен көшбасшылық қызметі туралы айтылады.

This article describes the problems of local governance in the Republic of Kazakhstan, the interaction of power structures in the implementation of social policies at the regional level and ways of their solution

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА
«ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
«КРАЕВЕДЕНИЕ»**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

**Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со
следующими правилами:**

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **10-12 страниц печатного текста**.
Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Статья должна содержать:

1. **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;
2. **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец*);
3. **Ученую степень, ученое звание, место работы** (учебы), **город** (страна для зарубежных авторов);
4. e-mail;

5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец*);

6. **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках (*рекомендуемый объем аннотации – 30-150 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

7. **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см.*).

Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

8. **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово **ВВЕДЕНИЕ** / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец*).

Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно ссылаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения, и т.д. (*не более 1 страницы*).

– слова **ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ** / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т.п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки (*не более 10 страниц*).

– слово **ВЫВОДЫ** / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (*нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов (*не более 1 страницы*).

9. **Список использованных источников** включает в себя:

– слово **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ** / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (*Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре*).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е.

источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем *не более чем из 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (*см. образец*).

10. **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

11. **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В бумажном и электронном вариантах приводятся **полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail** (для связи редакции с авторами, не публикуются);

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться двумя рецензиями доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор. **Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.** Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу: **140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Издательство «Кереку», каб. 137.**

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

e-mail: kereku@psu.kz

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

РГП на ПХВ Павлодарский
государственный университет имени
С. Торайгырова
РНН 451800030073
БИН 990140004654
АО «Цеснабанк»
ИИК KZ57998FTB00 00003310
БИК TSESKZK A
Кбе 16
Код 16
КНП 861

РГП на ПХВ Павлодарский
государственный университет имени
С. Торайгырова
РНН 451800030073
БИН 990140004654
АО «Народный Банк Казахстана»
ИИК KZ156010241000003308
БИК HSBKKZKX
Кбе 16
Код 16
КНП 861

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

УДК 316:314.3

А. Б. Есимова

к.п.н., доцент, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Яссави, г. Туркестан
e-mail: ad-ad_n@mail.ru

СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА

В настоящей статье автор дает анализ отличительных особенностей репродуктивного поведения женщины сквозь призму семейно-родственных связей.

Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время отрасль мобильной робототехники переживает бурное развитие. Постепенно среда проектирования в области мобильной ...

Продолжение текста

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы в...

Продолжение текста публикуемого материала

ВЫВОДЫ

В этой статье мы представили основные спецификации нашего мобильного робототехнического комплекса...

Продолжение текста

Пример оформления таблиц, рисунков, схем:

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

	СКР, 1999 г.	СКР, 1999 г.
Всего	1,80	2,22

Диаграмма 1 - Показатели репродуктивного поведения

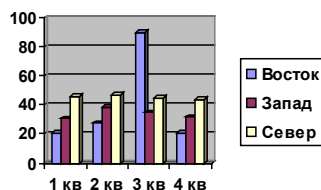

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Эльконин, Д. Б.** Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).

2 **Фришман, И.** Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.

3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.

4 http://www.mari-el.ru/mmlab/home/AI/4/#part_0.

А. Б. Есімова

Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.

A. B. Yessimova

The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviors

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

Бұл мақалада автор Қазақстандағы әйелдердің отбасылық-туыстық қатынасы арқылы репродуктивті мінез-құлқында айырмашылықтарын талдайды.

In the given article the author analyzes distinctions of reproductive behavior of married women of Kazakhstan through the prism of the kinship networks.

Теруге 25.03.2016. ж. жіберілді. Басуға 04.04.2016 ж. кол қойылды.

Форматы 70x100 1/16. Кітап-журнал қағазы.

Шартты баспа табағы 10,58

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректорлар: З. С. Исакова, А. Р. Омарова

Тапсырыс № 2801

Сдано в набор 25.03.2016 г. Подписано в печать 04.04.2016 г.

Формат 70x100 1/16. Бумага книжно-журнальная.

Усл.п.л. 10,58. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректоры: З. С. Исакова, А. Р. Омарова

Заказ № 2801

«КЕРЕКУ» баспасынан басылып шығарылған

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«КЕРЕКУ» баспасы

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@psu.kz